

פרסומי מרכז דדו

03/2020

**מלחמה בלי כוונה?
הסלמה בלתי מתוכננת כגורם
למלחמה במזרח התיכון**

טבת התש"ף | ינואר 2020

בלמ"ס

המבצעים	אגף	
וההדרכה	התורה	חטיבת
<u>דדו</u>	<u>מרכז</u>	
0370-7646	טלפון:	
התש"ף	בטבת	ה'
2020	ינואר	2

פרסומי מרכז דדו

03/2020

מלחמה בלי כוונה?

הסלמה בלתי מתוכננת כגורם למלחמה במזרח התיכון

ד"ר אודי גולן¹

¹ ד"ר אהוד (אודי) גולן – חוקר בתחומי מודיעין, אסטרטגיה ומדיניות חוץ וביטחון של ישראל. בעל דוקטורט במדעי המדינה מאוניברסיטת בר אילן.

דף זה הושאר בכוונה

מלחמה בלי כוונה? הסלמה בלתי מתוכננת כגורם למלחמה במזרח התיכון

”בין הסלמה בלתי נשלטת לפאסיביות יש נתיב תובעני של אחריות שבו עלינו לצעוד”

דומיניק דה וילפן, דיפלומט וראש ממשלת צרפת לשעבר²

תוכן

7	תקציר
8	מבוא
10	פרק ראשון - מצב המחקר
14	פרק שני - המסגרת התיאורטית
22	פרק שלישי - הסלמה בלתי מתוכננת: תובנות ממקרי עבר
22	מלחמת ששת הימים
24	מלחמת יום הכיפורים
25	האינתיפאדה הראשונה 1987-1993
26	האינתיפאדה השנייה 2000-2005
28	פרק רביעי - מלחמת לבנון השנייה
38	פרק חמישי - מערכת "צוק איתן"
44	פרק שישי - כמעט מלחמות? / תקריות שאיימו לגרום להסלמה
52	סיכום
63	הצעות למחקר נוסף
64	פרמטרים לניתוח הסלמה בלתי מתוכננת
66	ביבליוגרפיה

² המקור באנגלית: "Between uncontrolled escalation and passivity, there is a demanding road of responsibility that we must follow", <https://www.azquotes.com/quote/709070>, התרגום הוא שלי.

דף זה הושאר ריק בכוונה

הקדמה

האפשרות של הסלמה בלתי מתוכננת, כזו המתפתחת ללא כוונת תחילה, מפעולה צבאית מוגבלת למלחמה או למערכה רחבת היקף מעסיק את מדינת ישראל מאז כוננה. אמירות חוזרות לאורך השנים על "נפיצות האזור" או על כך ש"שני הצדדים אינם מעוניינים במלחמה, אבל שרשרת של אי הבנות וחשובים מוטעים (בקרב שני הצדדים) עלולה להוביל אותם לעימות, מבלי שהתכוונו לכך. התפתחויות בלתי מתוכננות אלה מעידות על החשיבות שביצירת תיאוריה מארגנת, תפיסה שתאפשר (במידת הניתן) לזהות מבעוד מועד כניסה למצבים אלה ולתת סימנים על סמך אירועי עבר כיצד ניתן לסיים את המשבר / ההסלמה. לחלופין - לגרום להאצת ההסלמה בכדי להיכנס ללחימה בתנאים אופרטיביים מיטביים ככל הניתן.

בעבר הבחנו בין מערכות "גמול-מרתיע" הדרגתיות לבין "מערכות משבריות". הסוג הראשון נועד במוצהר להימנע ממלחמה. את הסוג השני כינינו "מערכות משבריות" בשל מידה גבוהה של אי-וודאות לגבי כוונות האויב ותפקוד בתנאים של לחץ זמן.³ מערכות כאלה מתנהלות במתח שבין הרצון להימנע מהסלמה לבין השיטה לכך – איום אמין בהסלמה למלחמה מכריעה. מערכות משבריות, כך קבעו עבודות העבר, עומדות במתח עם מערכות גמול-מרתיע של מנופים ומדרגות הסלמה שכן האיום במלחמה מכריעה חייב להיות אמין ונמרץ. יתר על-כן, את התנאים האופרטיביים להכרעה שנוצרים במהלך המערכה המשברית, אסור להחמיץ בשל התנהלות הדרגתית המאפשרת לאויב הסתגלות. במילים אחרות – מערכה משברית מחייבת הסלמה מהירה ונקודת החלטה קרובה באשר לעצירה או להמשך למלחמת-הכרעה.

המחקר יעמיד את הדיון הזה על בסיס היסטורי רחב. הוא יציג את נושא ההסלמה הבלתי מתוכננת כפי שהתפתח בספרות עד עתה, וימשיך עם ההתפתחות לצרכי צה"ל בהווה – עימות בין ישראל ובין חיזבאללה וחמא"ס, בסביבה רבת שחקנים. התיאוריה העדכנית שמציע המחקר משלבת מרכיבים קלאסיים כגון: ריבוי שחקנים, פעילות שחקנים לא מדינתיים, מידע כוזב או מוטעה, בעיית פיקוד ושליטה בישראל ובקרב האויב, לחצי דעת קהל העשויים להגביר את הסכנה להסלמה בלתי מתוכננת שתוביל למלחמה.

המחקר מצטרף למחקרי מרכז דדו קודמים אשר עסקו בפיתוח תיאוריה ברמה האסטרטגית על מעשה המלחמה הישראלי ובהם "אכיפה, הגיון פעולה נוסף לאסטרטגיית צה"ל"⁴, "התפתחות הגישה הצה"לית למבצעי גמול והרתעה מול ארגוני טרור וגרילה – פרספקטיבה היסטורית"⁵. וכן המחקר העומד להתפרסם בהמשך השנה, המשלים במידה מסוימת מחקר זה העוסק בהתהוות המליציות השיעיות ככוחות שלוחים המאתגרים את מרכיב ההרתעה הישראלי ובדגש ליכולתם להוביל להסלמה בלתי מתוכננת.

המחקר מוגש כמסגרת תיאורטית לחשיבה ולניתוח. המסגרת, כמו גם המסקנות וההמלצות הנגזרות ממנה, נועדו לאפשר דיון צה"לי מתקדם ואינן מהוות עמדה רשמית של צה"ל או מרכז דדו.

קריאה מועילה,

תא"ל, **ערן אורטל**
מפקד מרכז דדו

³ ר' "משבר בסביבת הסכס", מערכות 382, פב' 2002, וכן הקדמה לתכנית "שוברת הקרח" – מרץ 2006.

⁴ יניב פרידמן, "אכיפה, הגיון פעולה נוסף לאסטרטגיית צה"ל", פברואר 2017, (שמור).

⁵ ערן אורטל, "התפתחות הגישה הצה"לית למבצעי גמול והרתעה מול ארגוני טרור וגרילה – פרספקטיבה היסטורית", ספטמבר 2016 (סודי)

תקציר

ההערכה הרווחת קובעת שבשנים האחרונות פחת איום המלחמה היזומה נגד ישראל, אך מנגד גברה הסכנה של הסלמה בלתי מתוכננת שתוביל למלחמה. אכן שני העימותים הגדולים האחרונים שניהלה ישראל, מלחמת לבנון השנייה ומערכת "צוק איתן" פרצו מבלי שאף אחד מהצדדים תכנן מלחמה. לעתים מתעורר הרושם שישראל נמצאת באופן שיגרותי על סף הסלמה.

מחקר זה נשען על הידע הקיים בנושא הסלמה בלתי מתוכננת, אשר התבסס בעיקר על המלחמות הקונבנציונליות בין המעצמות (מלחמת העולם הראשונה) ועל סכנת העימות הגרעיני שנמנע במלחמה הקרה. מנקודת מוצא זו פותחה מסגרת תפיסתית לניתוח הסלמה בלתי מתוכננת תוך התאמות מהעימות המעצמתי לזירת המזרח התיכון ולמלחמות א-סימטריות. זוהו גורמים עיקריים המשפיעים על הסלמה מסוג זה: ריבוי שחקנים, פעילות שחקנים לא מדינתיים בזירה, מודיעין, העדר ערוץ תקשורת אמין בין הצדדים, חוסר תיאום בין הדרג המדיני לדרג הצבאי ובעיות פיקוד ושליטה, השפעת דעת קהל ופוליטיקה פנימית.

המחקר הרחיב את מאגר מקרי המבחן של הסלמה בלתי מתוכננת ובנוסף למקרים המוכרים של מלחמת לבנון השנייה ו"צוק איתן" שנותחו לעומק, סקר דוגמאות ממלחמות עבר (מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים, האינתיפאדה הראשונה והאינתיפאדה השנייה) ובחן גם מקרים של תקריות שהיה בהן פוטנציאל הסלמה, אך מלחמה נמנעה (חשש ממתקפה סורית בקיץ 1996, תקרית מול צבא לבנון 2010, אירוע "שמש חורפית" מול חזבאללה ומספר תקריות בזירת עזה).

הודגם כיצד ריבוי שחקנים, פעילות שחקנים לא מדינתיים, מידע כוזב או מוטעה, בעיית פיקוד ושליטה אצל האויב, אך גם בצד הישראלי ולחצי דעת קהל עשויים להגביר את הסכנה להסלמה בלתי מתוכננת שתוביל למלחמה.

המחקר הצביע על העובדה שבמזרח התיכון, בין ישראל למדינות ערב התקיימו בעבר, בו בזמן, הן האפשרות של מלחמה יזומה והן הסכנה של הסלמה בלתי מתוכננת. במספר מקרים היה קושי של גורמי המודיעין להבחין בזמן אמת בין מלחמה יזומה להסלמה בלתי מתוכננת והיו לכך השלכות למדיניות. בעשורים האחרונים מתמודדת ישראל בעיקר מול שחקנים לא מדינתיים, חזבאללה וחמאס. סכנת המלחמה היזומה פחתה, אך לא ניתן לשלול אותה לחלוטין וקיים סיכון של מתקפה יזומה או פיגוע שיוביל להסלמה. אולם גם מול אויבים טוטאליים כחזבאללה וחמאס יתכנו מקרים של הסלמה בשוגג או הסלמה בלתי מתוכננת, לעתים גם כתוצאה של פעולה ישראלית, ונוצר אינטרס משותף עם ישראל למנוע הסלמה. בהתקיים תנאים אלה, ניתן היה באמצעות מודיעין מדויק ומפורט, ערוץ קשר אמין בין הצדדים, פיקוד ושליטה יעילים בשני הצדדים, למנוע הסלמה או לנהל את ההסלמה באופן שלא הוביל למלחמה.

מלחמה בלתי מתוכננת (Inadvertent War), בשונה ממלחמה יזומה, פורצת מבלי שאף אחד מהצדדים תכנן מראש לצאת למלחמה. תיאורית המלחמה הבלתי מתוכננת התבססה בעיקר על מקרה היסטורי אחד, מלחמת העולם הראשונה, והיא שנויה במחלוקת. העימותים המרכזיים של ישראל בשנים האחרונות (מלחמת לבנון השנייה ומערכת "צוק איתן") פרצו באופן לא מתוכנן. מחקר זה יעשה שימוש במסגרת התפיסתית של הסלמה בלתי מתוכננת כדי לנתח את מקרי המבחן המרכזיים, מלחמת לבנון השנייה ומערכת "צוק איתן", יציג דוגמאות ולקחים ממלחמות ועימותי עבר של ישראל (מלחמת ששת הימים ועוד) בהם מילאה הסלמה בלתי מתוכננת תפקיד ויסקור מספר מקרים של "כמעט מלחמות", תקריות שהיו בעלות פוטנציאל הסלמה אך לא הובילו בסוף למלחמה. על בסיס מסד אמפירי זה יזוהו הגורמים העיקריים המשפיעים על הסלמה בלתי מתוכננת המובילה למלחמה ויגובשו לקחים והמלצות לגבי הדרכים למנוע הסלמה בלתי מתוכננת או לנהל את ההסלמה באופן שלא יוביל למלחמה.

המדיניות של מניעת הסלמה בלתי מתוכננת וניהול הסלמה כפופה לתפיסת הביטחון של ישראל הדוגלת בשימור הסטטוס קוו ובמניעת מלחמה. במסמך אסטרטגית צה"ל משנת 2018 נכתב שאחד מעקרונות תפיסת הביטחון הלאומי הוא: "הישענות על אסטרטגיה ביטחונית הגנתית, המוכוונת להבטיח את קיומה של ישראל, ליצור הרתעה מועילה, לצמצם איומים במידת הצורך ולדחות עימותים". בהתאם לכך, ישראל אינה ממחרת לצאת למבצע יזום ולמלחמה כשיש אירוע או מספר אירועים טקטיים וגם לנוכח איום מתפתח (למשל איום המנהרות).

תחת הסעיף גישות המענה של צה"ל במסמך אסטרטגיית צה"ל מצוינות שתי גישות: גישת ההכרעה וגישת המניעה וההשפעה. בהמשך לכך נכתב:

" לרוב צה"ל נוקט בגישת המניעה וההשפעה, שמטרתה העיקרית לשמר את המצב האסטרטגי הקיים בטווח הזמן הקצר, קרי לסכל את האיומים, להרתיע ולהרחיק את המלחמה, ולעצב את המרחב באופן נוח לישראל, ובכך לשפר את המצב בטווח הזמן הארוך. אולם לעיתים, חלה הידרדרות והסלמה ביטחונית מסיבות שונות, ובמקרה זה צה"ל יכול לבחור, לאור ההקשר הייחודי והנחיות הדרג המדיני, האם להמשיך בגישה זו, או לחלופין לעבור לגישת ההכרעה שמטרתה לשנות את המצב האסטרטגי"⁶.

לצד זאת, מדיניות הביטחון של ישראל הציבה את ההרתעה באמצעות ענישה כעיקרון מרכזי. ישראל נהנתה, ודאי מאז מלחמת ששת הימים, מעליונות צבאית קונבנציונלית. אויביה, מדינות ערב וארגוני הטרור, הכירו בכך ופנו למלחמת התשה ולהפעלת טרור או תמיכה בו כחלופה למלחמה קונבנציונלית, פעולה מתחת לסף של מלחמה. ישראל הגיבה וביצעה פעולות צבאיות, פעמים רבות לא פרופורציונליות, במטרה להרתיע. העובדה שהייתה לה עליונות הסלמתית בדרך כלל מנעה מהצד השני להגיב ולא הובילה להסלמה למלחמה⁷. היו גם מקרים בהם פעולות ישראל גרמו להסלמה, למשל חיסול מזכ"ל חזבאללה

⁶ לשכת הרמטכ"ל, **אסטרטגיית צה"ל**, אפריל 2018, <https://www.idf.il/media/34416/strategy.pdf>; ראיון עם אלוף מיל' יואב הראבן, 31 ביולי 2019.

⁷ **עליונות הסלמתית** (Escalation Dominance) – משמעותה ששחקן אחד בעימות יכול להסלים את העימות באופן שיגבה מחיר כבד מהאויב. בעוד שהשחקן השני אינו יכול להסלים באותו אופן או לאותה דרגה. ראה: Forrest A. Morgan, Karl P. Mueller, Evan S. Medeiros, Kevin L. Pollpeter and Roger Cliff, **Dangerous Thresholds: Managing Escalation in the 21st Century**. Santa Monica: Rand Corporation, 2008, pp. 14-18.

מוסאווי בשנת 1992, אשר חזבאללה הגיב לו בירי קטיושות לצפון ישראל ובפיגוע בשגרירות ישראל בארגנטינה.

בפרק הראשון יוצג מצב המחקר, הידע הקיים בספרות אודות מספר מושגים תיאורטיים מרכזיים: **מלחמה בלתי מתוכננת, הסלמה, הסלמה בלתי מתוכננת** ודילמת הביטחון, אשר פותחו בהקשר של מלחמות העולם הראשונה והשנייה והמלחמה הקרה. נצביע על הפער הקיים במחקר תופעת ההסלמה הבלתי מתוכננת לגבי זירת המזרח התיכון והמלחמות הא-סימטריות של המאה ה-21.

בפרק השני תוצג המסגרת התיאורטית, יוגדר המונח **הסלמה ויאופיינו סוגי הסלמה שונים**, יוצגו תרחישים העלולים להוביל להסלמה בלתי מתוכננת וגורמים מרכזיים העשויים להשפיע על הסלמה בלתי מתוכננת: ריבוי שחקנים, פעילות שחקנים לא מדינתיים, העדר קיום ערוץ תקשורת אמין בין הצדדים, בעיות פיקוד ושליטה, מודיעין, פוליטיקה פנימית ודעת קהל.

בפרק השלישי תבוצע **סקירה קצרה של מלחמות ועימותים מההיסטוריה של הסכסוך הישראלי ערבי, אשר הסלמה בלתי מתוכננת מילאה בהם תפקיד**: מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים, האינתיפאדה הראשונה והאינתיפאדה השנייה. באמצעות מקרים אלה יודגם הקושי להבחין בין מלחמה יזומה למלחמה שנבעה מהסלמה בלתי מתוכננת ומשמעותו למדיניות וכן יצוינו גורמים בולטים שהשפיעו על ההסלמה.

בפרק הרביעי תנותח **מלחמת לבנון השנייה כמקרה של הסלמה בלתי מתוכננת שהגיעה לכדי מלחמה**, ויזוהו הגורמים העיקריים שהשפיעו על תהליך ההסלמה.

בפרק החמישי תנותח **מערכת "צוק איתן" כמקרה של הסלמה בלתי מתוכננת למלחמה ויזוהו הגורמים העיקריים שהשפיעו על תהליך ההסלמה**.

בפרק השישי יוצגו **מקרים בולטים של תקריות בהם הייתה סכנה של הסלמה ואף מלחמה, אך ההסלמה נמנעה או נבלמה לאחר עימות קצר**.

בפרק הסיכום, יוצגו **תובנות לגבי הגורמים העיקריים המשפיעים על הסלמה בלתי מתוכננת למלחמה ויובאו המלצות העשויות לסייע למניעת או ניהול ההסלמה**.

פרק ראשון - מצב המחקר

תיאורית המלחמה הבלתי מתוכננת פיתחה הסברים אודות הגורמים לפרוץ מלחמה מסוג זה על בסיס מספר מקרים נדירים אך בולטים, בעיקר מלחמת העולם הראשונה וכן על סמך החשש מפרוץ מלחמה גרעינית בלתי מתוכננת או מלחמה בשוגג (Accidental War) בזמן המלחמה הקרה⁸. אלכסנדר ג'ורג' הקדיש ספר בעריכתו לתופעת המלחמה הבלתי מתוכננת⁹, אך נראה כי הוא השתמש בהגדרה רחבה מאוד של המושג וכלל בספר גם מקרי מבחן של מלחמות מוגבלות, יזמות, אשר הייתה בהן הסלמה בלתי מתוכננת (מלחמת סיני 1956, מלחמת קוריאה) באופן הפוגע בייחודיות התופעה.

מלחמת העולם הראשונה הוצגה ע"י חוקרים רבים כמקרה בולט של מלחמה בלתי מתוכננת, "אוגוסט 1914" ספרה של ההיסטוריונית הנודעת ברברה טוכמן אשר יצא לאור בשנת 1962 תרם לקביעת הדימוי של מלחמת 1914 כמלחמה בלתי מתוכננת שאף אחד מהצדדים לא רצה בה בציבור הרחב וגם בקרב מנהיגים. הנשיא קנדי התרשם מהספר, חילק עותקים לשריו וליועציו הצבאיים וטען שהושפע ממנו בעת ניהול משבר הטילים בקובה 1962¹⁰.

מלחמת העולם הראשונה שימשה בסיס **לאסכולת הריאליזם ההגנתי** ולפיתוח תיאוריות יחב"ל שבחנו את הגורמים לפריצת מלחמה בלתי מתוכננת (דילמת הביטחון, Cult of the offensive, ניהול משברים). מחקרים היסטוריים מאוחרים יותר קבעו שמלחמת 1914 הייתה מלחמה שגרמניה יזמה. לייבר טען שלאור המחקר ההיסטורי החדש יש לבחון מחדש גם תיאוריות יחב"ל שהתבססו על מקרה המבחן של מלחמת העולם הראשונה¹¹. מבקרי התיאוריה של מלחמה בלתי מתוכננת טענו שהמקרים ההיסטוריים של מלחמה מסוג זה הם נדירים ושגם מקרה מרכזי ששימש לפיתוח התיאוריה, מלחמת העולם הראשונה, שנוי במחלוקת מבחינת אפיונו כמלחמה בלתי מתוכננת¹². לוי וכריסטנסן הגיבו לביקורת וטענו שגם אם מנהיגי המדינות היו מודעים לכך שצעדיהם עלולים להוביל למלחמה מקומית ולא איבדו שליטה על הצבאות, היה גורם של הסלמה בלתי מתוכננת אשר השפיע על התהליכים שהובילו למלחמת העולם הראשונה¹³.

המונח הסלמה (Escalation) נכנס לתיאורית היחב"ל והלימודים האסטרטגיים בשנות ה-60 בהקשרי המלחמה הקרה, על רקע זה התעורר גם החשש שעומות קונבנציונלי יסלים לעומות גרעיני כתוצאה מהסלמה בלתי מתוכננת. **הרמן קאהן** בספרו הידוע "על ההסלמה" הגדיר סולם ובו 44 שלבי הסלמה עד

⁸ Marc Trachtenberg, "The Meaning of Mobilization in 1914", *International Security*, Vol.15, No.3, (Winter 1990/91), pp.120-150; Alexander George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, Boulder: Westview Press, 1991, XI, 7-12; Barry R. Posen, *Inadvertent Escalation Conventional War and Nuclear Risks*, Cornell University Press, 1991.

⁹ George, *Avoiding War*, *Ibid*

¹⁰ ברברה טוכמן, **אוגוסט 1914**, תל אביב: הוצאת מערכות, 1982; אלי שאלתיאל, "מי אשם במלחמת העולם הראשונה", **מגזין אודיסאה**, 28 ביולי 2014, <https://www.haaretz.co.il/news/world/ww1-centenary/1.2389914>

¹¹ Keir Lieber, "The New History of World War I and What it Means for International Relations Theory", *International Security*, Vol.32, No.2 (Fall 2007) pp. 155-191.

¹² ויקטור דייבד הנסון, "מדוע ללמוד על המלחמה?", **מידה**, עמ' 5; Geoffrey Blainey, *The Causes of War* (Third Edition), New York: Free Press, 1988, pp. 141.

¹³ Jack S. Levy, Thomas J. Christensen, Marc Trachtenberg, "Correspondence: אודות המחלוקת בין החוקרים ראה: Mobilization and Inadvertence in the July Crisis", *International Security*, Vol.16, No.1, Summer 1991, pp. 189-203.

מלחמה גרעינית כוללת¹⁴. קאהן ציין, שסולם ההסלמה הוא כלי עזר מטפורי שנועד להציג תרחישים שונים ואינו תיאוריה מפותחת ומבוססת.

לגרו, אשר ניתח את תופעת ההסלמה הבלתי מתוכננת במספר אירועים במהלך מלחמת העולם השנייה (לוחמת הצוללות, שימוש בנשק כימי והפצצות אסטרטגיות), הצביע דווקא על שונות בתגובה לאירועים שהיו בעלי פוטנציאל הסלמה. במקרים מסוימים תקרית חריגה הוכלה ולא הובילה להסלמה ואילו במקרים אחרים תקרית היוותה טריגר להסלמה. לגרו, הסביר את ההבדלים בתגובה לתקריות באמצעות השוני בתרבות הארגונית של הצבא¹⁵. לפי סמוק, המשמעות העיקרית של הסלמה היא לא רק בתוצאות הפיזיות של הפעולה אלא בהשפעה על ציפיות ותפיסות מקבלי ההחלטות¹⁶. קביעה זו עשוי להסביר מדוע פעולה מסוימת (פיגוע, חטיפת חיילים) לא מובילה להסלמה ופעולה דומה ו/או עם תוצאות דומות עשויה כן להוביל להסלמה.

קלאוזביץ והוגים צבאיים ואסטרטגיים נוספים הצביעו על הסלמה כתהליך טבעי במלחמה הנובע מהדיאלקטיקה בין הצדדים הלוחמים, צד אחד מגביר את המהלכים הצבאיים, הצד השני מגיב וכך נוצרת דינמיקת הסלמה המגיעה בתיאוריה עד כדי מלחמה טוטאלית. גם גורמים פנימיים (פסיכולוגיים, שאיפה של הממסד הצבאי להשיג הכרעה במלחמה ועוד) משפיעים על מגמת הסלמה במלחמה. אולם לצד היסוד ההסלמתי במלחמה הציג קלאוזביץ גם את היסוד השיקולי המושפע מגורמים מדיניים, חומריים ואחרים המגבילים את המלחמה, ומגישה אינסטרומנטלית וחישוב רציונלי המביאים להכפפת המלחמה ונטיית להסלמה לשיקולי מדיניות והעשויים להביא לסיום המלחמה בטרם הכרעה. במקרים רבים, שני היסודות, ההסלמתי והשיקולי, פועלים באופן דיאלקטי באותה מלחמה¹⁷.

מאז סיום המלחמה הקרה השיח האסטרטגי והאקדמי מיעט לעסוק בסוגיית ההסלמה והמלחמה הבלתי מתוכננת. **מכון ראנד** הקדיש מחקר ל"ניהול הסלמה במאה ה-21" והתייחס גם לסוגיית ההסלמה הבלתי מתוכננת, בעיקר מהזווית של המדיניות האמריקאית¹⁸.

מונח תיאורטי נוסף שזכה לעיסוק רב הוא "דילמת הביטחון", הטענה המרכזית של תיאוריית דילמת הביטחון היא שבגלל גורמים מבניים ופסיכולוגיים (האנרכיה במערכת הבינלאומית, טכנולוגיית נשק הנותנת עדיפות להתקפה, קושי להבחין בין אמצעים הגנתיים להתקפיים, חוסר אמון) גם שתי מדינות סטטוס קוו, השואפות כל אחת לחזק את ביטחונה, עשויות לגרום לחוסר ביטחון בצד השני, ליצור דינמיקת הסלמה ולהידרדר לעימות. הריאליזם ההגנתי הציע דרכים שונות כדי להתגבר על דילמת הביטחון, למשל

¹⁴ קאהן הציג בסולם 24 שלבים של מלחמה גרעינית, מתוך הנחה שניתן לנהל מלחמה גרעינית מוגבלת ולשלוט בהסלמה. בפועל במהלך המלחמה הקרה היה חשש של המעצמות מהסלמה והסף הגרעיני לא נחצה. Hermen Kahn, **On Escalation:**

Metaphors and Scenarios, New York: Praeger, 1965; Posen, *Ibid*

¹⁵ Jeffrey w. Legro, "Military Culture and Inadvertent Escalation in World War II", **International Security**, Vol.18, No.4, Spring 1994, pp. 108-142

¹⁶ Richard Smoke, . **War: Controlling Escalation** Cambridge: Harvard University Press, 1977, pp. 273-275, 280-281.

¹⁷ לניתוח היסוד ההסלמתי מול היסוד השיקולי במלחמה ראה: אבי קובר, **הכרעה: הכרעה צבאית במלחמות ישראל – ערב 1982-1948**, תל אביב: צה"ל הוצאת "מערכות", משרד הביטחון 1995, עמ' 43-52.

¹⁸ Isabelle Duyvesteyn, "The Escalation and De-escalation of Irregular War: Setting Out the Problem", **Journal of Strategic Studies**, Vol.35, No.5, October 2012, pp. 603-604; Morgan et al, **Dangerous Thresholds**,

אמצעים לבניית אמון¹⁹. אולם מלחמה בלתי מתוכננת עשויה לפרוץ גם ואולי בעיקר כשישנו רקע קודם של סכסוך, ניגוד אינטרסים ו/או כוונות עוינות בין השחקנים²⁰. כלומר, מלחמה יזומה בין הצדדים היא אפשרית, אך יתכן שתפרוץ מלחמה בלתי מתוכננת בעיתוי ו/או בתנאים שהצדדים אינם מעוניינים במלחמה. בנסיבות אלה קשה יותר לצדדים לנקוט פעולות שיביאו להפחתת דילמת הביטחון ולמנוע מלחמה.

הספרות הקיימת התייחסה למלחמה או הסלמה בלתי מתוכננת בעיקר בהקשרי העימות הגרעיני, ירי טילים גרעיניים, והמלחמה הקונבנציונלית, בדגש על גיוס והנעת כוחות גדולים לחזית (Mobilization) כגורם להסלמה. לכן, יש צורך לבחון האם וכיצד ניתן לתרגם מונחים ודפוסים אלה לתחום המלחמות הא-סימטריות שהן צורת המלחמה הנפוצה בתחילת המאה ה-21.

לפי מחקר ראנד, במלחמה א-סימטרית פעמים רבות דווקא המדינה היא זו שיוצרת ומובילה להסלמה בין אם היא יזומה או בין אם היא אינה מתוכננת. זאת במטרה להביס את השחקן הלא-מדינתי או כתוצאה מתסכול עקב קושי להתמודד עימו למרות עליונותה הצבאית (למשל באמצעות פגיעה באזרחים, פגיעה באזור המהווה מקלט בטוח עבור ארגון הטרור ועוד). אך גם לשחקן הלא-מדינתי יש אפשרות ליזום הסלמה (הרחבת המטרות או האזור הגיאוגרפי בו הוא פועל)²¹. בעידן הנוכחי של התפתחויות טכנולוגיות מהירות והגעת טכנולוגיות מתקדמות (טילים, סייבר ועוד), שבעבר היו רק למדינות, לידי שחקנים לא מדינתיים הועלה חשש שהטכנולוגיות יגרמו להסלמה. טלמאדג' (Talmadge) בחן במחקר את ניסיון המלחמה הקרה בטענה ש**טכנולוגיות חדשות היו גורם שמאפשר הסלמה**, כולל הסלמה לא מתוכננת, אך לא היוו גורם עיקרי להסלמה. המפתח להסלמה עדיין מצוי במישור השיקולים הפוליטיים והאסטרטגיים של השחקנים²².

המזרח התיכון: אזור מועד להסלמה?

במזרח התיכון ובמיוחד בסכסוך הישראלי ערבי ניתן להצביע על מספר מקרים של מלחמות או עימותים משמעותיים, אשר פרצו באופן בלתי מתוכנן ועשויים להתאים להגדרה של מלחמה בלתי מתוכננת או שהסלמה בלתי מתוכננת מילאה תפקיד בפרוץ המלחמה: מלחמת ששת הימים, מלחמת לבנון השנייה, מערכת "צוק איתן", האינתיפאדה הראשונה. **מנהיגים ומשקיפים ציננו את המזרח התיכון כאזור בלתי יציב שבו תקריות קטנות עשויות להוביל למלחמה.** היו שהשוו את המזה"ת לאירופה בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה. כך מדברי הרמטכ"ל לשעבר אייזנקוט:

"אנו למודי ניסיון מהעשור האחרון כיצד אירועים טקטיים מתפתחים למערכות ואפילו למלחמה. כשמסתכלים על ההתרחשויות בסוריה, על המטענים שחיזבאללה מניח בשולי הר דוב, על

¹⁹ אודות דילמת הביטחון ראה: Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol.30, Issue 2, January 1978, pp.167-214; Shiping Tang, "The Security Dilemma: A Conceptual Analysis", *Security Studies*, Vol.18, 2009, pp.587-623.

²⁰ Randall L. Schweller, "Neorealism's Status-Quo Bias: What Security Dilemma?", *Security Studies*, Vol.5, Issue 3, 1996, pp. 90-121

²¹ Morgan Et Al, *Dangerous Thresholds*, 118-124

²² אודות חשש מהשפעת טכנולוגיה על הסלמה ראה: סער, "כיצד מתחילה", עמ' 32; Caitlin Talmadge, "Emerging technology and Intra-war Escalation Risks: Evidence from The Cold War, Implications for Today", *Journal of Strategic Studies*, Vol.42, No.6, 2019, pp.864-887.

המטענים המופעלים נגד צה"ל בשולי רצועת עזה ועל גל הטרור של החודשים האחרונים, מתחדדת ההבנה בדבר המרווח הקטן בין טקטיקה לאסטרטגיה, וכיצד אירועים טקטיים עלולים להתפתח לאירועים בעלי משמעות אסטרטגית למדינת ישראל²³.

חשש מפני מלחמה בלתי מתוכננת הועלה גם בהקשר של התגרענות איראנית והפיכת המזה"ת לגרעיני. היו שטענו שבמלחמה הקרה, הנשק הגרעיני יצר מאזן הרתעה הדדי יציב ומנע מלחמה ושניתן ליישם את מודל המלחמה הקרה גם למזה"ת. לפי בר, במזרח התיכון בשל אופיו הלא יציב הנובע משורה של גורמים - המבנה הרב קוטבי, לחצים פנימיים, תפקיד הדת, בעיות פיקוד ושליטה, העדר תקשורת בין האויבים - קיים סיכון רב להסלמה ולא סביר שניתן יהיה לשחזר את מודל ההרתעה הגרעינית של המלחמה הקרה²⁴.

בשנים האחרונות קבעו הערכות המודיעין הישראלי שיש סבירות נמוכה למלחמה יזומה, אך הסבירות להסלמה בלתי מתוכננת שתתפתח מאירוע נקודתי גדלה באופן משמעותי.²⁵ למרות ריבוי המקרים של מלחמות בלתי מתוכננות במזה"ת, המודעות הגוברת והשיח בתקשורת אודות חשש מהסלמה, מיסקלקולציה או תקרית שתדרדר למלחמה, נעדר ממנו העיסוק התיאורטי והאנליטי בכל הקשור להסלמה בלתי מתוכננת או בגורמים לה. היו מחקרים היסטוריים ועיתונאיים שבחנו את הגורמים לפרוץ כל אחת מהמלחמות. מנגד, היו במזה"ת מקרים רבים של תקריות, משברים ומתיחויות שהיו בעלי פוטנציאל הסלמה אך לא הובילו לפרוץ מלחמה. מרבית המקרים הללו לא נחקרו באופן שיטתי, פרט למספר מקרים בולטים (משבר "רותם" 1960). מחקר של סער, אשר נכתב במסגרת המכללה לביטחון לאומי, עוסק בתופעת ההסלמה הבלתי מתוכננת ומתמקד במערכה של "צוק איתן" הוא צעד ראשון חשוב, אך יש מקום למחקר נוסף בסוגיה²⁶.

²³ ראה: אפרים קס, "המזרח התיכון כאתגר מודיעיני", **עדכן אסטרטגי**, כרך 16, גיליון 4, ינואר 2014, עמ' 83-93; דברי הרמטכ"ל אייזנקוט בכנס המכון למחקרי ביטחון לאומי, ינואר 2016 ראה: רב אלוף גדי אייזנקוט, "אתגרי צה"ל -2016-2015", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 8, גיליון 1, יולי 2016, עמ' 5; "UK foreign secretary warns of 'first world war risk' in middle east", **Middle East Eye**, <https://www.middleeasteye.net/news/britains-hunt-warns-another-first-world-war-middle-east-2121358881>; David Gardner, "Risks Rise of an Accidental War in the Middle East", **Financial Times**, 8 May 2019.

²⁴ אודות תרומת הנשק הגרעיני והמבנה הדו קוטבי ליציבות במלחמה הקרה ראה: Benjamin Miller, "Polarity, Nuclear Weapons, and Major War", **Security Studies**, Vol.3, No.4, 1994; Shmuel Bar, "Can Cold War Deterrence Apply to a Nuclear Iran?", **Strategic Perspectives** N.7, Jerusalem: Jerusalem Center for Public Affairs, 2011.

²⁵ יואב לימור, "הערכת אמ"ן ל-2018: הסיכוי להסלמה גדל", **ישראל היום**, 31 בדצמבר 2017; יואב לימור ובוועד ביסמוט, "הסבירות למלחמה עלתה בצורה משמעותית, אבל אני לא רואה שום איום קיומי על ישראל" (ראיון עם הרמטכ"ל אייזנקוט), **ישראל היום מוסף ישראל השבוע**, 30 במרץ 2018, עמ' 6; שמואל אבן, "הערכת המודיעין ואומנות מניעת המלחמה", **מבט על**, גיליון 1023, 14 בפברואר 2018.

²⁶ אלי"מ עמית סער, "כיצד מתחילה מלחמה שאיש לא רוצה בה: בירור תופעת ההסלמה הלא מתוכננת", **עיונים בביטחון לאומי**, גיליון מס' 24, מרס 2019, עמ' 9, 63. אודות מלחמת ששת הימים כמלחמה בלתי מתוכננת ראה: Janice Gross Stein, "The Arab-Israeli War of 1967: Inadvertent War Through Miscalculated Escalation", In Alexander L. George (Ed.), **Avoiding War**, Boulder: Westview Press, 1991, pp.126-159. אודות האינתיפאדה הראשונה ראה: זאב שיף ויעדי אהוד, **אינתיפאדה**, ירושלים: שוקן, 1990. אודות מלחמת לבנון השנייה: עפר שלח ויואב לימור, **שבויים בלבנון האמת על מלחמת לבנון השנייה**, תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2007.

(1) הסלמה (Escalation)

מוגדרת כהתרחבות ההיקף של עימות או התגברות באינטנסיביות שלו. יש מספר סוגים של הסלמה. הסלמה אנכית – שימוש בכלי נשק שלא נעשה בו שימוש בעבר או תקיפת מטרות שלא הותקפו בשלב קודם של המלחמה. הסלמה אופקית – מתייחס להרחבה גיאוגרפית של המלחמה. למשל החלטת ארה"ב בזמן מלחמת וייטנאם להרחיב את ההפצצות גם לצפון וייטנאם²⁷.

א. במחקר זה הוחלט להשתמש במונח הסלמה בלתי מתוכננת ולבחון האם ובאילו תנאים היא היוותה גורם עיקרי למלחמה ולא במונח מלחמה בלתי מתוכננת (Inadvertent War) מפני שהגדרה זו שנויה במחלוקת ומניחה מראש את התוצאה.

ב. המחקר ינסה להגדיר ולהבחין בין סוגי ההסלמה: הסלמה מתוכננת, הסלמה בלתי מתוכננת והסלמה בשוגג. כאשר הקצה העליון של הסלמה הוא מלחמה. המחקר התמקד במלחמות א-סימטריות שבהן במקרים רבים אין אבחנה ברורה בין תקופת מלחמה לתקופת שלום ויתכן עימות בהיקף נמוך, אשר ברגע שהוא חוצה סף מסוים מוגדר כמלחמה.

(2) הסלמה מתוכננת (Deliberate Escalation)

שחקן נקט צעד מתוך כוונה או לפחות מודעות לכך שהצעד יהווה הסלמה בעימות, עליית שלב בסולם המטפורי של הסלמה, במקרה החמור ביותר, פתיחת מלחמה יזומה.

(3) הסלמה בלתי מתוכננת (Inadvertent Escalation)

פעולה יזומה אשר מבוצעת באישור מקבלי החלטות. מקבלי החלטות לא רצו ולא ציפו שהפעולה תוביל להסלמה או למלחמה, אך עקב הסתבכות הפעולה, חציית סף של היריב או נסיבות מסוימות הפעולה מובילה להסלמה ובמקרה הקיצוני ביותר, למלחמה²⁸. כך לדוגמא, פעולות החטיפה של החיילים רגב וגולדווטר אשר הובילה לפרוץ מלחמת לבנון השנייה מבלי שחזבאללה התכוון לכך היא דוגמה לדפוס מסוג זה.

א. אחד ממאפייני מלחמה לא מתוכננת לפי הספרות התיאורטית הוא שלא נתקבלה החלטה אחת ברורה על יציאה למלחמה, אלא הייתה סדרה של החלטות וצעדים מוגבלים במהלך משבר אשר צמצמו את מרחב האפשרויות ולבסוף הובילו את הצדדים למלחמה²⁹.

ב. הסלמה וכך גם תוצאות לא צפויות הן תופעות המאפיינות מלחמות רבות. ישנם מקרים של מלחמות יזומות שהתרחבו והסלימו באופן בלתי מתוכנן (מלחמת לבנון הראשונה, מלחמת איראן-עיראק). מקרים אלו לא יכללו במחקר.

²⁷ להגדרות של ג'ורג'י ראה: George, **Avoiding War**, pp. 8-9. מחקר ראנד עשה אבחנה בין הסלמה מתוכננת להסלמה בלתי מתוכננת והסלמה בשוגג ראה: Morgan Et Al, **Dangerous Thresholds**, pp. 1, 19-33.

²⁸ ההגדרות מתבססות על Morgan et al, **Dangerous Thresholds**, pp. 19-25.

²⁹ Benjamin Miller, "Polarity, Nuclear Weapons, and Major War", **Security Studies**, Vol.3, No.4, 1994, pp. 601-602.

4) הסלמה בשוגג (Accidental Escalation)

הסלמה כתוצאה מתאונה, תקלה טכנית, שיגור טיל, ירי בשוגג או פגיעה במטרה מסוימת בטעות הנובעת מחוסר מקצועיות, לחץ וכו'. אפשרות נוספת היא תקלה במערכות מכ"ם ו/או התראה המודיעה בטעות על שיגור טילים ומניעה את המדינה שחושבת שהיא תחת מתקפה להגיב ולמעשה לפתוח במתקפה. כאשר בפועל מדובר בתקלה או זיהוי מוטעה. במהלך המלחמה הקרה היו מספר תקריות מסוג זה, אשר לא הובילו לפרוץ מלחמה³⁰. לדוגמה, בספטמבר 1983 זיהו מערכות התראה של ברה"מ מתקפת טילים אמריקאית על ברה"מ, קצין המשמרת סא"ל סטניסלב פטרוב החליט להמתין ולא דיווח לממונים עליו, עד שיקבל אימות נוסף שמדובר במתקפה. התברר שזו הייתה התראת שווא.³¹

אפשרות נוספת היא, שימוש בלתי מורשה בכוח ע"י חייל בודד או פעולה של דרג פיקוד נמוך בלי אישור הפיקוד העליון ו/או הדרג המדיני הגורמת להסלמה³². בצה"ל נפוץ המונח "הרב"ט האסטרטגי" אשר התייחס לכך שפעולה טקטית של חייל עשויה לגרום להשלכות אסטרטגיות ולאומיות, בעיקר בהקשר של פעילות בסביבה של אוכלוסיה אזרחית, כיסוי תקשורת ופוטנציאל להסתבכות בינלאומית של ישראל³³. הירי שהרג את הילד מחמד א-דורה בצומת נצרים בתחילת האינתיפאדה השנייה תועד, שודר בתקשורת הערבית והבינלאומית והפך לסמל של האינתיפאדה. האירוע היה ככל הנראה בעל השפעה על הסלמה בזירה הפלסטינית בעיתוי קריטי³⁴.

בהקשר של הסלמה בלתי מתוכננת, הטענה היא שדווקא בתנאים שאינם מלחמה קונבנציונלית, בשגרה או בעימות מוגבל עלולה תקרית בודדת לגרום להסלמה בלתי מתוכננת, אולם זו אינה מושפעת רק מההיבט הצבאי, גורמים כמספר ההרוגים בתקרית וזהותם, עיתוי התקרית, מימד סמלי פוליטי או דתי (פגיעה באתר דתי דוגמת הר הבית) וכיסוי תקשורת של האירוע עשויים להשפיע על תגובת השחקן או הציבור ועל אופי התגובה³⁵. קשה להעריך מראש האם ומתי תקרית תגרום להסלמה רחבה, אך יש חשיבות לעצם המודעות של הכוחות לפוטנציאל ההסלמה.

5) איתות על אפשרות הסלמה (Suggestive Escalation)

שחקן נוקט בפעולת הסלמה יזומה, אך מוגבלת במטרה לאותת לאויב על היכולת והנכונות שלו להסלים את העימות בתנאים מסוימים. צעד כזה גם יכול להוות מהלך של הרתעה או חלק מהסלמה הדרגתית, איום שבמידה והאויב יבצע פעולה מסוימת תהיה הסלמה³⁶. לדוגמה ירי טיל אחד עיר בירה או לקרבתה, כאשר המסר הוא שיש לשחקן יכולת לירות טילים נוספים אל העיר. הבעייתיות במהלך

³⁰ Morgan et al, 26-228 ; Bruno Tertrais, "On The Brink" – Really? Revisiting Nuclear Close Calls Since 1945", *The Washington Quarterly* (Summer 2017), pp. 51-66

³¹ Pavel Askenov, "Stanislav Petrov: The Man Who May Have Saved The World", *BBC News*, 26 September 2013, <https://www.bbc.com/news/world-europe-24280831>

³² Smoke, *War*, pp. 280-281

³³ את המונח הרב"ט האסטרטגי טבע גנרל הנחתים צ'רלס קרולאק במאמר שכתב ב-1999. אודות המונח וביקורת על האופן בו פורש בישראל ראה: יגיל הנקין, "מותו של הרב"ט האסטרטגי", *מערכות*, גיליון 464, דצמבר 2015, עמ' 45-53.

³⁴ לפי גורמים בישראל, קיימת מחלוקת בשאלה האם א-דורה נהרג מאש חיילים או מיירי פלסטיני. אודות תקרית הריגת מחמד א-דורה ראה: גיורא איילנד, *לא נרדם בלילות: אוטוביוגרפיה*, ראשון לציון: ספרי חמד ידיעות אחרונות, 2018, עמ' 244-245; עמוס הראל ואבי יששכרוף, *המלחמה השביעית איך ניצחנו ולמה הפסדנו במלחמה עם הפלסטינים*, תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2004, עמ' 25-28.

³⁵ עמוס הראל, "הסלמה על רקע דתי", *הארץ*, 23 ביולי 2017.

³⁶ Morgen Et Al, *Dangerous Tresholds*, pp. 31-33

מסוג זה היא שהאיתות עלול להתפרש ע"י האויב כמהלך של הסלמה יזומה ולא כאזהרה וע"י כך לגרום להסלמה לא מתוכננת.

תרחישים העשויים להוביל להסלמה בלתי מתוכננת

(1) תרגיל צבאי, צעדי כוננות או הנעת כוחות ע"י מדינה אחת המפורשת כהכנה למתקפה ע"י מדינה שנייה

וגורמת לה להגיב בצעדי כוננות משלה. אי הבנה זו עלולה ליצור דינמיקה של ספירלה, צעדי הסלמה הדדיים כפי שמתואר במודל דילמת הביטחון ולהוביל למלחמה. במלחמות הקונבנציונליות הקלאסיות של המאה ה-20 גיוס כוחות והנעתם אל עבר החזית (Mobilization) היה מעניק יתרון גדול לתוקף ומעמיד את מי שאיחר לגייס ולהניע כוחות לחזית בעמדת נחיתות, לכן הושם דגש רב על גורם זה, למשל בניתוח פרוץ מלחמת העולם הראשונה³⁷.

א. לדוגמה, במאי 1983 ערך הצבא הסורי תמרון מפקדות אסטרטגי משולב רב זרועי שמטרתו הייתה הכנת הצבא הסורי למלחמה. תמרון מסוג זה נערך בסוריה בפעם הראשונה. למודיעין הישראלי הגיע מידע שניתן היה לפרשו כיציאה סורית למלחמה. אחרי מעקב מודיעיני הגיעו למסקנה שמדובר בתרגיל ולא בהכנות ליציאה למלחמה³⁸. ניתן להעריך שזיכרון הפתעת מלחמת יום הכיפורים השפיע על החשש הישראלי.

ב. לאי (Brian Lai), שערך מחקר כמותני בנושא הנעת כוחות, טען שכאשר גיוס והנעת כוחות מבוצעים באופן פומבי אז מדובר בהעברת מסר ע"י המדינה למדינה היריבה שמטרתו לקדם מו"מ דיפלומטי. כאשר הגיוס והנעת הכוחות מבוצעים בחשאי גוברת הסכנה שכוונת המדינה לצאת למלחמה יזומה או שהמשבר ידרדר למלחמה³⁹. לאי התעלם מכך שכאשר גיוס או הכנות למלחמה מבוצעים באופן פומבי נוצרת מחויבות של הדרג הפוליטי והתגייסות של דעת הקהל (אווירת מלחמה), אשר מקשה על ניהול המשבר ועשויים לתרום להסלמה. כפי שאכן קרה במלחמת העולם הראשונה ובמלחמת ששת הימים.

(2) פעולה חשאית בשטח אויב (Covert Action) שנחשפת ומסתבכת – פעולה שנועדה לאסוף מודיעין

ולהישאר חשאית נחשפת ע"י האויב ומובילה להסתבכות עם פוטנציאל הסלמה למלחמה. לדוגמה, תקרית הפלת מל"ט אמריקאי שאסף מודיעין בשטח איראן ביוני 2019. בעקבות ההפלה שקל הנשיא טראמפ שימוש בכוח נגד איראן, אך לבסוף חזר בו⁴⁰.

דוגמה נוספת היא פעולת חאן יונס (נובמבר 2018) - פעולה שבוצעה ע"י כוח מיחידה מיוחדת של צה"ל נועדה לאיסוף מודיעין והייתה אמורה להיות חשאית מבלי שהכוח יתגלה. לאחר חשיפת

³⁷ Trachtenberg, *The Meaning*, Ibid

³⁸ זאבי פרקש ותמרי, ואיך נדע?, עמ' 75-80; שמעון שיפר, המתריע שיחות עם האלופ (במיל') עמוס גלעד, ראשון לציון: משכל, 2019, עמ' 221-227.

³⁹ Brian Lai, "The Effects of Different Kinds of Mobilization on The Outcome of International Crises", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 48, Issue 2, 2004, pp. 211-229.

⁴⁰ ניו יורק טיימס, רויטרס ונעה לנדאו, טראמפ "אישר תקיפות באיראן עקב יירוט המל"ט – וחזר בו דקות לפני שהיו אמרות לצאת לפועל", *הארץ*, 23 ביוני 2019, עמ' 1, 4; פיטר בייקר, מגי הברמן ותומאס גיבסון-נף, "היעדים התחזיות והיועץ מפוקס ניו: כך בוטלה התקיפה", ניו יורק טיימס, *הארץ*, 23 ביוני 2019, עמ' 4.

הכוח התפתחה תקרית אש בה נהרגו שבעה פעילי חמאס וקצין ישראלי. הכוח הישראלי חולץ משטח הרצועה בחסות תקיפה של צה"ל נגד עשרות יעדים. בעקבות הסתבכות המבצע הייתה הסלמה שכללה בשלב ראשון ירי 17 רקטות ולמחרת, ירי מאות רקטות לעבר ישראל ואימה לגרור את הצדדים למלחמה. כעבור יומיים הושגה הפסקת אש וסוכם על חזרה להבנות צוק איתן⁴¹.

ג'ורג' הציג בסיכום ספרו מספר תרחישים המובילים למלחמה בלתי מתוכננת: תרחיש שבו משבר פורץ באופן בלתי מתוכנן, במהלך המשבר מקבלי ההחלטות של אחד השחקנים או שניהם מגיעים למסקנה שאין חלופה סבירה ליציאה למלחמה, כלומר פשרה עשויה לגבות מהם מחיר, או שמלחמה היא בלתי נמנעת ויוצאים למלחמה. ג'ורג' מכנה זאת מלחמת מנע (Preventive War), אך זה תואם יותר מתקפה מקדימה (Preemptive Attack) דוגמת ההחלטה הישראלית לצאת למלחמת ששת הימים.

3) תרחיש נוסף, מיסקולוציה Miscalculated Fait Accompli - שחקן יוזם מהלך מהיר שלהערכתו יסתיים ללא תגובה ויקבע עובדות בשטח, אך המהלך מוביל למלחמה. המשטר בארגנטינה כאשר כבש את איי פוקלנד לא ציפה שזה יוביל למלחמה עם בריטניה⁴².

שאלת המחקר וחשיבותו

מהם הגורמים העיקריים המשפיעים על הסלמה בלתי מתוכננת המובילה למלחמה? **החידוש העיקרי במחקר זה הוא זיהויים של הגורמים המשפיעים על הסלמה בלתי מתוכננת**, זאת במטרה לאפיין ולנתח את התהליך שבו הסלמה בלתי מתוכננת מובילה למלחמה.

לאור מצב המחקר בנושא הסלמה בלתי מתוכננת קיימת חשיבות למחקר עדכני, אשר יתאים את המסגרת הקונספטואלית של הסלמה בלתי מתוכננת לשינויים באופי המלחמות בעשורים האחרונים (מלחמות א-סימטריות, שינויים טכנולוגיים משמעותיים, פגיעה בעורף ובאזרחים ועוד). תופעת ההסלמה הבלתי מתוכננת מציבה אתגר לקונספטים תיאורטיים ולנדבכים מרכזיים של מדיניות ביטחון כגון התרעה מודיעינית והרתעה. התרעה מודיעינית מתבססת על הנחה שהאויב מתכנן לצאת למלחמה ויש לזהות ולהתריע על כוונותיו ותוכניותיו, אך בהסלמה לא מתוכננת האויב לא מתכנן מראש לצאת למלחמה ולכן כלל לא ברור האם יכולים ארגוני המודיעין לספק התרעה למלחמה⁴³.

⁴¹ אלמוג בן זכרי, יניב קובוביץ, ג'קי חורי, יהושע (ג'וש) בריינר, נעה לנדאו ועידו אפרתי, "מתקפת רקטות בדרום: חייל נפצע קשה מפגיעת טיל נ"ט באוטובוס", **הארץ**, 13 בנובמבר 2018; עמוס הראל, "על סף מלחמה", **הארץ**, 13 בנובמבר 2018, עמ' 1, 3; נעה לנדאו, יניב קובוביץ, ג'קי חורי ואלמוג בן זכרי, "ישראל וחמאס סיכמו על הפסקת אש וחזרה להבנות צוק איתן", **הארץ**, 14 בנובמבר 2018, עמ' 1, 4; עמוס הראל, "הסדרת אש", **הארץ**, 14 בנובמבר 2018, עמ' 3; הסלמה ברצועת עזה תמונת מצב (עדכנית ב-13 בנובמבר 12:00), **מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש מאיר עמית**, https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/11/H_275_18.pdf

⁴² George, **Avoiding War**, pp. 545-550

⁴³ איתי ברון, **המחקר המודיעיני: בירור המציאות בעידן של שינויים ותמורות**, רעות: אפי מלצר מחקר והוצאה לאור, 2015, עמ' 32-33.

תיאוריית ההרתעה מבוססת על הנחת מוצא שהאויב מתכוון לצאת למלחמה והמטרה היא להניא אותו מכך באמצעות איום שהמחיר יעלה על התועלת⁴⁴. אך האם תיאוריית הרתעה ומדיניות שמטרתה ההרתעה רלוונטית לגבי הסלמה בלתי מתוכננת? במקרה של הסלמה לא מתוכננת נקיטת צעדים שמטרתם הרתעה עלולים לשכנע את הצד השני שהוא עומד להיות מותקף ולגרום להסלמה בלתי מתוכננת למלחמה⁴⁵. כאשר מדובר בהסלמה לא מתוכננת הנובעת מתחושת איום של האויב, יתכן שנכון לנקוט מולו דווקא צעדי הרגעה (Reassurance): ריסון בהתבטאויות מנהיגים ובפריסת כוחות, העברת מסרים ישירות או דרך צד שלישי, יצירת משטרי ביטחון רשמיים או בלתי רשמיים, פיתוח נורמות וכללים להתנהגות שיפחיתו אי ודאות וסיכון למיס קלקולציה. אסטרטגיות של הרגעה יכולות להיות חלופה להרתעה או צעד משלים להרתעה⁴⁶. מנגד, יתכן שדווקא נקיטת פעולות ריסון וצעדי הרגעה ע"י שחקן יפורשו ע"י האויב כסימן לחולשה והעדף נחישות ויתרמו להסלמה. זה הפירוש שנתנו מנהיגי ארגנטינה לריסון הבריטי לפני מלחמת פוקלנד, מה שהשפיע על החלטתם לכבוש את אי פוקלנד בהנחה שבריטניה לא תגיב⁴⁷.

אחד האמצעים להרגעה הוא משטרי ביטחון מוגבלים (Security Regimes), תפיסה שהתפתחה בעיקר בצל המלחמה הקרה וכוללת צעדים כגון העברת מידע בין השחקנים (הודעה מראש על תמרונים ותרגילים צבאיים למשל), פיקוח של מדינה אחת על פעולות המדינה השנייה, יצירת אזורי חיץ. לעתים יש צד שלישי ששני הצדדים נותנים בו אמון המסייע לבניית וקיום משטר הביטחון (ארה"ב מילאה תפקיד זה בין ישראל למצרים בשנים 1974-1979). צעדים מסוג זה סייעו למניעת מלחמה במספר מקרים. אך קיים גם סיכון של עריקה או הונאה מצד אחד השחקנים שינצל את המגבלות שהצד השני הטיל על עצמו, יפר את ההסכמות של משטר הביטחון וישיג יתרון צבאי⁴⁸. במלחמות א-סימטריות, כאשר מדובר במדינה המתמודדת מול שחקן לא מדינתי, ארגון טרור, אשר יש כלפיו חוסר אמון רב וכן אי רצון לתת לו לגיטימציה, קיום משטר ביטחון הוא בעייתי יותר.

גורמים משפיעים

בהתבסס על מחקרים קודמים זוהו מספר גורמים מרכזיים העשויים לגרום להסלמה בלתי מתוכננת במחקר זה יבחן האם וכיצד הם השפיעו על תהליך ההסלמה הבלתי מתוכננת למלחמה במקרי המבחן שינותחו במחקר.

Janice Gross Stein, "Reassurance in International Conflict Management", **Political Science Quarterly**, ⁴⁴ Vol.106, No.3, 1991, pp.431-432.

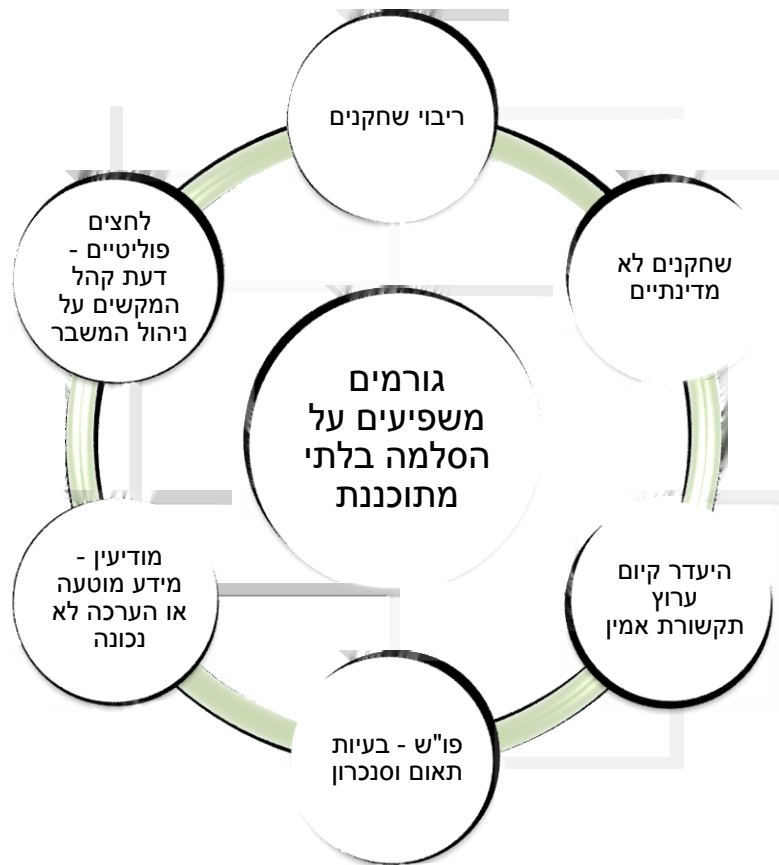
⁴⁵ יוסי ביידן ודימה אדמסקי, "התפתחות הגישה הישראלית להרתעה – דיון ביקורתי בהיבטיה התיאורטיים והפרקטיים",

עשתונות, גיליון 8, אוקטובר 2014 עמ' 32; Morgan et al, **Dangerous Thresholds**, pp. 24-25

⁴⁶ אודות אסטרטגיות של הרגעה והגיון ראה: Gross Stein, "Reassurance", pp. 431-451

⁴⁷ Gross Stein, "Reassurance", pp. 437

⁴⁸ Gross Stein, "Reassurance", pp.444-449

1. **ריבוי שחקנים** - ריבוי שחקנים בזירה המזרח תיכונית מוסיף למימד המורכבות ואי הודאות בניהול הסכסוך ואף עשוי להגביר את הסיכון להסלמה בלתי מתוכננת למלחמה. ההשערה מתבססת על הקביעה לפיה, בזמן המלחמה הקרה, המבנה הדו קוטבי (עימות בין שתי מעצמות ארה"ב ובריה"מ) תרם ליציבות, הפחית את חוסר הודאות ומנע פריצת מלחמה בלתי מתוכננת בין המעצמות, בעוד שמערכת רב קוטבית היא פחות יציבה.⁴⁹
2. **שחקנים לא-מדינתיים** – פעילות של שחקנים לא-מדינתיים בזירה (ארגוני טרור וגרילה כדוגמת פתח בשנות ה-60 או הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני כיום) מגבירה את הסכנה להסלמה בלתי מתוכננת.⁵⁰
3. **היעדר קיום ערוץ תקשורת אמין** – חסרוננו של ערוץ להעברת מסרים בין הצדדים מגביר את פוטנציאל ההסלמה הבלתי מתוכננת. העברת מסר הרתעתי באופן אמין כך שהוא ייקלט ויופנם ע"י האויב הוא תנאי עיקרי להצלחת הרתעה. גם העברת מסרים סותרים ע"י גורמים שונים בקרב אותו שחקן עשויה להביא לעיוותי תפיסה אצל השחקן השני ולהסלמה לא מתוכננת.⁵¹

⁴⁹ המונח מערכת רב קוטבית (Multipolar System) מתייחס למערכת בינלאומית בה יש יותר משתי מעצמות, המונח ריבוי שחקנים בזירה האזורית מתייחס לא רק למספר המעצמות האזוריות, אלא גם למדינות קטנות ולשחקנים לא מדינתיים הפועלים בזירה. ראה: סער, "כיצד מתחילה", עמ' 30; Michael Miller, "Polarity, Nuclear Weapons", pp. 605-607; Brecher, "Crisis Escalation: Model and Findings", *International Political Science Review*, Vol.7, No.2 1996, pp.215-219.

⁵⁰ קם, "המזרח התיכון", עמ' 89-90.

⁵¹ אודות חשיבות קיום ערוץ תקשורת בעת משבר ראה: בידץ ואדמסקי, "התפתחות הגישה", עמ' 28-30; Lawrence Freedman, "Ukraine and the Art of Crisis Management", *Survival*, Vol. 56 No.3, June-July 2014, pp. 12

4. **פיקוד ושליטה - בעיות תיאום ביחסי דרג מדיני** – דרג צבאי וכן בעיות פיקוד ושליטה בהיררכיה הצבאית מגבירים את הסיכון להסלמה בלתי מתוכננת.⁵²
5. **מודיעין** – מידע מוטעה או הערכה לא נכונה מובילים להסלמה בלתי מתוכננת.
6. **לחצים פוליטיים** - דעת קהל ולחצים פנים פוליטיים מקשים על ניהול משבר ומגבירים את הסכנה להסלמה בלתי מתוכננת.⁵³

אוכלוסיית המחקר ושיטת המחקר

המחקר יתמקד בשני מקרי מבחן עיקריים: 1. מלחמת לבנון השנייה. 2. מלחמת/מערכת "צוק איתן" שינותחו לעומק. המקרים מייצגים שתי מלחמות א-סימטריות, כל אחת מול שחקן לא מדינתי אחר (חזבאללה במלחמת לבנון השנייה וחמאס ב"צוק איתן"). אך יובאו גם דוגמאות ממקרים נוספים מתוך ההיסטוריה של הסכסוך הישראלי ערבי (מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים, האינתיפאדה הראשונה והאינתיפאדה). כמו כן, הניסיון המזרח תיכוני ידע מקרים רבים של "כמעט מלחמות", תקריות בהן היה פוטנציאל להסלמה למלחמה, אולם זה לא קרה ומלחמה נמנעה. המחקר יציג סקירה של מספר דוגמאות להסלמה שנמנעה או נבלמה.

מחקר איכותני המשלב מחקר השוואתי של מספר מקרי מבחן ומחקר יסודי של כל אחד ממקרי המבחן יאפשר לאבחן ולנתח את הגורמים העיקריים המשפיעים על הסלמה בלתי מתוכננת המובילה למלחמה. בחינה של מקרים בהם הייתה תקרית עם פוטנציאל להסלמה, אך מלחמה נמנעה, תתרום להבנה של תופעת ההסלמה הבלתי מתוכננת. מערך מחקר איכותני מתאים לצורך בניית וביסוס מסגרת תיאורטית קונספטואלית כאשר עוסקים במונח שאינו מפותח תיאורטית כ"הסלמה בלתי מתוכננת".

מקורות

המחקר התבסס על הספרות התיאורטית והאמפירית הקיימת אודות הגורמים לפרוץ מלחמות בלתי מתוכננות כדי לבחון באופן ביקורתי את הידע הקיים בנושא ולאתר פערים. נעשה שימוש במגוון מקורות (עיתונות, ספרי זיכרונות, מסמכים רשמיים כדו"ח ועדת וינוגרד, דו"ח מבקר המדינה לגבי "צוק איתן") באמצעותם מתאפשר ניתוח לעומק של מקרי המבחן וניתן לזהות את השלבים השונים בתהליך ההסלמה הבלתי מתוכננת.

⁵² ג'ורג' (1991) ופרידמן (2014) הצביעו על הצורך שהדרג המדיני יקיים שליטה בצבא ופיקוח עליו כדי למנוע תקריות להסלמה בלתי מתוכננת בעת משבר. ראה: Alexander L. George, *The Tension Between "Military Logic" and Requirements of Diplomacy in Crisis Management*, I Alexander George (Ed.), **Avoiding War**, pp. 13-21; Freedman, "Ukraine", pp.12.

⁵³ אודות השפעת דעת קהל פנימית או תפיסת מנהיגים לגבי דעת קהל הדורשת עמדה תקיפה והשפעתה על הסלמה ראה: Russel J. Leng, "Escalation: Competing Perspectives and Empirical Evidence", **International Studies Review** (2004), vol. 6, pp. 55-56

פרק שלישי - הסלמה בלתי מתוכננת: תובנות ממקרי עבר

תופעת ההסלמה הבלתי מתוכננת זכתה לתשומת לב בעקבות מלחמת לבנון השנייה ומערכת "צוק איתן" אך אין מדובר בתופעה חדשה. הסכסוך הישראלי ערבי ידע מקרים רבים של מתיחויות, משברים ותקריות שהיו בעלי פוטנציאל הסלמה למלחמה. מאגר נתונים בנושא משברים בינלאומיים בשם (ICB) International Crisis Behavior Project זיהה 29 משברים בסכסוך הישראלי ערבי עד שנת 2007, המאגר התייחס רק למשברים בין מדינות. ברשימה נכללו שש מלחמות ו-23 משברים, עימותים ופעולות צבאיות (ביניהם: פעולת כראמה 1968, משבר הטילים בלבנון 1981, מבצע "ענבי זעם" 1996 ועוד) שלא הובילו למלחמה או הסתיימו בעימות מוגבל⁵⁴. היו מקרים נוספים של מתיחויות ומשברים בעלי פוטנציאל הסלמה, אשר לא נכללו במאגר ICB וכן מקרים שנותרו חשאיים ולא נחשפו. לא ניתן במסגרת מחקר זה לסקור ולנתח את כל המקרים ולבדוק באילו מהם הייתה הסלמה בלתי מתוכננת. בפרק זה נציין מספר מלחמות ועימותים מרכזיים שהסלמה בלתי מתוכננת, או חשש מהסלמה כזו, מילאה בהם תפקיד ונצביע על גורם או מספר גורמים שהשפיעו על תהליך ההסלמה למלחמה.

מלחמת ששת הימים

ההיסטוריוגרפיה הרווחת במחקר האקדמי מציגה את מלחמת ששת הימים כמלחמה שאף אחד מהצדדים בה, ישראל ומדינות ערב, לא תכנן מראש או התכוון לצאת אליה וכמשבר שהתפתח כתוצאה מצעדים, תגובות וטעויות, חישוב מוטעה (Miscalculation), של השחקנים. קרי מלחמה בלתי מתוכננת (Inadvertent War)⁵⁵. היו גם היסטוריונים שחלקו על ניתוח זה⁵⁶. קארש ושמשי טענו שגם אם הנסיבות המיידיות למלחמה נבעו מהצטברות גורמים בעיתוי מסוים, תהליכי העומק ובעיקר העוינות הערבית הפכו מלחמת בין מדינות ערב לישראל לבלתי נמנעת⁵⁷.

ניתוח מפורט של התהליכים שהובילו לפרוץ מלחמת ששת חורג ממסגרת מחקר זה, אך ניתן לומר, בדומה למלחמת העולם הראשונה, שהיה מרכיב משמעותי של הסלמה בלתי מתוכננת, אשר השפיע על פרוץ המלחמה ולהצביע על מספר היבטים חשובים ותובנות.

פרוץ המלחמה - ב-4 ביוני החליטה ממשלת ישראל לצאת למלחמה שתפתח במתקפה יזומה. ההחלטה הושפעה מהערכה שמצרים רואה את ההתנגשות כבלתי נמנעת, ממשיכה לרכז כוחות בסיני והשתלטה על

⁵⁴ מאגר הנתונים ראה: <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/>. למחקר אודות הסכסוך הישראלי ערבי שהתבסס על המאגר ראה: Hemda Ben-Yehuda, "Territoriality, Crisis and War in the Arab-Israel Conflict 1949-94", **Journal of Conflict Studies**, Vol.21, No.2, Winter 2001

⁵⁵ עמי גלוסקא, **אשכול, תן פקודה! צה"ל וממשלת ישראל בדרך למלחמת ששת הימים 1963-1967**. תל אביב: מערכות, 2004, עמ' 203-204; Gross Stein, "The Arab-Israeli War of 1967", *Ibid*; Roland Popp, "Stumbling Decidedly into the Six-Day War", **Middle East Journal**, Vol. 60 N.2, Spring 2006, pp. 281-285.

⁵⁶ משה שמשי ומשה גת טענו שנאצר נקט את הצעד של חסימת המיצרים מתוך מודעות ומוכנות לכך שזה יוביל למלחמה. אך בשל שיקולים של לגיטימציה בינלאומית וחשש מהתערבות ארה"ב אימץ הנשיא המצרי אסטרטגיה של מכה שנייה והעדיף להמתין שישראל תהיה זו שתתקוף ראשונה. ראה: שמשי, **מהנכבה לנכסה**, עמ' 599-603; Moshe Gat, "Nasser and the Six Day War, 5 June 1967: A Premeditated Strategy or An Inexorable Drift to War?", **Israel Affairs**, Vol.11, No.4, October 2005, pp. 608-635.

⁵⁷ משה שמשי, **מהנכבה לנכסה: הסכסוך הערבי-ישראלי והבעיה הלאומית הפלסטינית 1957-1967: דרכו של נאצר למלחמת ששת הימים** קרית שדה בוקר: מכון בן גוריון לחקר הציונות, ישראל ומורשת בן גוריון, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, 2004, עמ' 553-555; Efraim Karsh, "The Six-Day War An Inevitable Conflict", **Middle East Quarterly**, Summer 2017, pp. 1-12

צבא ירדן. כמו כן, נטען שאם תתקוף ראשונה יהיה לישראל יתרון משמעותי ושאר"ב מעדיפה להותיר את המלאכה בידי ישראל. ב-5 ביוני נפתחה המלחמה במבצע "מוקד" של חיל האוויר⁵⁸. יציאת ישראל למלחמת ששת הימים מוגדרת גם כמלחמה מקדימה (Preemptive War) המבוצעת כאשר יש איום ממשי של מתקפה מצד האויב. זאת בשונה ממלחמת מנע (Preventive War) שנועדה לטפל באיום עתידי בטרם הוא מתממש.

1) **מודיעין** – בשנים 1965-1967 העריך המודיעין הישראלי שמצרים אינה מוכנה למלחמה, בשל נוכחות כוח מצרי בתימן וגורמים נוספים. בינואר ובמרץ 1967 העריך אמ"ן שאין גורם בעולם הערבי החותר למלחמת הכרעה לאלתר עם ישראל וכי לא צפויה מלחמה ביוזמת הערבים לפחות עד 1970. כן הועלתה אפשרות של הידרדרות לא צפויה: מכת פתע מצרית על דימונה, שינוי המצב בירדן, הסלמת העימות מול סוריה. ראש מחלקת התכנון במטכ"ל טמיר ציין אפשרות "שמלחמה כוללת תפתח כתוצאה מהידרדרות בנושא מוגבל". אולם הערכת אמ"ן הייתה שניתן לפעול נגד סוריה מבלי שמצרים תכנס למלחמה⁵⁹.

מידע כוזב - במאי 1967 העבירה ברה"מ לסוריה וכנראה גם למצרים מידע כוזב על ריכוזי כוחות של צה"ל בגבול עם סוריה. ככל הנראה, התכוונה ברה"מ ללחוץ על מצרים לסייע לסוריה מול איומי ישראל, אך לא התכוונה לגרום למלחמה.

בתגובה הכניס נאצר הכניס כוחות צבא לסיני. בתחילה העריך אמ"ן כי המהלך המצרי נועד להגנה והרתעה. ב-19 במאי שינה ראש אמ"ן יריב את הערכתו וקבע:

"לא ברור היום באם הכוונה המצרית מלכתחילה ללכת לקראת הידרדרות, או שנתכוונו... להשיג את המטרה המצומצמת של הישג יוקרה. היום מוכנים הם לדרך ב' של הידרדרות צבאית כתוצאה מפרובוקציה יזומה או בלתי נמנעת".

קרי מצרים מוכנה למלחמה ויש להיערך בהתאם. גם אחרי המלחמה טען יריב:

"לא ברור לנו עד היום האם הייתה כוונה מצרית מלכתחילה ללכת לקראת עימות".

פערי מידע, כשלים בהערכה ומיס קלקולציה תרמו לפרוץ המלחמה. אך בשלב השני, זוהתה מוכנות צבאית של מצרים לצאת למלחמה וצה"ל נערך בהתאם⁶⁰.

2) **תרומת ישראל להסלמה** - ישראל לא תכננה לצאת למלחמה ועשתה מאמצים למנוע את ההידרדרות למלחמה, אולם נראה כי מספר פעולות שלה (פעולת סמוע בירדן נובמבר 1966⁶¹, תקרית הקרב

⁵⁸ גלוסקא, **אשכול, תן פקודה!**, עמ' 390-400.

⁵⁹ עמי גלוסקא, **אשכול, תן פקודה!**, עמ' 108-113, 174-175. הערכת אמ"ן ודברי טמיר ראה: גלוסקא, עמי גלוסקא, **אשכול, תן פקודה!**, עמ' 188-189; דוד סימן טוב ושמואל אבן, "מלחמת ששת הימים: הערכות מודיעין בנתיב ההידרדרות למלחמה", בתוך חמישים שנה למלחמת ששת הימים, יולי 2017, עמ' 1-3.

⁶⁰ גלוסקא, **אשכול, תן פקודה!**, עמ' 104-105; עמוס גלבוץ, **מר מודיעין אהרל'ה אלוף אהרון יריב ראש אמ"ן**, תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2013, עמ' 232-259; אבן וסימן טוב "מלחמת ששת הימים", עמ' 4-9.

⁶¹ ב-13 בנובמבר 1966 יצא צה"ל לפעולת תגמול בכפר סמוע שבגדה המערבית. כוח גדול שכלל טנקים חי"ר וארטילריה פעל באור יום. הפעולה הסתבכה ובמהלכה נהרגו 15 חיילים ירדנים ו-5 אזרחים, מטוס האנטר ירדני הופל. הפעולה גרמה מחאה פלסטינית נרחבת בירדן אשר איימה על יציבות המשטר. המלך חוסיין שקיים דיאלוג חשאי עם ישראל ופעל למנוע טרור משטח ירדן ראה בפעולת סמוע פעולה מלחמתית ואיתות על כך שהישראלים אינם מחויבים עוד להישרדות משטרו. ראה: שליים, **המלך חוסיין**, עמ' 200-209; גלוסקא, **אשכול**, עמ' 161-172.

האווירי בשמי דמשק באפריל 1967⁶²) והתבטאויות בכירים (דברי הרמטכ"ל רבין בתקשורת שפורשו כאיום ישראלי על המשטר בסוריה) שנועדו להרתיע את מדינות ערב, ובעיקר את סוריה, תרמו להסלמה ולהתפתחות המשבר⁶³.

3) **ריבוי שחקנים** – היריבות הבינערבית והדינאמיקה בין השחקנים השונים, מצרים, ירדן וסוריה מילאה תפקיד מכריע בהסלמה שהובילה למלחמה. בסוריה, משטר הבעת' הקיצוני תמך ב"מלחמה עממית" ובארגון פתח שביצע פעולות דרך שטח ירדן, מה שסיבך את יחסי הממלכה עם ישראל. למשטר הסורי הייתה תרומה משמעותית לתהליך ההסלמה, גם אם לא תכנן מלחמה. לגבי ירדן, משטר חוסיין לא היה מעוניין במלחמה, קיים קשר חשאי עם ישראל ועשה מאמצים לרסן את פעולות פתח משטחו. חוסיין נדחף למלחמה בעקבות לחצים מצד דעת הקהל בירדן ולחצים בינערביים שבסופם חתם על הסכם הגנה עם נאצר והעביר את הפיקוד על כוחות צבא ירדן לידי מצרים. נאצר, שביסס את מעמדו מצרים כמנהיגת העולם הערבי, הושפע כנראה גם מביקורת פומבית מצד ירדן וסעודיה על כך שאינו פועל בהתאם לרטוריקה הלוחמנית שלו, כאשר החליט להכניס כוחות לסיני ולסלק את כוח האו"ם. ככל הנראה, נאצר לא תכנן מראש לצאת למלחמה, אך כנראה שבמהלך המשבר, גם בהשפעת האווירה הלוחמנית בעולם הערבי, אימץ עמדה לפיה הוא מעוניין או לפחות מוכן למלחמה⁶⁴.

4) **שחקן לא מדינתי** – בין השנים 1965-1967 ביצע ארגון פתח שורת פיגועים נגד ישראל באמצעות חוליות שחדרו מסוריה וירדן, פעולות פתח גררו תגובה ישראלית נגד מדינות ערב ומילאו תפקיד חשוב בתהליך ההסלמה שהוביל לפרוץ המלחמה⁶⁵.

5) **יחסי דרג מדיני – דרג צבאי ובעיות פיקוד ושליטה** – במצרים, יחסי הנשיא נאצר עם הרמטכ"ל עאמר היו מורכבים, עאמר יזם ודחף למהלכים תוקפניים (פינוי כוחות האו"ם מסיני, מבצע "השחר"). נאצר בלם חלק מהמהלכים, אך יתכן שנגרר אחר עאמר. המודיעין הישראלי, לא היה מודע לגורם זה וחשיבותו⁶⁶. בישראל, לפי גלוסקא, אקטיביזם של המטכ"ל והעדר בקרה ופיקוח של הדרג המדיני על הפעלת הכוח תרמו לתהליך ההסלמה שהוביל לפרוץ מלחמת ששת הימים⁶⁷.

מלחמת יום הכיפורים

1) כשל הערכת המודיעין - מלחמת יום הכיפורים הייתה מלחמה יזומה ע"י מצרים וסוריה. אולם בהערכות המודיעין הישראלי, לצד הקונספציה, שטענה שמצרים אינה מוכנה למלחמה וסוריה לא תצא למלחמה בלי מצרים, אשר היה לה משקל מכריע בכישלון המודיעיני, הופיעה גם אפשרות שההיערכות הסורית המתוגברת בגבול נבעה מחשש ממתקפה ישראלית על רקע תקרית ה-13 בספטמבר בה התפתח קרב אווירי והופלו 13 מטוסי מיג סורים ומיראז'י ישראלי.

⁶² ב-7 באפריל 1967 בעקבות תקרית ירי ברמת הגולן הופעל חיל האוויר הישראלי באופן נרחב והתרחש קרב אוויר במהלכו הפיל חיל האוויר שישה מטוסי מיג סוריים, שניים מהם בפאתי דמשק. השפלה פומבית למשטר הסורי. הפעלת חיל האוויר בשמי דמשק הייתה הסלמה שלא נדונה ולא נשקלו השלכותיה. ראה: גלוסקא, **אשכול**, עמ' 190-196; אבי שליים, **המלך חוסיין, ביוגרפיה פוליטית**, אור יהודה: כנרת זמורה ביתן דביר מוציא לאור, 2009, עמ' 209; אביחי כהן, **גבולות ההרתעה: פעולות התגמול ומדיניות ההרתעה בעשור השני לקיומה של ישראל**, תל אביב: רסלינג, 2016, עמ' 360-367.

⁶³ מיכאל אורן, הקדמה למהדורת 50 שנה למלחמה, בתוך **שישה ימים של מלחמה: המערכה ששינתה את פני המזרח התיכון**. אור יהודה: דביר, 2004; אביחי כהן, **גבולות ההרתעה**, עמ' 428-437; גלוסקא, **אשכול**, **תן פקודה!**, עמ' 11-14; סימן טוב ואבן, עמ' 3-4; אודות פעולת סמוע ראה: שליים, **המלך חוסיין**, עמ' 200-209, 223.

⁶⁴ אודות השפעת היחסים הבינערביים על הסלמת המשבר ועל דרכה של ירדן למלחמת 67 ראה: אבי שליים, **המלך חוסיין ביוגרפיה פוליטית**, עמ' 200-223. Karsh, pp.5-6.

⁶⁵ עמי גלוסקא, **אשכול**, **תן פקודה!**, עמ' 125-141.

⁶⁶ אורן, **שישה ימים**, עמ' 62-66, 82-85, 91-94, 122-128, 154, 398.

⁶⁷ גלוסקא, **אשכול**, **תן פקודה!**, עמ' 403-405.

2) אימונים וגיוס מילואים, פעולות להעלאת כוונות ומוכנות - ראש אמ"ן זעירא ציין ב-5 באוקטובר צעדים ישראלים (תרגילים ותגבור כוחות ברמת הגולן) שהיו עלולים לגרום לחשש סורי וגם מצרי מפני מתקפה ישראלית. כלומר תרחיש של הסלמה בלתי מתוכננת כתוצאה מדילמת ביטחון⁶⁸.

החשש מאפשרות של הסלמה בלתי מתוכננת והקושי להבחין בין צעדים התקפיים שמשמעותם מלחמה יזומה לצעדים הגנתיים השפיע על מהלכי ההנהגה הישראלית: המסר שהועבר למצרים דרך ארה"ב⁶⁹, שיקולי גיוס המילואים⁷⁰ והיערכות כוחות צה"ל בסיני לקראת המתקפה המצרית⁷¹. ניתן להניח שזיכרון האירועים שהובילו לפרוץ מלחמת ששת הימים, שכאמור הסלמה בלתי מתוכננת מילאה בהם תפקיד, תרם לכך⁷².

האינתיפאדה הראשונה 1987-1993

האינתיפאדה הראשונה אינה מלחמה קונבנציונלית במובן המקובל אלא התקוממות עממית שבשנתיים הראשונות הייתה ברובה לא חמושה ואחר כך התאפיינה בפעולות טרור. אולם ההקשר הפוליטי מדיני של האינתיפאדה, התמשכותה למשך שש שנים והשלכותיה, תחילת מו"מ עם הפלסטינים והגעה להסכם אוסלו, מצדיקים את אזכורה כמקרה חשוב של הסלמה בלתי מתוכננת.

1) הערכת מודיעין קושי בהבנת היריב - הגורם המיידי לפרוץ האינתיפאדה היה תאונת דרכים מקרית שהתרחשה ב-9 בדצמבר 1987 בה נהרגו ארבעה פועלים פלסטינים. יום קודם לכן נדקר ישראלי בעזה, הופצה שמועה שנהג המשאית הפוגע נקם את רצח קרוב משפחתו בעזה. לאחר הלוויות ההרוגים הפלסטינים פרצו במחנה הפליטים ג'בליה עימותים קשים. כוחות צה"ל ששהו בשטח בכוחות קטנים השתמשו בנשק. הפרות הסדר התרחבו בעזה והתפשטו גם לגדה המערבית. זו הייתה התקוממות עממית שפרצה מלמטה. שר הביטחון רבין הצהיר כשבועיים אחרי פרוץ האינתיפאדה שסוריה ואיראן אחראיות להתקוממות, ראה"מ שמיר האשים את אש"ף באחריות לייזום ההתקוממות. אך כפי שהתברר למודיעין הישראלי, הנהגת אש"ף בתוניס הופתעה מפרוץ האינתיפאדה ורק כעבור מספר שבועות נטל אש"ף את הפיקוד ופעל כדי לנצל את ההתקוממות ולהכווין. גם ארגון האחים

⁶⁸ לאזכורים בהערכות המודיעין של חשש ערבי ממתקפה ישראלית ראה אורי בר יוסף, **הצופה שנרדם הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה**. אור יהודה: כנרת זמורה ביתן, דביר מוציאים לאור, 2013, עמ' 235-238, 250-253; 255-256, 272, 280-283, 304-314, 319, 322-324; עוזי עילם, **עדות מן הבור: מלחמת יום הכיפורים: יומן אישי**, תל אביב: ידיעות אחרונות: ספרי חמד, 2013, עמ' 35-36.

⁶⁹ ב-5 באוקטובר העבירה ישראל לארה"ב מסר לפיו: "מערך הכוחות של האויב נובע מאחד משני מניעים: א – הערכה בתום לב מצד אחד משתי המדינות שאנחנו מתכוונים להתקיף את שתיהן או אחת מהן, ב – כוונה מצידן, או מצד אחת מהן, להתקיף אותנו". הובהר לקיסניגר שאין לישראל כוונת התקפיות והוא נתבקש להעביר מסר זה לערבים ולסובייטים. בנוסף למסר לפיו, אם סוריה או מצרים מתכוונות להתקיף, ישראל תגיב חזק ובכוח רב⁶⁹. סיסקו, עוזר מזכיר המדינה וקיסניגר עצמו, שקיבלו את המסר הישראלי, העריכו בתחילה שמדובר במלחמה העלולה לפרוץ בעקבות אי הבנה בין הצדדים. אודות המסר ראה: בר יוסף, **הצופה שנרדם**, עמ' 330-333; הנרי קיסניגר, **משבר: ניהול מדיניות החוץ במלחמת יום כיפור וביציאה מוויטנאם**, ירושלים: הוצאת שלם, עמ' 8-19.

⁷⁰ כאשר דנו בגיוס מילואים טען הרמטכ"ל אלעזר ש"עצם הגיוס בקנה מידה רחב יוכל להרתיע את הערבים מפתחה באש. דיין השיב כי גיוס כזה, אפילו לצורכי מגננה בלבד, יוכל להביא לפניקה אצל הסורים – ובמשתמע, הם עלולים לפתוח באש גם אם לא התכוונו לכך מלכתחילה". דיין הסכים לגיוס כוח מילואים לצרכי הגנה. ראה: בר יוסף, **הצופה שנרדם**, 344-346.

⁷¹ אלוף פיקוד הדרום גורודיש נמנעה מלקדם את חטיבה 401 לגזרה הדרומית כנראה מחשש ל"אסקלציה", הסלמה שתוביל למלחמה שהמצרים לא התכוונו אליה. ראה: עמנואל סקל, **הסדיר יבלום? כך הוחמצה ההכרעה בסיני במלחמת יום הכיפורים**, תל אביב: ספרית מעריב, 2011, עמ' 130-136, 142-143.

⁷² ראה דברי ראה"מ גולדה מאיר אצל: בר יוסף, **הצופה שנרדם**, עמ' 317. דברי סגן הרמטכ"ל טל אצל סקל, **הסדיר יבלום?**, עמ' 402.

המוסלמים הופתע מפרוץ האינתיפאדה ורק מספר ימים אחריה הקים את ארגון חמאס והשתלב בהתקוממות כדי לא לאבד את תמיכת האוכלוסייה⁷³.

היו כמובן גורמי יסוד שהשפיעו על פרוץ האינתיפאדה, ההשתתפות ההמונית בה והתמשכותה, תהליכי עומק בחברה הפלסטינית: צמיחת דור פלסטיני חדש, התפתחות חברה אזרחית פלסטינית, אובדן האופציה הצבאית של אש"ף בעקבות מלחמת לבנון הראשונה, חזרה לדת, רקע חברתי-כלכלי, היחלשות ההרתעה הישראלית בעקבות הנסיגה החלקית מלבנון בשנת 1985 ואירועים נוספים (פיגוע ליל הגיליונים ב-25 בנובמבר 1987)⁷⁴.

(2) **שחקן לא מדינתי** - חולייה של ארגון הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני, אשר נמלטה מהכלא במאי 1987, ביצעה שורת פיגועים נועזים שהלהיטו את האווירה ברצועת עזה עד שחברי החוליה נהרגו בעימות עם כוח ימ"מ ב-6 באוקטובר 1987⁷⁵. שיף ויערי טענו שהג'יהאד האסלאמי, ארגון קטן שראה עצמו כאוונגרד, מילא תפקיד של "ניצוץ" שתרים לפרוץ האינתיפאדה בדומה לתפקיד שמילא ארגון פתח באמצעות פעולות הטרור שלו לקראת מלחמת ששת הימים⁷⁶.

האינתיפאדה השנייה 2005-2000

האינתיפאדה השנייה פרצה לאחר כשלוש פסגות קמפ דייוויד ובעקבות ביקור שרון בהר הבית ב-28 בספטמבר 2000, בעת הביקור אורגנה מחאה של פלסטינים והיו עימותים אך הוא עבר יחסית בשקט. למחרת, יום שישי, פרצו עימותים בהר הבית שלו בהשלכת אבנים, כוחות משטרה פרצו לתוך הר הבית. שבעה פלסטינים נהרגו ויותר ממאה נפצעו, ארבע עשר שוטרים ישראלים נפצעו. מרואן ברגותי הכריז על שלושה ימי זעם ושבתה בשטחים, ההפגנות והעימותים התרחבו. קצין מג"ב יוסף טבג'יה נורה ע"י שוטר פלסטיני עמיתו לסיור המשותף בקלקיליה בבוקר ה-29 בספטמבר. הוא נחשב להרוג הראשון של האינתיפאדה השנייה⁷⁷. ההפגנות המוניות דעכו כעבור מספר שבועות ולאחר מכן התאפיינה האינתיפאדה השנייה בפיגועי ירי, ופיגועי התאבדות בהיקף חסר תקדים, עימות כולל בין הרשות הפלסטינית, חמאס וארגוני טרור נוספים לישראל אשר נמשך כחמש שנים וגבה את חייו אלף שמונים וארבע ישראלים⁷⁸.

מודיעין - בתחילת האינתיפאדה השנייה הייתה מחלוקת בתוך קהילת המודיעין הישראלית בין אמ"ן שטען שהאינתיפאדה הייתה מהלך יזום ע"י ערפאת לשב"כ, שטען שהאינתיפאדה פרצה "מלמטה" כתוצאה מתסכול של פעילי פתח ובתגובה למספר ההרוגים הרב, כלומר הסלמה בלתי מתוכננת. לפי השב"כ, רק

⁷³ דברי ראשי השב"כ לשעבר יעקב פרי ואבי דיכטר אצל דרור מורה, **שומרי הסף שישה ראשי שב"כ מדברים** תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2014 עמ' 99-102; דוד חכם, **עזה בגובה העיניים מבט לאינתיפאדה מבפנים**, בן שמן: מודן הוצאה לאור; תל אביב: משרד הביטחון הוצאה לאור, 2016, עמ' 17-21, 89-90; זאב שיף ואהוד יערי, **אינתיפאדה**, עמ' 43-9.

⁷⁴ לסקירת הגורמים לאינתיפאדה ראה אריה שלו, **האינתיפאדה**, תל אביב: פנירוס, 1990, עמ' 19-35; משה שמש, אש"ף: הדרך לאוסלו – שנת 0299 כמפנה בתולדות התנועה הלאומית הפלסטינית, **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 9, 1999, עמ' 193-204; ' 204-193 (Jerusalem: Passia, June 1989), 8-15.

⁷⁵ שיף ויערי, **אינתיפאדה**, עמ' 44-70.

⁷⁶ שיף ויערי, **אינתיפאדה**, עמ' 47.

⁷⁷ הראל ויששכרוף, **המלחמה השביעית**, עמ' 13-42.

⁷⁸ הראל ויששכרוף, **המלחמה השביעית**, נספח אירועי מפתח ומספר הקורבנות במלחמה השביעית; **שירות הביטחון הכללי**, "התפלגות הרוגים מטרור פלסטיני בעימות הנוכחי (29 בספטמבר 2000 – 31 בדצמבר 2009),

https://www.shabak.gov.il/SiteCollectionImages/%D7%A1%D7%A7%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%AA%20%D7%95%D7%A4%D7%A8%D7%A1%D7%95%D7%9E%D7%99%D7%9D/terror-portal/docs/kreport090310_he.pdf

לאחר פרוץ האינתיפאדה, ערפאת, שהופתע בתחילה מההתקוממות, "רכב על הגל" והצטרף לאלמות⁷⁹. מקבלי ההחלטות בישראל אימצו את העמדה לפיה ערפאת יזם את האינתיפאדה, אם כי היו בתחילת האינתיפאדה מאמצים להמשיך במגעים ומו"מ עם ערפאת והרש"פ.

⁷⁹ לפי לביא, ראש הזירה הפלסטינית באמ"ן בזמן האינתיפאדה השנייה, הייתה מחלוקת גם בתוך אמ"ן. אודות המחלוקת בנושא פרוץ האינתיפאדה ראה: יוסי בן ארי, "ערפאת לא אשם", **הארץ**, 4 באפריל 2006; דרור מורה, **שומרי הסף**, עמ' 268-262; עמוס הראל ואבי יששכרוף, **המלחמה השביעית**, עמ' 84-89; אל"מ מילי אפרים לביא, "עבודת המודיעין בזירה הפלסטינית הערכה ביקורתית", **מבט מל"מ**, גיליון 52, דצמבר 2008, עמ' 30-33; תא"ל מיל יוסי קופרווסר, "על הערכת המודיעין ערב האינתיפאדה השנייה תגובה למאמרו של לביא", **מבט מל"מ**, גיליון 52, דצמבר 2008 עמ' 34-37, <https://kotar.cet.ac.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=94803389&nTocEntryID=94804508#33.921.6.default>

פרק רביעי - מלחמת לבנון השנייה

מלחמת לבנון השנייה החלה ב-12 ביולי 2014 ונמשכה 34 יום. במהלכה נהרגו 122 חיילים ו-44 אזרחים ישראלים, יותר מ-1000 לבנונים נהרגו, לפי הערכת ישראל, 600 מההרוגים אנשי חזבאללה⁸⁰.

רקע

מאז הנסיגה מלבנון במאי 2000 נקט צה"ל, בהנחיית הדרג המדיני, מדיניות של הכלה בגבול הצפון, אשר התאפיינה בהימנעות מחיכוך ועימותים עם חזבאללה למרות התגרריות של הארגון. הושם דגש על הגנה וחתומה נמוכה של פעילות הכוחות. לפי מופז, הרמטכ"ל בשנים 1998-2002 ושר הביטחון בשנים 2006-2002, המטרה הייתה: "לרסן את ארגון חזבאללה הן בפעולות יזומות והן כתגובה בעת אירוע, לגבות מחיר כואב ומיידי, אך לפעול באופן מידתי. משמע, למנוע עימות ולשלט בהסלמה". שיקול מרכזי שעמד מאחורי מדיניות זו היה הרצון לא לפתוח חזית שנייה שתתווסף להתמודדות עם האינתיפאדה השנייה בזירה הפלסטינית⁸¹.

עמדתו הקבועה של נצראללה היא: "אנחנו לא רוצים מלחמה. האסטרטגיה שלנו כהתנגדות איננה מלחמה פתוחה (מונח זה כוונתו ככל הנראה מלחמה כוללת ללא מגבלות –א.ג.). זה ידוע". חזבאללה פעל בשנות ה-90 באזור הביטחון בדרום לבנון ולאחר נסיגת צה"ל מלבנון, בין השנים 2000-2006, במסגרת "כללי משחק", הבנות לא רשמיות שהתגבשו בין ישראל לחזבאללה ואפשרו לארגון לפעול צבאית מתחת לסף של מלחמה⁸².

פרוץ המלחמה

ב-12 ביולי 2006 בשעה 9:30 תקפו לוחמי חזבאללה סיור בוקר צה"לי, שנע על גבי שני כלי רכב מסוג האמר, בנקודת דיווח (ני"ד) 105 שבגזרת אוגדה 91 / חטיבה 300. באירוע נהרגו שלושה חיילים, ונפצעו שניים. שני לוחמים, אלדד רגב ואהוד גולדווסר, נחטפו ע"י חזבאללה (הם נהרגו במהלך החטיפה). בעקבות האירוע הוכרז נוהל "חניבעל" והוכנסו כוחות צה"ל לשטח לבנון, במגמת חילוץ. טנק מרכבה שנכנס ללבנון עלה על מטען ונפגע קשות. במהלך זה נהרגו עוד חמישה לוחמים. בתום היום נמנו שמונה חיילי צה"ל הרוגים ושני חיילים חטופים. צה"ל ביצע השמדת מאחזי חזבאללה בקו המגע באמצעות אש וניסיון לחסום את דרכי המילוט של החוטפים באמצעות תקיפת צירי תנועה וגשרים ע"י חיל האוויר⁸³. הייתה מודעות בפקוד צפון לסכנת החטיפה, כוננות הועלתה למשך שבועיים בעקבות חטיפת שליט והורדה כיוון שלא הייתה התרעה ממוקדת על ניסיון חטיפה של חזבאללה⁸⁴.

בדיון ראשון במטכ"ל אחרי החטיפה הציע אלוף פצ"ן לנצל את ההזדמנות לשנות את המצב, במטכ"ל הועלו מספר אפשרויות תגובה. הרמטכ"ל חלוץ סיכם שיש להסתכל על האירוע הזה כנקודת מפנה בדיאלוג עם

⁸⁰ Lebanon sees more than 1000 war deaths, **Associated Press**, 28 December 2006,

⁸¹ הועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 ועדת וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, אפריל 2007, עמ' 48-38; <http://www.vaadatwino.gov.il/pdf/%D7%93%D7%95%D7%97%20%D7%97%D7%9C%D7%A7%D7%99.pdf>, דברי מופז אצל שמואל גורדון, מ'חניבעל' למלחמה החלטות אסטרטגיות במלחמת לבנון השנייה, בן שמן: מודן הוצאה לאור והוצאת מערכות, 2012, עמ' 27-26.

⁸² Sobelman, "Learning to Deter", pp. 162-166

⁸³ שלח ולימור, **שבויים בלבנון**, עמ' 21-40; דו"ח וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, עמ' 84

⁸⁴ שלח ולימור, **שבויים בלבנון**, עמ' 28-29; הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 ועדת וינוגרד, **דין וחשבון סופי**, כרך א', ינואר 2008, עמ' 283-291.

מדינת לבנון. ההעדפה של חלוץ הייתה להמליץ לממשלה על תקיפה נרחבת באש של תשתיות בלבנון כמהלך שמטרתו הטלת אחריות מדינתית על המדינה הלבנונית. חלוץ הגדיר הימנעות מגרירת סוריה לתוך העימות כיעד, שניתן להצביע עליו כהגבלה או מניעת הסלמה. בדיונים עם הדרג המדיני הסתייג שר הביטחון פרץ מתקיפת תשתיות אזרחיות בלבנון ונתן העדפה לתקיפת טילי הפאג'ר של חזבאללה. ראה "מ אולמרט שלל את תקיפת התשתיות, בעקבות בקשה אמריקאית להימנע מפגיעה בממשלת סניורה"⁸⁵.

הממשלה החליטה להגיב בצורה חריפה (מבצע בשם "שכר הולם"), לאשר את המלצות הצבא ולהסמיק את פורום השבעה לדון בהמלצות אופרטיביות. השביעייה, פורום שרים מצומצם ששימש כדרג מדיני לצרכי ניהול הלחימה, אישרה את מבצע "משקל סגולי". בלילה שבין ה-12 ל-13 ביולי ביצע חיל האוויר את מבצע "משקל סגולי" תקיפה במשך 34 דקות נגד עשרות אתרים בהם אוכסנו רקטות לטווח בינוני וארוך של חזבאללה. התקיפה בוצעה בהצלחה מרבית. חזבאללה הגיב בירי רקטות, 125 רקטות נפלו בשטח ישראל למחרת, שני חיילים נהרגו ועשרות אזרחים נפצעו⁸⁶. משמעות המבצע הייתה הסלמה וככל הנראה פתיחת מלחמה, יתכן שניתן היה לסיים את המבצע כעבור כשבוע ולהימנע ממלחמה ארוכה שתמשך 34 ימים, אך זה אינו ודאי.

הגדרת המלחמה כתוצאה של הסלמה בלתי מתוכננת

חזבאללה - חזבאללה יזם את פעולת החטיפה, אך לא העריך שהפעולה תוביל למלחמה⁸⁷. מנהיג חזבאללה נצראללה אמר בראיון לטלוויזיה הלבנונית ב-27 באוגוסט 2006 שאם היה חושב שיש אחוז אחד של סיכוי שהפעולה תוביל למלחמה כזו לא היה מבצע את החטיפה:

"לא אני ולא האחרים בהנהגת חזבאללה. הסיכוי הזה לא עלה במוחו של אף אחד מאיתנו"⁸⁸.

בכירי חזבאללה שדיברו עם תקשורת מערבית ועם נציג או"ם ביום החטיפה לא העריכו שהיא תוביל למלחמה. חזבאללה ציפה לתגובה ישראלית מוגבלת שתמשך מספר ימים ואחריה יתחיל מו"מ לחילופי שבויים⁸⁹.

יש להתייחס בחשדנות להצהרות פומביות של מנהיגים לגבי הגורמים לפרוץ מלחמה. יתכן שמנהיג יזם או דחף למלחמה, אך הוא לא מעוניין להצטייר כתוקפן ומנגד, יתכן שמלחמה פרצה באופן לא מתוכנן, אך מנהיג לא יודה בכך ויטען שהיה מדובר במהלך מתוכנן. המנהיג עשוי לשקר בגלל שיקולי לגיטימציה בינלאומית או פנימית. במקרה זה, נראה שדבריו של נצראללה אכן משקפים את העובדה שהוא לא תכנן שהפעולה תוביל למלחמה ושהיה חישוב מוטעה (מיס קלקולציה) מצד חזבאללה.

⁸⁵ וינגרד, *מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי*, עמ' 68-76; שלח ולימור, *שבויים בלבנון*, עמ' 41-63.

⁸⁶ שלח ולימור, *שבויים בלבנון*, עמ' 41-63, 77-84; גורדון, *מ"חניבעל" למלחמה*, עמ' 59-88 וינגרד, *דין וחשבון סופי*, עמ' 598.

⁸⁷ לדיווחים אודות הערכת חזבאללה לגבי החטיפה ראה: שלח ולימור, *שבויים בלבנון*, עמ' 141-148; Anthony Shadid, "Inside Hezbollah, Big Miscalculations Militia Leaders Caught Off Guard By Scope of Israel Response in War", *Washington Post*, 8 October 2006, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2006/10/08/inside-hezbollah-big-miscalculations-span-classbankhead-militia-leaders-caught-off-guard-by-scope-of-israels-response-in-warspan/7a112e7a-cec5-4149-9426-fea8a73d52a0/?utm_term=.ce474a5fe1f4

⁸⁸ הראיון מה-27 באוגוסט 2006 לתחנת הטלוויזיה הלבנונית NTV. תרגום הציטוטים מתוך ברנע, "נאום הניצחון", *ידיעות*

⁸⁹ *אחרונות המוסף לשבת*, 1 בספטמבר 2006, עמ' 3; 166; Sobelman, "Learning to Deter", pp. 157-156; עמ' 157-156; Saad-Ghorayeb, "Hizbollah's Outlook", pp. 1

ישראל - לפי דו"ח ועדת וינוגרד: "בשעה 30: 22 באותו לילה אחרי ישיבה של כשעתיים החליטה ממשלת ישראל פה אחד, לצאת למלחמת לבנון השנייה. הממשלה לא רצתה במלחמה, לא התכוונה לצאת אליה ולא ידעה שהיא יוצאת למלחמה". לפי תא"ל מילי דקל, ראש החטיבה האסטרטגית באג"ת בזמן המלחמה, לא הובן שפעולת התגובה של צה"ל תוביל למלחמה ולכן המצב לא הוגדר כמלחמה⁹⁰.

הרמטכ"ל חלוץ טען שהבין שמדובר במלחמה ואף אמר זאת בדיון המטכ"ל ב-13 ביולי, אך הוא לא הצליח להנחיל לצבא את השינוי התפיסתי וההכרה שמדובר במלחמה. גורמים בצה"ל, כולל בפיקוד צפון ובחיל האוויר, המשיכו לפעול בתפיסה של בטי"ש ולא הפנימו שזו מלחמה ויש לשנות דפוסי פעולה בהתאם לכך. הרמטכ"ל חלוץ לא הורה לפתוח את מוצב הפיקוד העליון כפי שנהוג לעשות בעת מלחמה⁹¹.

ה-14 ביולי: תקיפת הדאחייה - הסלמה נוספת

ישראל דיווחה באמצעי התקשורת שהיא נערכת להפצצת הדאחייה, הרובע השיעי בבירות בו ממוקמת מפקדת חזבאללה, כדי לאפשר עזיבת אזרחים. בשעה 14:00 שידר ערוץ "אל מנאר מבזק בו נאמר "נפגז את חיפה אם הפרוור הדרומי או בירות יותקפו".

בערב יום שישי, ה-14 ביולי, נערך בשביעייה דיון על תקיפת הדאחייה. במהלך הדיון קיבלו המשתתפים דיווח לפיו קטיושה בעלת טווח של 40 ק"מ נחתה על כביש בחיפה. חזבאללה הכחיש שהירי בוצע ע"י חזבאללה. יתכן שזה היה בבחינת מסר הרתעה. החלטה על תקיפת הדאחייה נתקבלה בשביעייה ברוב של 4 מול 2, השרים דיכטר ולבני התנגדו. הצבא טען שתקיפת הדאחייה תאיץ את סיום המלחמה. דיכטר הטיל ספק בכך. בליל שישי הותקפה הדאחייה (היא הותקפה שוב לאחר מכן מספר פעמים בשבועיים הבאים).

באותו זמן הותקף הסטי"ל אח"י חנית שהפליג מול לבנון ע"י טיל חוף ים, פעולה שתוכננה מראש. כמה שעות אחרי תקיפת הדאחייה הצהיר נצראללה בשידור בערוץ "אל מנאר": זוהי מלחמה כוללת. ביום שלאחר תקיפת הדאחייה המשיך חזבאללה בירי קטיושות רגילות וכנראה במקביל קידם משגרי רקטות 220 מ"מ מתוצרת סוריה לעיר צור. ביום ה-16 ביולי בוצע ירי רקטות 220 מ"מ לעבר חיפה אשר גרם לשמונה הרוגים⁹².

לפי חוקרת לבנונית, חזבאללה לא הגדיר מטרות מלחמה, פרט לשחרור אסירים, המטרה המקורית של החטיפה, הארגון התמקד בהישרדות ומניעת הישגים מישראל⁹³. יש קושי לקבוע זאת באופן חד משמעי,

⁹⁰ הציטוט מתוך דו"ח וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, עמ' 11. לניתוח תהליך קבלת ההחלטה על יציאה למלחמה וביקורת עליו ראה: וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, עמ' 117-144; אודי דקל, "מלחמת לבנון השנייה – מגבלות החשיבה האסטרטגית" בתוך אודי דקל, גבי סיבוני ועומר עינב (עורכים), **העשור השקט: מלחמת לבנון השנייה ותוצאותיה, 2006-2016**, מזכר 161, המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2016, עמ' 3-4, 6; ראה גם דיווח על דברים שאמר ראש אגף המבצעים אייזנקוט לראש אג"ת הראל לפני השרים אינם מבינים את משמעות ההחלטה. רפפורט, **אש על כוחותינו**, עמ' 15-16.

⁹¹ וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, עמ' 85-86; הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 ועדת וינוגרד,

דין וחשבון סופי, כרך א', ינואר 2008, עמ' 294-299, <http://reut-institute.org/data/uploads/Articles%20and%20Reports%20from%20other%20organizations/Full%20Winograd%20Report.pdf>; מאיר פינקל, **הרמטכ"ל: מחקר השוואתי של שש היבטים בתפקודו של מפקד הצבא**, בן שמן: מודן, תל אביב: הוצאת מערכות, משרד הביטחון ההוצאה לאור, 2018, עמ' 49-54.

⁹² הראל ויששכרוף, **קורי עכביש**, 193-194, 199; רפפורט, **אש על כוחותינו**, עמ' 119-133; וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, עמ' 92, 126.

⁹³ Saad Ghurayeb, "Hizbollah's Outlook", pp. 2-3.

אך יתכן שלפחות בשלב הראשון של העימות פעל חזבאללה על פי היגיון של הסלמה מדורגת בתגובה לצעדי הסלמה של ישראל⁹⁴.

מלחמה יזומה עקב ניצול הזדמנות?

חשיבה בדבר צורך לשנות את מדיניות ההכלה מול לבנון והאפשרות של ניצול אירוע כדי לעשות זאת עלו הן בדרג הצבאי והן בדרג המדיני. בנובמבר 2005 הוציא אג"ת מסמך שהמליץ לנצל את האירוע הבא שיזום חזבאללה לשינוי המאזן האסטרטגי⁹⁵.

ראה"מ אולמרט והרמטכ"ל חלוץ ביטאו רצון לשנות את מדיניות ההכלה בחודשים שקדמו למלחמה, ליצור מצב של ירידת צבא לבנון לדרום, נסיגת חזבאללה ופירוקו מנשקו. לפי החוקר שמואל גורדון, החליטו אולמרט וחלוץ על שינוי מדיניות כלפי לבנון, גם אם הנושא לא נדון ואושר בממשלה, ולכן חטיפת רגב וגולדווטר הייתה תקרית שנוצלה כדי לצאת למבצע יזום. גורדון השווה זאת להחלטה לצאת למלחמת לבנון הראשונה בעקבות ההתנקשות בשגריר ישראל בלונדון ארגוב ע"י ארגון אבו נידאל. אולם הרעיונות של ראה"מ אולמרט והרמטכ"ל חלוץ לא גובשו לתכנית פעולה מסודרת לפני המלחמה, כפי שעולה מפערי התפיסה והמחלוקת בסוגיית תקיפת תשתיות אזרחיות שהועלתה ע"י הרמטכ"ל חלוץ ונשללה ע"י ראה"מ אולמרט. ישראל יצאה לפעולה יזומה כתגובה לחטיפה, אך מבלי להפנים שמשמעות הפעולה היא מלחמה ולא ניתן לראות במלחמת לבנון השנייה מלחמה יזומה⁹⁶.

חשש של חזבאללה ממתקפה ישראלית?

בראיון מה-27 באוגוסט אמר נצראללה: "כל מי שטוען כי הסיבה למלחמה היא שני החיילים שנשבו, טועה. אולי ביום הראשון או השני, אבל לא מאוחר יותר. עניין השבויים היה תירוץ. אם הם לא היו יוצאים למלחמה ב-12 ביולי, הם היו עושים זאת בספטמבר או אוקטובר". יתכן כי דברים אלה של נצראללה הם אפולוגטיקה שנועדה להפחית מאשמתו במלחמה ולהציג את המלחמה מול ישראל כאירוע בלתי נמנע שהיה קורה במוקדם או במאוחר. לא ידוע על חשש ממשי של חזבאללה מיציאה של ישראל למלחמה. טיעון נוסף של חזבאללה הוא שישראל יצאה למלחמה כחלק מתכנית של ארה"ב בהובלת הנשיא בוש לכינון "סדר חדש" במזרח התיכון⁹⁷. טיעונים אלה נראים כתעמולה, אך לא ניתן לבטל לחלוטין את האפשרות שהם מבטאים חשדנות עמוקה כלפי ישראל וארה"ב ותפיסת איום שאכן קיימת בחשיבה של חזבאללה ומשפיעה על התנהגותו.

אפשרויות לעצירת ההסלמה / מניעת מלחמה?

בישיבת הממשלה שבה הוחלט על יציאה למבצע אמר ראש אמ"ן ידלין שחזבאללה יגיב ברקטות אם ישראל תפגע בו וראש המוסד דגן העיר שנצראללה רוצה לסגור את האירוע כבר עכשיו⁹⁸. לפי דקל: "נסראללה אף הודה כי היה מוכן לסיים את הלחימה לאחר שבוע ימים, מה עוד שההישג המרכזי שלו —

⁹⁴ תא"ל ביידיץ רח"ט מחקר באמ"ן התייחס לאופי תגובתי של פעולות חזבאללה, אם נמשיך לפגוע בבירות אני מניח שחזבאללה ירה לחיפה, ראה: וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, עמ' 88-89;

⁹⁵ שלח ולימור, **שבויים בלבנון**, עמ' 149-150

⁹⁶ שמואל גורדון, **מ"חניבעל למלחמה**, עמ' 27-38, 229-238; הראל ויששכרוף, **קורי עכביש**, עמ' 135-137; גור ליש, "מלחמת לבנון השנייה והתקופה שקדמה לה מקרה מבחן של תפיסת הביטחון", **מערכות**, גיליון 466-467, ספטמבר 2016, עמ' 40-41

⁹⁷ ברנע, "נאום הניצחון", 2-3; Saad Ghorayeb, "Hizbollah's Outlook", pp.2-3

⁹⁸ שלח ולימור, **שבויים בלבנון**, עמ' 56-59

חטיפת החיילים — היה בידיו כבר בתחילת המלחמה. מטעמים אלה העלתה החטיבה האסטרטגית באגף התכנון בצה"ל המלצה לאסטרטגיית יציאה לאחר שבוע של לחימה, אך ההמלצה נדחתה הן על ידי הדרג הצבאי הבכיר והן על ידי הדרג המדיני.⁹⁹

חזבאללה נקלע למלחמה שלא תכנן בנסיבות ובעיתוי שלא היו טובים עבורו, כך שנראה כי היה מוכן להסכים לסיום המלחמה במספר נקודות זמן במהלכה. נקודה זו הועלתה ע"י גורמי מודיעין ותכנון בצה"ל בתחילת המלחמה, אך לא ברור האם הודגשה ונראה כי לא הייתה נכונות של מקבלי ההחלטות לאפשרות שישראל תגביל את ההסלמה ותסיים את המלחמה.⁹⁹

מהצד הישראלי, הועלתה האפשרות של הסלמה מוגבלת, אך היא לא אומצה ע"י מקבלי ההחלטות. בהתייעצות עם ראה"מ ושר הביטחון ב-12 ביולי ראש אמ"ן תיאר את השתלשלות האירועים בבוקר, ואת המערך הרקטי של חזבאללה. לאחר מכן הוא פנה להצגת התרחישים: "מדרגת הכלה - זה במידה ושני הצדדים ירגישו שהם לא רוצים להגיע למדרגות יותר גבוהות... מדרגת הרתעה - היא מדרגה שבה אחד הצדדים נותן מכה יותר חזקה, והצד השני אומר שלמרות זאת שווה לו עדיין להכיל. קשה מאוד לנחש איזה מכה חזבאללה מוכן לספוג ועדיין לא לעבור למדרגה היותר גבוהה שהיא הסלמה. במדרגת הסלמה כל צד הולך עם כל מה שיש לו"¹⁰⁰. ראש אגף המבצעים אייזנקוט דיבר לפני היציאה למלחמה ובמהלכה על הצורך להפעיל הסלמה מבוקרת, להגביל או לתחום את הפעולות למספר שעות ולאחר מכן למספר ימים שאחריהן יש לחשוב על הצעדים הבאים. אייזנקוט התנגד בתחילה לתקיפת הדאחייה בבירות והציע לעשות זאת רק כתגובה לתקיפת ערים בישראל. אך עמדתו לא התקבלה. לאחר מכן תמך גם הוא בתקיפת הדאחייה.¹⁰¹

ועדת וינוגרד הסיקה שמי שלא רצה במהלך קרקעי היה צריך להפעיל תכנית אש כדי שלא תגרום להסלמה, מכת אש קצרה וממוקדת שאחריה תהיה הערכה של המצב ויחלט על חזרה למדיניות ההכלה, או על מהלך קרקעי. לפי הוועדה, החלופה שנבחרה היא ניהול המערכה באופן מתגלגל שלא על בסיס יעדים מוגדרים ומתווה פעולה ברור, מבלי שנבחנו חלופות אחרות.¹⁰²

ניתוח הגורמים המשפיעים

1) **ריבוי שחקנים** – המלחמה התנהלה בין שני שחקנים (ישראל וחזבאללה). אולם העובדה שכשבועיים לפני חטיפת רגב וגולדווטר ע"י חזבאללה בוצעה פעולת החטיפה של גלעד שליט ע"י חמאס בזירת עזה, מבלי שהיה תיאום בין הזירות, השפיעה על התגובה הישראלית ועל השאיפה לשקם, באמצעות פעולה בלבנון, את ההרתעה הישראלית גם כלפי שחקנים נוספים במזרח התיכון (איראן, סוריה, הפלסטינים)¹⁰³.

⁹⁹ דקל, "מלחמת לבנון השנייה", עמ' 5; שלח ולימור, **שבויים בלבנון**, עמ' 167; ליש, "מלחמת לבנון השנייה", עמ' 40-41.

¹⁰⁰ וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, עמ' 74 לדיונים ביום ה-12 ביולי ראה וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, עמ' 74-88.

¹⁰¹ הראל ויששכרוף, **קורי עכביש**, עמ' 187-188; רפפורט, **אש על כוחותינו**, עמ' 128-129.

¹⁰² וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, עמ' 120-121.

¹⁰³ שלח ולימור, **שבויים בלבנון**, עמ' 45-49; עדות פרץ על שיחתו עם הרמטכ"ל חלוץ אצל וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**, עמ' 67-68.

ממשלת לבנון באותה עת נתפסה כמתונה ופרו-מערבית (ראה"מ היה פואד סניורה) וחזבאללה כשחקן לא מדינתי נפרד מהמדינה הלבנונית ומוסדותיה, לכן בלחץ אמריקאי נמנעה ישראל מתקיפת תשתיות נרחבת בלבנון כאמצעי לחץ על חזבאללה. לפי איילנד, התמקדות בחזבאללה והימנעות מתקיפת מדינת לבנון הייתה השגיאה המרכזית בניהול מלחמת לבנון השנייה, אשר תרמה להתארכות המלחמה¹⁰⁴.

לממשלת לבנון ולצבא לבנון לא הייתה אז ואין כיום יכולת אכיפה על חזבאללה. אך ממשלת סניורה, קראה מתחילת המלחמה להפסקת אש והציגה את תכנית שבע הנקודות, תנאים להפסקת אש שהיוו בסיס להחלטת מועהב"ט 1701. חזבאללה קיבל בשלב מסוים את תנאי הפסקת האש של סניורה, ככל הנראה כתוצאה משילוב של אי רצון בהמשך המלחמה ויתכן שגם מתוך הערכה שיוכל לעקוף את הסעיפים הבעייתיים מבחינתו בעתיד (נוכחות צבא לבנון ויוניפי"ל בדרום לבנון). על כל פנים, ממשלת לבנון מילאה תפקיד בסיום המלחמה ואף הפגינה יכולת מסוימת להשפיע על חזבאללה¹⁰⁵.

(2) **שחקנים לא מדינתיים – חזבאללה** הוא שחקן לא מדינתי, ארגון טרור וגרילה, הפועל משטח לבנון. חזבאללה מתפקד כשליח (Proxy) של איראן התומכת בו, הוא אינו כפוף לממשלת לבנון, אך יש לארגון גם שיקולים פוליטיים פנים לבנוניים (שר מטעם הארגון מכהן בממשלת לבנון). באמצעות פעולת החטיפה שאף חזבאללה להצדיק את קיומו כארגון עצמאי נושא נשק, זאת על רקע לחצים לפירוק המיליציות (ראה בסעיף אודות דעת קהל ולחצים פנים פוליטיים), לקבל לגיטימציה פנימית לפעולותיו ולהצטייר כ"מגן לבנון" וכן למלא מחויבות פומבית שנתן לתומכיו, לפעול לשחרור אסירים המוחזקים בישראל.

(3) יחסי דרג מדיני דרג צבאי ובעיות פיקוד שליטה

א. **ישראל** – ניתן לזהות בעיות תקשורת, פערי תפיסה והמשגה, בסוגיה האם מדובר במבצע או מלחמה ומה המשמעויות הנגזרות מכך, בין הרמטכ"ל, פיקוד צפון, הכוחות בשטח וכן בין הדרג הצבאי לדרג המדיני וככל הנראה, גם בתוך הדרג המדיני, בין ראה"מ לשאר השרים. זה נבע מהעדר שיח ודיון מקיף ומעמיק בסוגיית המדיניות מול לבנון וחזבאללה בתקופה שקדמה לחטיפה ולפני קבלת ההחלטה על היציאה למבצע/מלחמה.

לפי דו"ח וינוגרד: "בעקבות אירוע החטיפה הממשלה יצאה מיידית לפעולה צבאית רחבה ויזומה, שהתדרדרה למלחמה. הפעולה לא התבססה על תכנית מוכנה מראש, ולא כללה זיהוי של יעדים ניתנים להשגה, דרכים מתאימות למימושם, ומנגנונים של שליטה על היקף הפעולה המבוססים על היכרות עמוקה של הזירה הרלוונטית והכוחות הפועלים בה. ההחלטה נעשתה ללא בחינה רצינית של מוכנות הצבא וללא שיקול זהיר של תרחישים אפשריים להתפתחות המערכה. היא לא כללה התייחסות לדרכי סיום הפעולה הצבאית או לוחות זמנים לפעולה ולשלביה. הוצהר על יעדים שבחלקם לא היו בני השגה, ונוצר רושם כי הלחימה תמשך עד השגתם. למרות שהובהר כי תוצאה צפויה של הפעולה תהיה ירי מסיבי ומתמשך מצד חזבאללה על העורף הישראלי, לא נבחן לעומק מה מתחייב מירי כזה ביחס למתווה הפעולה, משך הזמן שלה, או סיכויי הצלחתה"¹⁰⁶.

¹⁰⁴ איילנד, לא נרדם בלילות, עמ' 385-390.

¹⁰⁵ צבי בראל, "ההישגים של סניורה", הארץ, 30 בספטמבר 2006, <https://www.haaretz.co.il/misc/1.1141517>

¹⁰⁶ דו"ח וינוגרד, חלקי, עמ' 115-116 לניתוח ועדת וינוגרד את תהליך קבלת ההחלטות ראה: וינוגרד, דו"ח חלקי, עמ' 144-122; רפורט, אש על כוחותינו, עמ' 15-23.

ב. **חזבאללה** – ארגון חזבאללה מקיים מערך פיקוד ושליטה מסודר והיררכי אך גם נותן אוטונומיה מסוימת לכוחות. הארגון עושה שימוש במערכות פיקוד ושליטה (C4) שסופקו לו ע"י איראן. בהיבט זה הוא קרוב יותר לצבא מאשר לארגון טרור. חזבאללה הפגין רמה גבוהה של שליטה בהפעלת כוחותיו בתקריות שונות, הגבלת פעולותיו לאזור חוות שבאע בשנים 2000-2006 וביצוע פעולות מחוץ לאזור זה כתגובה לפעולות ישראליות וכן במהלך מלחמת לבנון השנייה (למשל בשמירה על הפסקת אש מוחלטת כאשר הוסכם על הפסקת אש הומניטארית למשך יום).

הדרג המדיני של חזבאללה מורכב ממועצה מייעצת, מג'לס א-שורא, המונה תשעה חברים, שניים מהם בכירים איראניים. נצראללה הוא הגורם המוביל בקבלת החלטות מתוקף מעמדו. בניגוד לארגוני טרור, המנסים לטעון שקיימת ולעתים גם לקיים הפרדה בין הדרג המדיני/פוליטי לדרג הצבאי, בחזבאללה הפרדה זו אינה מתקיימת. לפי נצראללה, את ההחלטה על החטיפה קיבלה ההנהגה הצבאית והמדינית של חזבאללה, 15 איש¹⁰⁷. ניתן להעריך שנצראללה מילא תפקיד מרכזי בקבלת ההחלטה.

פעולת החטיפה של רגב וגולדווסר תוכננה במשך זמן רב מראש ובוצעה בהנחיית ההנהגה, כנראה בפיקוד עימאד מועיניה. לא מדובר ביוזמה מקומית או אובדן שליטה. בראיון לרשת NTV מה-27 באוגוסט 2006 אמר נצראללה: "בפעולת (החטיפה) קרה משהו שלא התכוונו אליו. אנחנו תכננו פעולה נקייה. במשך חמישה-שישה חודשים תכננו והתכוונו, הכנו את המארבים והמתנו. רכבים של אזרחים ישראלים עברו ליד המארבים שלנו ועזבו אותם. לא רצינו להביא אזרחים. ואז הגיעו שני הרכבים הצבאיים. בהיתקלות היו לאויב הרוגים ופצועים. לקחנו את שני השבויים. הישראלים שלחו טנק לרדוף אחר לוחמינו. הטנק נכנס לשדה שבו היה מוקש במשקל מאות קילוגרמים. ארבעה חיילים נהרגו. כשהיו להם שמונה הרוגים, שלושה ארבעה פצועים ושני שבויים, הסיפור נעשה מבחינתם בלתי נסבל. בפרט הזה לא יכולנו לשלוט"¹⁰⁸. בנקודה זו, דברי נצראללה מדויקים. הפגיעה בטנק אכן לא הייתה ביוזמת חזבאללה.

ג. **התפקיד האיראני בהסלמה** - חזבאללה פועל כשליח של איראן (Proxy) וכעושה דברה, אך לארגון יש גם אינטרסים פנים לבנוניים. לפי ראש אמ"ן לשעבר ידלין: "האיראנים לא אהבו את מה שקרה ב-2006. איראן ראתה בחיזבאללה ורואה בו עד היום זרוע הרתעה ותגובה מול תקיפה אפשרית ישראלית באיראן. לכן חזבאללה ננזף בתחילת המערכה ב-2006, ואין ספק שהשקט שנשמר מאז קשור גם לכך שהאיראנים הזהירו את חזבאללה שלא לחזור על הטעות הזאת". לפי דיווח עיתונאי, בעקבות המלחמה הידקה איראן את השליטה על קבלת החלטות של חזבאללה¹⁰⁹.

¹⁰⁷ ברנע, "נאום הניצחון", עמ' 3; רונן ברגמן, "הצרות של נצראללה", ידיעות אחרונות מוסף שבעה ימים, 29 ביוני 2007, עמ' 22-23; הראל ויששכרוף, **קורי עכביש**, עמ' 50-52; Shmuel Bar, "Deterring Nonstate Terrorist Groups: The Case of Hizballah", **Comparative Strategy**, 2007, pp. 473-476

¹⁰⁸ הציטוט מובא אצל ברנע, "נאום הניצחון", 1 בספטמבר 2006, עמ' 2-3. הראל ויששכרוף **קורי עכביש**, 152-151 **Nasrallah: Soldiers' abductions a mistake. CNN.com, 27 August 2006**, ; <http://edition.cnn.com/2006/WORLD/meast/08/27/mideast.nasrallah/>

¹⁰⁹ דברי ידלין אצל נדב שרגאי, "הרתעה או התרעה?", **ישראל היום מוסף ישראל השבוע**, עמ' 12; Yossi Melman, "ANALYSIS / Iran Is Keeping a Tight Rein on Nasrallah and Hezbollah", **Haaretz**, 8 July 2010, <https://www.haaretz.com/1.5145726>; Bar, "Deterring Nonstate", pp. 478-479.

דומה שבראיה איראנית, פעולה החטיפה שביצע חזבאללה והובילה למלחמה בלתי מתוכננת הייתה תקלה שנבעה מהעדר תיאום ו/או שליטה איראנית בהפעלת הכוח של חזבאללה.

4) העדר ערוץ תקשורת ישיר לצד אי העברת מסרים

א. למרות העדר ערוץ תקשורת רשמי וישיר, היו דרכים להעברת מסרים בין ישראל לחזבאללה הן בפומבי והן דרך צד שלישי. לפי ראש אמ"ן לשעבר זאבי פרקש: "עוד לפני התקרית בכפר רג'ר בנובמבר 2005, שבה נהרגו ארבעה אנשי חזבאללה שניסו לחטוף חיילים ישראלים, דאגנו שנסראללה ידע כי ידועה לנו כוונת הארגון לחטוף חיילים". לפי הראל ויששכרוף, מידע לפיו ישראל נערכת לניסיון חטיפה של חזבאללה פורסם בתקשורת הישראלית במטרה להרתיע את הארגון ולגרום לו לבטל את תכניתו. כמו כן, הועבר בחשאי מסר לחזבאללה. למרות זאת הארגון ביצע ניסיון חטיפה¹¹⁰.

במאי 2006 חוסל מג'דוב, מפקד גא"פ בצידון, בפעולה שיוחסה למוסד. בתגובה, יומיים לאחר מכן, ירה חזבאללה רקטות לעבר יחידת הבקרה האווירית של חיל האוויר ופצע חייל בירי צלף. צה"ל ביצע תקיפה נרחבת של עמדות חזבאללה על פי תכנון מראש של מפקד פצ"ן אלוף אודי אדם. בעקבות פנייה של חזבאללה, דרך ממשלת לבנון ליוניפ"ל, שהועברה לישראל, הופסקה האש¹¹¹.

ב. **אי העברת מסרים כמפתח לכישלון ההרתעה?** היכולות הצבאיות של ישראל היו מוכרות לחזבאללה. לישראל היה מידע רב על היכולות הצבאיות של חזבאללה, גם אם המשמעויות של היכולות (לגבי הפגיעה בעורף למשל) לא הופנמו באופן מלא. סובלמן טען שכשלוך ההרתעה מפני מלחמה נבע מהעובדה ששני הצדדים לא העבירו מסרים הרתעתיים ברורים, בעיקר לגבי נכונותם להפעיל כוח ולשאת את המחיר של עימות.

לפי סובלמן, חזבאללה לא ניסה להרתיע את ישראל מפני יציאה למלחמה מפני שהעריך שמלחמה אינה תרחיש סביר. בחזבאללה העריכו שתהיה תגובה קשה אך מוגבלת לחטיפה שתמשך יום או יומיים. ישראל העבירה, בהתנהגותה ובדברי מקבלי החלטות, בעיקר מסר לפיו היא אינה מעוניינת בהסלמה. גם לפי ביידץ ואדמסקי, יתכן ששחיקת ההרתעה הישראלית בתקופה שקדמה למלחמת לבנון השנייה נבעה מכך שישראל לא הצליחה לאותת לחזבאללה על נכונותה להגיב.¹¹²

נראה כי חזבאללה העריך שהוא מרתיע את ישראל מפני מלחמה ושפעולת החטיפה היא במסגרת כללי המשחק, או במונחים של מחקר זה מתחת לסף ההסלמה, ולא תגרור תגובה ישראלית כוללת. חזבאללה היה עשוי להסיק זאת מתגובת ישראל לחטיפה משנת 2000 ולניסיונות חטיפה קודמים (חטיפת שלושת החיילים בשנת 2000, ניסיון החטיפה ברג'ר 2005). כמו כן, לפי בר, חזבאללה העריך שלישראל אין נכונות לצאת למלחמה בשל מספר גורמים: חולשת החברה הישראלית (תיאוריית "קורי העכביש" של נצראללה), העובדה שישראל הייתה עסוקה בהתמודדות מול

¹¹⁰ זאבי פרקש ותמרי, ואיך נדע? מודיעין מבצעים מדינאות, תל אביב: ספרי עליית הגג, 2011, עמ' 82; הראל ויששכרוף,

קורי עכביש, עמ' 142-143; 170, pp. Sobelman, "Learning to Deter",

¹¹¹ הראל ויששכרוף, קורי עכביש, עמ' 143; רפפורט, אש על כוחותינו, עמ' 94-95.

¹¹² ביידץ ואדמסקי, עמ' 28-29; 166-169, pp. Sobelman, "Learning to Deter",

האינתיפאדה השנייה והזירה הפלסטינית (ישראל אכן נמנעה מפתחת חזית נוספת, אך ב-2006 האינתיפאדה השנייה הסתיימה), ארה"ב תרסן את ישראל מלפעול¹¹³.

ג. **העברת מסרים בתחילת מלחמת לבנון השנייה** – מסר פומבי, נצראללה כינס מסיבת עיתונאים בצהרי יום החטיפה ובה הצהיר כי חזבאללה איננו מעוניין בהסלמה בדרום, זו אינה כוונתו. לדבריו, הם אינם רוצים להביא את לבנון למלחמה. אולם, אם ישראל מעוניינת בהסלמה, אנחנו מוכנים להלחם. ממשלת לבנון הצהירה כי היא "לא ידעה דבר [על פעולת חזבאללה] והיא אינה נושאת באחריות לאירועים שקרו בגבול עם ישראל"¹¹⁴.

נציג או"ם בלבנון פדרסן (Pedersen) העביר למשרדי האו"ם בירושלים מסר לפיו חזבאללה אינו מעוניין בהסלמה, נציגי או"ם בירושלים שניסו לפנות לבכירים ישראלים נענו בתשובה: אנחנו עסוקים¹¹⁵. לא ברור האם המסר הועבר בידיעת חזבאללה. כמו כן, נראה כי בקרב מקבלי ההחלטות בישראל לא הייתה נכונות להקשיב למסר לפיו חזבאללה אינו מעוניין בהסלמה שהועבר גם בפומבי.

ישראל החליטה שיש לפעול כך שסוריה תישאר מחוץ לעימות. הועבר מסר ברוח זו מישראל לסוריה דרך אונדו"פ (כוח האו"ם בגולן) ודרך ירדן¹¹⁶.

5) דעת קהל ולחצים פוליטיים

א. בעקבות רצח ראה"מ לבנון רפיק אל-חרירי, מחאה לבנונית שגרמה לנסיגת הכוחות הסוריים מלבנון בשנת 2005, החלטת מועהב"ט 1551 והבחירות לראשות ממשלה, החל דיאלוג פנימי בין העדות השונות בלבנון ונשמעו קולות לפיהן יש לאכוף את אחריות המדינה, לפרוס את צבא לבנון בדרום ולפרק את המיליציות. חזבאללה ראה בכך איום אסטרטגי עליו. לפי זאבי פרקש, נסראללה המשיך בניסיונות חטיפה בגלל רצונו להשיג לגיטימציה פנימית, להתעמת עם ישראל ולהצטייר כמגן לבנון¹¹⁷.

ב. דברי נצראללה לאחר המלחמה שלא היה מבצע את החטיפה אם היה חושב שתוביל למלחמה, כווננו לפייס את דעת הקהל הלבנונית ולהתמודד עם ביקורת לפיה חזבאללה גרר את לבנון למלחמה שגרמה להרס רב. זוהי עדות נוספת לכך שחזבאללה לוקח בחשבון את דעת הקהל הלבנונית במערכת השיקולים שלו.

¹¹³ Amal Saad-Ghorayeb, "Hizbollah's Outlook in The Current Conflict", **Policy Outlook**, Carnegie Endowment for International Peace, August 2006, https://carnegieendowment.org/files/saad_ghorayeb_final.pdf; Bar, "Deterring Nonstate", pp. 484-486.

¹¹⁴ וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי עמ' 74**; לנאום נצראללה ראה וידאו: "Hezbollah At War (1): <https://www.dailymotion.com/video/x6oha8i> Hassan Nassrallah wars Israel before July War", **Daily Motion**, לתעתיק הנאום מתורגם לאנגלית ראה: <http://sayed7asan.blogspot.com/2018/07/hezbollah-at-war-1-hassan-nasrallah.html>

¹¹⁵ הראל ויששכרוף, **קורי עכביש**, עמ' 156-157.

¹¹⁶ הראל ויששכרוף, **קורי עכביש**, עמ' 162.

¹¹⁷ זאבי פרקש ותמרי, **ואיך נדע?**, עמ' 82; שלח ולימור, **שבויים בלבנון**, עמ' 148; Saad Ghorayeb, "Hizbollah's Outlook", pp.2

הערכת המודיעין של אמ"ן מיולי 2005 התריעה על אפשרות חטיפה ע"י חזבאללה. במכתב של ראש אמ"ן זאבי פרקש לראה"מ שרון מדצמבר 2005 נכתב:

"נדרשת הערכות ומוכנות לאפשרות של הסלמה בגבול הצפון".

במאי 2006 קבעה הערכת אמ"ן:

"גובר פוטנציאל ההידרדרות בחזית הצפונית בעקבות פעילות הטרור של חזבאללה".

לפי זאבי פרקש:

"ביולי 2006 ישראל היא שיצאה למלחמה ביוזמתה, גם אם ההתגרות של חיזבאללה הייתה בלתי נסבלת. התרעת אגף המודיעין שלהי 2005 לא חזתה במדויק את אירוע החטיפה ב-12 ביולי 2006, אבל חזתה את ההסלמה שתבוא בקיץ 2005 (צ"ל 2006) בעקבות חטיפה אפשרית של חייל צה"ל על ידי חזבאללה. אגף המודיעין לא אמור להתריע על מצבו של צה"ל ועל השינויים שחלו בו. אבל באשר לאפשרות של משבר, הסלמה וקונפליקט אלים ומלחמה – מצבם של צה"ל ושל ישראל בכלל צריך להשתקף גם באמירה על האויב"¹¹⁸.

לאחר מתן ההתרעה המודיעינית, דומה שהבעיה העיקרית לא הייתה מענה טקטי לסיכול ניסיונות חטיפה, שגם הוא נדרש כמובן, אלא היערכות תפיסתית ואופרטיבית לאפשרות של הסלמה בעקבות חטיפה. נראה כי היה פער בין הערכת המודיעין שהצביעה על סכנת הסלמה מהירה להנחת הצבא שיהיה זמן להיערכות, כפי שנכתב בדו"ח ועדת וינוגרד:

"נציין כאן כי הצבא אמור להיות ערוך ומוכן גם למצבים בהם ההסלמה נכפית עליו במפתיע. זאת, גם אם אנו מכירים בכך שלא ניתן להיות ערוך היטב, במידה שווה, לתרחישים רבים ושונים. אכן, הנחתנו היא שהצבא התייחס להיערכותו החסרה מול הזירה הלבנונית על בסיס של סיכון מחושב, שעיקרו ההערכה שלא צפוי שינוי מערכתי פתאומי בזירה, מצד האויב, כך ששינוי, אם יהיה, יהיה הדרגתי או יזום על ידינו, ובכל מקרה יוכל צה"ל להשלים את היערכותו בתחומים החסרים. התוצאה הייתה פער בהיערכות, משהחליטה ממשלת ישראל ליזום הסלמה מיידית בעקבות החטיפה"¹¹⁹.

סיכום

מלחמת לבנון השנייה פרצה כתוצאה של הסלמה בלתי מתוכננת. חזבאללה יזם את פעולת החטיפה של החיילים בהערכה שלא תוביל למלחמה. ממשלת ישראל החליטה על תגובה צבאית קשה מבלי שהובנה העובדה שתגובה זו תוביל למלחמה וללא היערכות מתאימה. ניתן לציין תרומה של כל אחד מהגורמים להסלמה, שחקן לא מדינתי, אופיו של ארגון חזבאללה כארגון "התנגדות" שגרר את מדינת לבנון למלחמה, קושי בהעברת מסרים הרתעתיים בין הצדדים, פערים וקשיים בין הדרג המדיני לדרג הצבאי בישראל, לחצים פנימיים פוליטיים בלבנון על חזבאללה.

¹¹⁸ אהרון זאבי פרקש ודב תמרי, ואיך נדע?, עמ' 81-88; וינוגרד, מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי, עמ' 58; Uri Bar ; Joseph, "Israel's Military Intelligence Performance in the Second Lebanon War", *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, Vol.20, N.4, 2007, pp. 583-586

¹¹⁹ וינוגרד מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי, עמ' 63.

מערכת "צוק איתן" החלה ב-7 ביולי 2014 ונמשכה 51 יום. במהלכה נהרגו 68 חיילים ו-6 אזרחים ישראלים, כ-2100 פלסטינים נהרגו, מהם לפי הערכות 950-1400 פעילי חמאס וארגונים נוספים¹²¹.

רקע

בשנתיים שקדמו ל"צוק איתן", בעקבות מבצע "עמוד ענן" (נובמבר 2012) וההבנות שסיימו אותו, שמר חמאס על שקט יחסי. במרץ 2014 ביצע גא"פ ירי רקטות נרחב בתגובה לסיכול חוליית ירי ע"י ישראל. חמאס לא הצטרף לעימות והוא הסתיים¹²².

פרוץ המלחמה

ב-12 ביוני 2014 חטפה חולית חמאס מחברון שלושה נערים ישראלים ורצחה אותם בריות דקות לאחר מכן. הגופות הוסתרו בחלקת אדמה ממערב לחברון ואותרו כעבור שבועיים וחצי, ב-30 ביוני, ע"י צה"ל. בתגובה לחטיפה החל צה"ל במבצע "שובו אחים" ביהודה ושומרון במסגרתו נעצרו מאות פלסטינים ובתוכם חמישים אסירים לשעבר משוחררי עסקת שליט. התפתחו עימותים אלימים במזרח ירושלים, וביהודה ושומרון. הנער הפלסטיני מוחמד אבו חדיר נרצח ע"י יהודים כפעולת נקמה בתגובה לרצח הנערים.

חוליות מקומיות של ארגונים סלפים המכונים "סוררים" החלו לבצע ירי מעזה לעבר ישראל. צה"ל הגיב באש לעבר מקורות הירי, גגע בחוליות וכן ביעדי חמאס. בשלב זה, שמר חמאס על ריסון ונמנע מירי. ב-29 ביוני נהרג פעיל חמאס מירי צה"ל לעבר חוליה שהתכוננה לירי. חמאס הגיב בירי 12 רקטות לטווח קצר, לראשונה מאז 2012. צה"ל הגביר את המתקפות על יעדי חמאס. בימים הבאים נמשך ירי מוגבל של חמאס ותקיפות צה"ל נגד יעדי חמאס. נראה כי באותו זמן, הן ישראל והן חמאס פעלו מתוך כוונה להרתיע את הצד השני ולא במטרה להוביל למלחמה¹²³.

בליל ה-6 ביולי הפציצה ישראל את המנהרה באזור כרם שלום, שבעה פעילי חמאס שניסו להיכנס למנהרה לאחר ההפצצה נהרגו. בתגובה הרחיב חמאס את ירי הרקטות, ירי כ-40 רקטות לטווח של יותר מ-40 ק"מ (אזור אשדוד). בליל ה-7 ביולי הכריזה ממשלת ישראל על מבצע צבאי בשם "צוק איתן". בראיית חמאס, הפגיעה במנהרה ב-6 ביולי היא המועד שבו החל העימות¹²⁴.

¹²⁰ צה"ל משתמש במונח מערכת להגדיר את "צוק איתן". במחקר זה אין אבחנה בין מערכת למלחמה וההתייחסות לצוק איתן היא כאל מלחמה.

¹²¹ סער, "כיצד מתחילה", עמ' 37.

¹²² סער, "כיצד מתחילה", עמ' 44-46.

¹²³ סקירת האירועים שהובילו לצוק איתן מתבססת על: סער, "כיצד מתחילה", עמ' 37-54; Nadav Ben Hur, "Managing Escalation in Gaza (Part 1): Lessons from Operation Protective Edge", Policy Watch 2996, 26 July 2018, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/managing-escalation-in-gaza-part-1-lessons-from-operation-protective-edge>

¹²⁴ סער, "כיצד מתחילה", 46-49; ראיון עם מילשטיין, שם.

ב-8 ביולי חדרה חולית חמאס מהים לחוף זיקים וחוסלה. באותו יום ביצע גא"פ ירי רקטה לעבר גוש דן שיורטה. דובר חמאס הצהיר שהארגון דורש לחזור להבנות הרגיעה של 2012 וטען ש"הירי שבוצע עד עכשיו הוא בחזקת אזהרה והרתעה"¹²⁵.

הגדרת העימות כתוצאה של הסלמה בלתי מתוכננת - אמ"ן קבע:

"מבצע 'צוק איתן' לא פרץ בשל אינטרס, תכנון או יוזמה של חמאס, אלא לנוכח הידרדרות ביטחונית, בצל מבצע 'שובו אחים', אשר שני הצדדים לא רצו בה. הדבר זוהה במהלך האירועים עצמם, והוכח מעל לכל ספק... לאחר המבצע.."

פרשנות אמ"ן לפרוץ המלחמה, גם בהתבסס על חומר מודיעיני שנותח לאחר המלחמה:

"התפרצות המלחמה מתוארת שם כסדרה של מיס קלקולציות – חישובים מוטעים וחוסר הבנות בין הצדדים"¹²⁶.

לפי יעלון, שר הביטחון בזמן המבצע, לו חמאס היה מעוניין מראש בהסלמה הוא היה פותח במתקפת פתע בדמות ירי מסיבי של רקטות למשל, או חדירה מכמה מנהרות לשטח ישראל בו זמנית¹²⁷.

הסלמה נוספת

ב-17 ביולי חדרו שלושה עשר אנשי חמאס באמצעות מנהרה לשטח ישראל. זה נתפס כעליית שלב במלחמה, הסלמה שחייבה את ישראל לצאת למבצע קרקעי לטיפול במנהרות, מה שבפועל הוביל להארכת משך המלחמה¹²⁸.

צעדים שנקטה ישראל

מבצע "שובו אחים" - מעצר 400 איש, ביניהם משוחררי עסקת שליט ביהודה ושומרון ע"י ישראל כתגובה לחטיפת ורצח הנערים תרם כנראה לתהליך ההסלמה בכך שיצר לחץ על ארגון חמאס ואילץ אותו להגיב.

בישיבת קבינט שנערכה ב-1 ביולי הנחה ראה"מ נתניהו את הצבא לנסות להכיל את האירועים ברצועת עזה. ב-2 ביולי אמר ראה"מ נתניהו:

"חמאס ממשיך לעודד חטיפות של אזרחינו, והוא אחראי ישירות לירי רקטות לשטחנו, כולל בשעות האחרונות. צה"ל פעל בימים האחרונים נגד מטרות חמאס בעזה, וגם כאן ידנו נטויה. אם יש צורך, נרחיב את המערכה ככל שידרש". יתכן שפעולות ישראל והתבטאויות בכירים תרמו לחיזוק החשש בחמאס מפני מתקפה ישראלית קרבה¹²⁹.

¹²⁵ אהוד יערי, חמאס: "הירי לתל אביב – רק אזהרה", **חדשות 12**, 8 ביולי 2014, <https://www.mako.co.il/news-military/security/Article-39fb9fd11071741004.htm>

¹²⁶ דו"ח מבקר המדינה, עמ' 66; סער, "כיצד מתחילה", 46-49; ראיון עם מילשטיין, שם; מרדכי, אלוף יואב (פול) ומיכאל מילשטיין, "שש חטיבות או שני מיליון בני אדם? כיצד שינה מבצע 'צוק איתן' את דרך ההתבוננות של ישראל על רצועת עזה", **מערכות**, גיליון 473, אוקטובר 2017, עמ' 4-11; עמוס הראל, "טעות בחישוב", **הארץ**, 3 ביולי 2015, עמ' 12

¹²⁷ סער, "כיצד פורצת", עמ' 49-50; יוסי יהושע, "המלחמה שלפני המלחמה", **ידיעות אחרונות**, 27 בפברואר 2017, עמ' 2-3

¹²⁸ סער, "כיצד מתחילה", 53-54

¹²⁹ סער, "כיצד מתחילה", עמ' 50-51..

חשש של חמאס ממתקפה ישראלית?

לפי מרדכי ומילשטיין: "נראה שהימשכות התקיפות, בעיקר לאחר מציאת גופות שלושת הנערים, עוררה בחמאס חשש עמוק כי מדובר בשלב של ריכוך לקראת הנחתת מהלומה. בעקבות כך, הצטרפה חמאס עצמה לירי הרקטות החל מן הימים האחרונים של יוני 2014 ועד ראשית מבצע "צוק איתן" – ככל הנראה כמהלך הרתעה שכוון כלפי ישראל". "במקביל נערכה התנועה לביצוע פיגוע באמצעות מנהרות התקפיות וזאת כנראה כתגובת נגד למתקפה ישראלית אפשרית".

לפי ניתוח אמ"ן במבט לאחור, מחמד דף, ראש הזרוע הצבאית של חמאס, בעקבות התקדים של "עמוד ענן" התכוון כנראה למתקפת מנע לקראת תחילת המהלך הישראלי. פעילי "נוח'בה" כוח המנהרות המיוחד, הורדו למנהרה בהמתנה להחלטה לאור ההתפתחויות. לפי הידוע לישראל, הפעילים במנהרה לא קיבלו פקודת התקפה. ישראל לא לקחה סיכונים והפציצה את המנהרה. דף הגיב בירי מאסיבי של רקטות לדרום שדרדר את המצב לכלל מלחמה¹³⁰.

ניתוח הגורמים המשפיעים

(1) **ריבוי שחקנים** – בנוסף על חמאס פועל בגזרת עזה גם ארגון הג'יהאד האסלאמי (גא"פ) הנתמך ע"י איראן, לעתים משתף פעולה עם חמאס ולעתים פועל באופן נפרד. כמו כן, פועלים בעזה ארגונים קטנים סלפיים, המכונים סוררים. הרשות הפלסטינית ביהודה ושומרון גם היא שחקן המשפיע על המצב בעזה ומקיים יריבות עם חמאס.

בתחילת המשבר, 12-22 ביוני 2014, ירו חוליות מקומיות של ארגונים סלפיים סוררים מרגמות לשטח ישראל. ישראל הגיבה נגד חוליות אלו מה שתרם לעליית המתיחות והחשש בקרב החמאס בעזה. ארגון חמאס הצטרף לירי לעבר ישראל ב-30 ביוני רק לאחר שפעיל חמאס נהרג בתקיפת חיל האוויר נגד כוח שנערך לירי.

(2) **שחקנים לא מדינתיים** – החמאס הוגדר כשחקן לא מדינתי, ארגון טרור, אך מאז 2007 הוא שולט בעזה והתפתח לארגון סמי מדינתי. הזרוע הצבאית של חמאס הפכה לגוף צבאי שייעודו הגנה על שלטון חמאס ולחימה נגד ישראל. מאות פעילי חמאס עברו אימונים צבאיים באיראן, סוריה ולבנון. ארגון חמאס שולט באוכלוסייה של כשני מיליון איש ואחד מיעדיו העיקריים הוא שימור משילות וטיפול באזרחים. לצד זאת, הוא משמר זהות ואתוס של ארגון התנגדות הממשיך לפעול נגד ישראל. בכך, ארגון חמאס מתמרן בין היגיון מדינתי להיגיון פעולתו של שחקן לא מדינתי¹³¹.

הארגונים הסוררים תפקדו כ"ספוילר" שחקן לא מדינתי קטן ושולי שאינו כבול לשיקולים הרחבים של חמאס ותרם לתהליך ההסלמה של "צוק איתן"¹³². לא ברור האם ארגונים קטנים אלו אכן תכננו להוביל למלחמה והעריכו כיצד תתפתח.

¹³⁰ סער, "כיצד מתחילה", עמ' 46-49; מרדכי ומילשטיין, "שש חטיבות", 5-6; ניתוח אמ"ן מובא אצל הראל, "טעות בחישוב", שם.

¹³¹ סער, "כיצד מתחילה", עמ' 38-46; אביעד, 8; מילשטיין, "שנה למערכה", שם.

¹³² ראיון עם מילשטיין, שם; Nadav Ben Hur, "Managing Escalation in Gaza (Part 1): Lessons from Operation Protective Edge", Policy Watch 2996, 26 July 2018, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/managing-escalation-in-gaza-part-1-lessons-from-operation-protective-edge>

3) **יחסי דרג מדיני דרג צבאי ובעיות פיקוד שליטה** – בהיסטוריה של ארגון חמאס ניתן להצביע על מספר פיגועים משמעותיים אשר ככל הנראה בוצעו כיוזמה מקומית ללא הנחיה או ידיעה מראש של הנהגתו¹³³.

מאז 2007 חל בחמאס תהליך התמקצעות ומיסוד, במהלך "עופרת יצוקה" בוצע ירי רקטות מדוד ורצוף על פי היגיון מערכתי תוך שמירת משמעת ותכנית מבצעית במטרה להאריך את משך הלחימה. לפי מילשטיין, חמאס הפגין מאז 2011 מערכת פיקוד ושליטה היררכית כפי שבא לידי ביטוי גם בנייהול המערכה בזמן "צוק איתן"¹³⁴.

במישור של יחסי דרג מדיני דרג צבאי היו מחלוקות בתוך חמאס, ערב "צוק איתן" ובמהלכו. רח"ט מחקר באמ"ן ברון ציין את הצורך לנתח את חמאס כ"מערכת מרובת הגיונות" שכללה את הנהגת חמאס ברצועה, הנהגת חמאס בחו"ל, חאלד משעל והדינאמיקה בין ההנהגות שהושפעה מעמדת הזרוע הצבאית וגם מעמדת הציבור בעזה. וכן את השפעת הגורמים האזוריים שתמכו בחמאס. לפי מרדכי ומילשטיין, מערכת "צוק איתן" עמדה בצל תסכול רב וביקורת קשה שנמתחה על ידי האגף הנצי בחמאס בראשות יחיא סנואר נגד מנהיגי התנועה בראשות אסמעיל הניה, על כך שלא נקטו קו תקיף ויוזמתי נגד ישראל כבר בראשית המערכה¹³⁵.

4) **העדר ערוץ תקשורת ישיר** – אין ערוץ תקשורת ישיר ורשמי בין ישראל לחמאס. בתקופה שקדמה ל"צוק איתן" ובתחילת המשבר לא מילאה מצרים תפקיד יעיל של ערוץ תקשורת עקיף בין ישראל לחמאס כפי שעשתה לפני המבצע, בתקופת נשיאות מורסי, ולאחריו. זאת בשל העוינות שנוצרה בין משטר א-סיסי לחמאס שזוהה עם תנועת האחים המוסלמים במצרים.

העברת מסרים פומביים ע"י ישראל לחמאס, למשל בהצהרות לתקשורת, אינם נתפסים כאמינים ולעתים אף מפורשים ע"י חמאס כחלק מהונאה. מסר המועבר מישראל באופן חשאי באמצעות צד שלישי ישירות להנהגת חמאס הוא אפקטיבי יותר. ארגון חמאס עוקב אחר הדיווחים בתקשורת הישראלית הכוללים לעתים ניתוחים מפורטים של השיקולים והמגבלות על הפעלת כוח מצד ישראל. כמו כן, חמאס מנתח את הצד הישראלי ומודע לרתיעה הישראלית ממלחמה¹³⁶. אך עדיין יתכן חישוב מוטעה (מיס קלקולציה) כפי שהתרחש במקרה של "צוק איתן".

¹³³ כך למשל, חמולת קוואסמה מחברון שרבים מבניה היו פעילי חמאס הייתה אחראית לשני פיגועי התאבדות ב-18 באוגוסט 2003 וב-31 באוגוסט 2004 בלי ידיעת הנהגת חמאס ובשעה שזו חתרה להפסקת אש, "יתהדיה", מול ישראל. ראה: שלומי אלדר, **להכיר את חמאס**, ירושלים: כתר ספרים, 2012, עמ' 96-101.

¹³⁴ גיא אביעד, "הזרוע הצבאית של חמאס ברצועת עזה: התפתחות דפוסי פעולה וצפי", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1, אפריל 2009, עמ' 7-12, <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2017/02/FILE1240780638.pdf>; ראיין עם מילשטיין, שם.

¹³⁵ איתי ברון, **המחקר המודיעיני: בירור המציאות בעידן של שינויים ותמורות**, רעות: אפי מלצר מחקר והוצאה לאור, 2015, עמ' 31, 39; מרדכי ומילשטיין, "שש חטיבות", עמ' 9-10.

¹³⁶ סער "כיצד מתחילה", עמ' 51; מילשטיין, "שנה למערכה", שם; ראיין עם מילשטיין, שם; אפרים קם, "מצרים, חמאס וישראל: המתווך הלא ניטרלי", בתוך: **"צוק איתן" - השלכות ולקחים**, ענת קורץ ושלמה ברום, עורכים. המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל אביב, 2014, <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/%D7%9E%D7%A6%D7%A8%D7%99%D7%9D,%20%D7%97%D7%9E%D7%90%D7%A1%20%D7%95%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C%20%D7%94%D7%9E%D7%AA%D7%95%D7%95%D7%9A%20%D7%94%D7%9C%D7%90%D6%BE%D7%A0%D7%99%D7%98%D7%A8%D7%9C%D7%>

5) **מודיעין** – הערכת המודיעין לשנת 2014 קבעה שחמאס מעוניין ברגיעה, אך נטען בה גם שהלחץ בתוך רצועת עזה משמעותי ואפשר שיביא למצוקה אסטרטגית שתוביל בסופו של דבר להסלמה¹³⁷.

ישראל עקבה מאז אפריל 2014 אחר הכנות חמאס לבצע פיגוע באמצעות מנהרה התקפית. שב"כ העביר התרעה לגבי כוונת חמאס לדרג המדיני. הרמטכ"ל הנחה את הצבא להיערך לאפשרות של הסלמה רחבה אם הפיגוע יצא לפועל. שב"כ טען בשלב מסוים שהעביר התרעה על מלחמה שיזום החמאס ביולי. אמ"ן והדרג המדיני שללו טענה זו וקבעו שחמאס לא יזם את המלחמה וששב"כ לא העביר התרעה על מלחמה. שב"כ הבהיר שהוא העביר התרעה על פיגוע ולא על מלחמה¹³⁸.

פרט למתיחות הארגונית בין השב"כ לאמ"ן נראה כי נחשפה כאן גם מחלוקת תפיסתית מושגית, חמאס הוא ארגון טרור, שחקן לא מדינתי השולט בעזה, האם כאשר הוא מתכן פיגוע גדול זוהי פתיחה יזומה במלחמה או שהפיגוע עשוי להוביל למלחמה כתוצאה של הסלמה בלתי מתוכננת?, מהי המשמעות של יציאה למלחמה בראיית חמאס? לא מדובר בהנעת כוחות יבשתיים גדולים כפי שעושים צבאות של מדינות, אלא בירי רקטות נרחב ויתכן שגם ניסיונות חדירה לישראל של כוחות קטנים. דפוס פעולה זה מציב אתגר שונה למודיעין האמור לספק התרעה¹³⁹.

המודיעין הישראלי זיהה בתחילת המשבר שירי מבוצע ע"י ארגונים סוררים וכן את העובדה שחמאס מנסה לרסן אותם¹⁴⁰. הערכת המודיעין (אמ"ן) לפיה חמאס לא תכנן מלחמה ולא היה מעוניין ליזום מלחמה הייתה מדויקת. האפשרות של השפעת צעדי ישראל באיו"ש ומצוקה פנימית של חמאס על הסלמה הועלתה בפני הדרג המדיני, אך לא קיבלה תשומת לב מספיקה¹⁴¹.

6) **דעת קהל ולחצים פנים פוליטיים** – לפי מרדכי ומילשטיין, לפני מבצע "צוק איתן" הייתה מצוקה כלכלית ומחאה ציבורית של פקידים שלא קיבלו משכורת בעזה אשר עוררה בחמאס דאגה מפני איום עתידי על שלטונה. מעצר משוחררי עסקת שליט ע"י ישראל היווה בראיית חמאס שלילת הישג של הארגון. כך שהשיקול האזרחי, או דעת הקהל העזתית, מילא תפקיד חשוב בשיקולי חמאס ערב מבצע "צוק איתן". לפי מרדכי ומילשטיין: "המצוקה האזרחית הגוברת לא הניעה את חמאס ליציאה יזומה למערכה צבאית, אולם היא העצימה מאוד את חששה הקיומי ובכך תרמה להידרדרות הבלתי מבוקרת"¹⁴².

דו"ח מבקר המדינה הדגיש את דברי שר הביטחון לשעבר, משה (בוגי) יעלון, בדיון שהתקיים בראשותו ב-14.7.9 בנושא "גיבוש מנגנון סיום" למבצע "צוק איתן", ולפיהם:

¹³⁷ דו"ח המבקר, עמ' 61-71

¹³⁸ סער, "כיצד מתחילה", עמ' 46-48; בן כספית, "בצה"ל מאשימים את השב"כ: מפיץ שקרים", **מעריב**, 12 בנובמבר 2014, <https://www.maariv.co.il/news/new.aspx?pn6Vq=E&0r9VQ=GIJHJ>; בן כספית ונועם אמיר, "שב"כ הוציא הבהרה: התרענו על פיגוע גדול, לא על מלחמה", **מעריב**, 13 בנובמבר 2014,

<https://www.maariv.co.il/landedpages/printarticle.aspx?id=454212#>; אמיר תיבון, "הייתה התרעה?", עימות חריף בין ראש השב"כ לשרים", **וואלה חדשות**, 8 בספטמבר 2014, <https://news.walla.co.il/item/2783388>

¹³⁹ אמיר קוליק, "המודיעין ואתגרי הירי תלול המסלול", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1, גיליון 3, דצמבר 2009, עמ' 19-31

¹⁴⁰ מבקר המדינה, מבקר המדינה, **דו"ח מיוחד תהליכי קבלת החלטות בקבינט בנוגע לרצועת עזה לפני מבצע צוק איתן ובתחילתו**, 28 בפברואר 2017 עמ' 64-65; ראיון עם מילשטיין, שם; אלכס פישמן, "מצפה כוכבי", **ידיעות אחרונות המוסף לשבת**, עמ' 19 בספטמבר 2014, עמ' 13.

¹⁴¹ סער, "כיצד מתחילה", עמ' 51-54; ראיון עם מילשטיין, שם.

¹⁴² מרדכי ומילשטיין, "שש חטיבות", עמ' 5-7.

"אילו היה ניתן מענה למצוקה [...] של חמאס כבר לפני מספר חודשים אפשר שחמאס הייתה נמנעת מההסלמה הנוכחית"¹⁴³.

סיכום

מערכת "צוק איתן" פרצה כתוצאה של הסלמה בלתי מתוכננת. חוליית חמאס ביצעה את פעולות החטיפה של שלושת הנערים בחברון, ישראל הגיבה בחיפושים וגל מעצרים ביהודה ושומרון. נראה כי שני הצדדים לא העריכו שהאירועים ביהודה ושומרון יובילו להסלמה בעזה. שורה של צעדים, ירי של ארגונים סוררים מעזה, תגובות ישראל, הצטרפות חמאס לירי ופגיעה במנהרת חמאס ע"י ישראל, הובילו לפרוץ מלחמה מבלי שאף אחד מהצדדים תכנן זאת.

ניתן לציין את התרומה של הגורמים להסלמה: ריבוי שחקנים (ארגונים סוררים שביצעו ירי מעזה בתחילת המשבר), שחקן לא מדינתי, חמאס נע בין היגיון מדינתי מתוקף שליטתו בעזה לזהות שלו כארגון טרור ופעילות הארגונים הסוררים, חשש של חמאס ממתקפה ישראלית והיערכותו לכניסת כוח למנהרה הזין חשש של ישראל מפעולת חדירה של חמאס והוביל לפגיעה במנהרה, חמאס הושפע גם משיקולי פנים, מצוקה כלכלית של האוכלוסייה בעזה וחשש מפגיעה במעמדו, המודיעין הישראלי העריך שחמאס לא מעוניין במלחמה, אך התקשה להבחין בין צעדי הגנה או הרתעה לצעדי התקפה של חמאס ולזהות, במידה ואכן ניתן לעשות זאת, תהליך הסלמה שבו חמאס ידרדר למלחמה מבלי שהתכוון.

¹⁴³ מבקר המדינה, דו"ח מיוחד, עמ' 36, 57.

בפרק זה יוצגו תקריות שהיה בהן פוטנציאל הסלמה או שהחלה הסלמה והיא נבלמה, לפי דיווחים בתקשורת יתכן שהיו אף עלולות להוביל למלחמה, אם כי קשה להעריך כיצד הייתה מתפתחת תקרית אלמלא נבלמה ועד כמה הייתה ישראל קרובה למלחמה בכל תקרית.

(1) סוריה 1996: תנועת כוחות ומידע כוזב

באוגוסט 1996 נעה דיביזיית הקומנדו הסורית מס' 14 מלבנון אל עבר החרמון. למודיעין הישראלי לא היה הסבר לתנועת הדיביזיה והתעורר חשש מפני מתקפת פתע סורית. בנוסף לכך, מידע שהעביר איש המוסד יהודה גיל שהפעיל מקור, גנרל סורי בדימוס, על כוונה סורית לתקוף את ישראל חיזק את החשש ממלחמה. לפי עמוס גלעד, רח"ט מחקר באמ"ן באותו זמן, היה ב-1996 פער מודיעיני שלא אפשר הצלבת מידע.

היו גורמים באמ"ן ובצה"ל שהעריכו שאכן יש כוונה סורית לתקוף, ראש אמ"ן דאז יעלון הוציא התרעה על מלחמה צפויה. נשקל גיוס מילואים נרחב. **תגבור הכוחות הישראליים בגולן היה עלול לעורר חשש אצל הסורים ממתקפה ישראלית וליצור דינמיקת זילמת ביטחון שתוביל למלחמה.** רח"ט מחקר באמ"ן גלעד העריך שהסורים אינם מתכוונים לתקוף. הרמטכ"ל שחק, טען בישיבת הממשלה שהכיסוי המודיעיני לגבי סוריה טוב, ואם הייתה כוונה סורית לצאת למלחמה ישראל הייתה מקבלת איתותים רבים על כך וכן שאין היגיון בכך שאסד יצא למלחמה בעיתוי זה. לפי שחק, ניתן להיערך למתקפת פתע סורית ע"י תגבור וכוננות כוחות סדירים, בלי גיוס מילואים.

שר הביטחון מרדכי קיבל את עמדת הצבא. בדיעבד התברר כי איש המוסד גיל פברק את המידע ואת המקור הסורי הבכיר שכביכול הפעיל (הוא נפגש עם קצין סורי אך לא קיבל ממנו מידע). לפי איילנד, הכוח הסורי עבר לחרמון כחלק משגרת אימונים וכדי לעצור את השחיתות של חיילי הדיביזיה בעיר בירות¹⁴⁴.

(2) לבנון: תקרית עדיסה ה- 3 באוגוסט 2010

כוח הנדסה של צה"ל עסק בפעילות חישוב (גיזום עצים וצמחיה) על גדר המערכת ליד קיבוץ משגב עם וסמוך לכפר הלבנוני עדיסה. כוח צבא לבנון שהה באותה העת במקום, וטען שהעצים הם בשטח מדינת לבנון. החיילים הלבנונים קראו לכוח צה"ל לעזוב את המקום, ונורתה אש צלפים לעבר עמדה ישראלית ממנה נהרג סא"ל דב הררי ז"ל וקצין נוסף נפצע. צה"ל הגיב בירי מנשק קל שכתוצאה ממנו נהרגו שלושה חיילים לבנוניים ועיתונאי. בנוסף, בוצע גם ירי מטנק וירי ארטילרי. צבא לבנון באמצעות יוניפי"ל ביקש מצה"ל להפסיק את האש ולאפשר את פינוי הלבנונים שנפגעו. צה"ל נענה לבקשה. כעבור ארבעים דקות ירו חיילי צבא לבנון טילי אר פי גיי לעבר טנק צה"ל והחטיאו. צה"ל חידש אש לעבר מפקדה מקומית של צבא לבנון. לאחר כשעתיים הסתיימה התקרית. צה"ל שקל להגיב בפעולה צבאית רחבה, אך נמנע מכך.

¹⁴⁴ אמיר אורן, "הנשר התעופף: כשארצה"ב עוזבת את סוריה – ברור מי המעצמה השולטת", **וואלה חדשות**, 13 באוקטובר 2019; אלכס פישמן, "הצבא הסורי הפתיע את ישראל גם לפני כשנה", **ידיעות אחרונות המוסף לשבת**, 17 באוקטובר 1997, עמ' 4-2; רון לשם, "שיגידו מה שיגידו כל מה שאמרנו התגשם" (ראיון עם עמוס גלעד), **ידיעות אחרונות מוסף שבעה ימים**, 24 באוגוסט 2001, עמ' 22-25; גיורא איילנד, **לא נרדם בלילות**, עמ' 200-203; שמעון שיפר, **המתריע**, עמ' 205-219.

לפי מה שידוע חזבאללה לא היה מעורב בתקרית. אלוף פיקוד הצפון אייזנקוט טען שמדובר בפעולה יזומה של צבא לבנון. דווח שלפי הערכה מודיעינית של צה"ל, הירי לעבר קצין צה"ל היה יוזמה מקומית של מ"פ ולא הייתה פקודה של הפיקוד העליון בצבא לבנון לפתוח בירי לעבר כוח צה"ל, לכל היותר לירות באוויר. ראה"מ נתניהו הזהיר את לבנון מתגובות חריפות יותר על כל התגרות¹⁴⁵.

כוח משקיפי יוניפי"ל נפרס באזור. והייתה זו נוכחות המשקיפים שאפשרה לצדדים לדחות את ההסלמה ובכך נמנעה הסלמה. הצדדים נפגשו עם יוניפי"ל וקיבלו את קביעת האו"ם שהעצים נמצאו בצד הישראלי של הגבול. הוצגו הוכחות שצבא לבנון ולא חזבאללה ביצע את הירי. לדברי קצין לבנוני, חיילי הצבא ירו כדי שלא יאלצו לסגת ולהיתפס כחלשים יותר מחזבאללה. למחרת סיים כוח צה"ל את גזימת העץ למרות המתיחות כשהוא מאובטח ע"י טנקים¹⁴⁶.

3) אירוע "שמש חורפית" ינואר 2015

ב-18 בינואר בוצעה תקיפה אווירית של שיירת כלי רכב בגולן הסורי בה נהרגו עשרה אנשים, שישה פעילי חזבאללה וביניהם ג'האד מועיניה וכן גנרל איראני. התקיפה יוחסה לישראל. ב-27 בינואר נורו שתי רקטות מסוריה לעבר רמת הגולן, לא היו נפגעים. צה"ל הגיב בירי ארטילרי לעבר עמדה סורית.

ב-28 בינואר עלתה שיירת קצינים של גבעתי לעבר הר דב. במארב שתוכנן מראש ביצע חזבאללה ירי טילי נ"ט נגד השיירה. כתוצאה מהירי נהרגו קצין וחייל ושישה חיילים נפצעו. הקצינים ירדו מהרכבים בזמן ולא נפגעו. צה"ל הגיב בירי פגזים לעבר דרום לבנון שממנו נהרג חייל יוניפי"ל. חזבאללה לקח אחריות לפעולה. צה"ל החליט להכיל את האירוע ולהבליג על התקרית¹⁴⁷. **אילו מספר ההרוגים הישראלים היה גדול יותר יתכן שישראל הייתה מגיבה בתקיפה נרחבת** שהייתה גורמת להסלמה ואף למלחמה.

דווח שמסרי הרגעה הועברו בין ישראל לחזבאללה באמצעות כוח יוניפי"ל. חזבאללה שלח מסר לפיו מבחינתו התקרית נגמרה. במערכת הביטחון הוחלט לשמור על כוונות גבוהה למרות מסרי ההרגעה

¹⁴⁵ אלי אשכנזי, ברק רביד, אנשיל פפר וגיקי חורי, "מג"ד נהרג בגבול הצפון מירי צלף של צבא לבנון", **הארץ**, 4 באוגוסט 2010, <https://www.haaretz.co.il/misc/1.1215147>; ניר יהב, "גנרל לבנוני: הירי בגבול בוצע בהוראה שלנו", **וואלה חדשות**, 5 באוגוסט 2010, <https://news.walla.co.il/item/1718471>; שלמה ברום, "תקרית האש בגבול הצפון", **מבט על**, גיליון 196, 5 באוגוסט 2010, <https://www.inss.org.il/he/publication/%D7%AA%D7%A7%D7%A8%D7%99%D7%AA-%D7%94%D7%90%D7%A9-%D7%91%D7%92%D7%91%D7%95%D7%9C-%D7%94%D7%A6%D7%A4%D7%95%D7%9F/>; "אפשר שירי צבא לבנון ב-3 באוגוסט לעבר כוח צה"ל שביצע עבודות כ-120 מטר בתוך ישראל, נבעה מהחלטה של דרג שטח ולא מהנחיית הפיקוד הבכיר, אך לפחות הוא הושפע מהאווירה הלוחמנית", **מרכז המידע למודיעין ולטרור**, 6 באוגוסט 2010, <https://www.terrorism-> info.org.il/Data/pdf/PDF_10_210_1.pdf; נחום ברנע, "יום קרב וערבו", **ידיעות אחרונות המוסף לשבת**, 6 באוגוסט 2010, עמ' 2-3.

¹⁴⁶ אודות פעילות יוניפי"ל במשבר ראה: Thanassis Cambanis, **The Israel – Hezbollah Channel : Unifil's Effective but Limited Conflict Management Mechanism**, The Century Foundation 7 March 2018, pp. 2-3

¹⁴⁷ רועי קייס, "דיווחים בלבנון: בנו של עימאד מורנייה נהרג בתקיפת צה"ל בסוריה", Ynet, 18 בינואר 2015, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4616417,00.html>; אמיר בוחבוט, "הותר לפרסום: 2 חיילי צה"ל נהרגו בתקרית בגבול לבנון", **וואלה חדשות**, 28 בינואר 2015, <https://news.walla.co.il/item/2824232> אור הלר, "רגע אחד מתשע"ה: המלחמה שלא הייתה", **חדשות 13**, 10 בספטמבר 2015, <https://13news.co.il/10news/news/21295>; "המארב בהר דב (2015)", **ויקיפדיה**, [https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%94%D7%9E%D7%90%D7%A8%D7%91_%D7%91%D7%94%D7%A8_%D7%93%D7%91_\(2015\)](https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%94%D7%9E%D7%90%D7%A8%D7%91_%D7%91%D7%94%D7%A8_%D7%93%D7%91_(2015))

מחשש להונאה של חזבאללה וניסיון לבצע פיגוע איכותי נוסף. מנהיג חזבאללה, נצראללה הצהיר בנאום מה-30 בינואר שחזבאללה אינו רוצה מלחמה אך גם לא מפחד ממנה. האירוע הסתיים מבלי שהיו תגובות נוספות. נראה כי במקרה זה, שני הצדדים לא רצו במלחמה ולכן פעלו באופן מוגבל. יוניפי"ל היווה רק גורם משני שסייע למנוע אי הבנות ואפשר לשני הצדדים מהלך של דה אסקלציה (מניעת הסלמה) בה היו מעוניינים מראש¹⁴⁸.

(4) איתות הרתעתי

ב-2007, בתגובה לתרגיל צה"לי שדימה מלחמה בגבול הצפון, ערך חזבאללה תרגיל במסגרתו פרס אלפי לוחמים בדרום לבנון. לפי מקורות חזבאללה שצוטטו בעיתונות לבנונית, הארגון השתמש בזמן התרגיל באמצעי קשר גלויים כדי שהמסר יקלט ע"י המודיעין הישראלי. ב-2015 ערך חזבאללה הכנות צבאיות לפעולה נגד ישראל ושוב עשה שימוש באמצעי קשר גלויים, ככל הנראה כמסר הרתעתי כלפי ישראל. אין מידע מפורט אודות מהלכים אלה של חזבאללה¹⁴⁹. פעולות מסוג זה (תרגיל בקרבת הגבול, מהלך שמטרתו התרעה) עלולים אם יפורשו באופן מוטעה ע"י ישראל להוביל להסלמה.

(5) ניהול הסלמה בתפיסת חזבאללה

מלחמת לבנון השנייה נתפסה בישראל לאחר סיומה ככישלון. זה בא לידי ביטוי בביקורת ציבורית קשה, הקמת ועדת חקירה (ועדת וינוגרד), התפטרות הרמטכ"ל ופגיעה קשה במעמד הציבורי של שר הביטחון פרץ וראה"מ אולמרט. שורת תחקירים והפקת לקחים שנערכה בצה"ל. בפרספקטיבה מאוחרת, לאחר עשור ומעלה של שקט בגבול עם לבנון (פרט למספר תקריות), המלחמה נתפס כמוצלחת יותר וקיימת הכרה בכך שהיו לה הישגים, העיקרי שבהם יצירת הרתעה מול חזבאללה¹⁵⁰.

חזבאללה אימץ גישת הרתעה מול ישראל אשר התפתחה משך השנים במיוחד בעקבות מלחמת לבנון השנייה. בראיית הארגון הוא הצליח ליצור מאזן הרתעה הדדי מול ישראל. לאחר חיסול עמאד מועיני שיוחס לישראל בשנת 2008 נמנע חזבאללה מתגובה מלבנון וביצע מספר ניסיונות פיגועים בחו"ל, אשר סוכלו ולבסוף ביצע פיגוע בבורגס, בולגריה ביולי 2012 בו נהרגו חמישה ישראלים. חזבאללה לא לקח אחריות לפיגוע. גם לאחר מכן ביצע חזבאללה מספר ניסיונות פיגועים בחו"ל¹⁵¹. פניית חזבאללה לביצוע פיגועים בחו"ל נובעת כנראה גם מרצון לא לגרום להסלמה בזירת לבנון, אולם פיגוע בחו"ל

¹⁴⁸ מערכת וואלה חדשות, "נסראללה על החיסול בסוריה: התנקשות ישראלית לאור יום", **וואלה חדשות**, 31 בינואר 2015, <https://news.walla.co.il/item/2824881>; אמיר בוחבוט, "במערכת הביטחון מעריכים: חיזבאללה תכנן לחסל מח"ט או מג"ד בצפון", וואלה חדשות, 29 בינואר 2015, <https://news.walla.co.il/item/2824717>; "In indirect messege"; <https://www.jta.org/2015/01/29/israel/auto-draft-41>; **Jewish Telegraphic Agency**, 29 January 2015, <https://www.jta.org/2015/01/29/israel/auto-draft-41>; Cambanis, "The Israel –Hezbollah Channel", pp. 15. ¹⁴⁹ הדיווח אודותם אצל: Sobelman, "Learning to Deter", pp. 183-184.

¹⁵⁰ ראה: Gadi Eisenkot, "Thirteen Years since the Hizbollah-Israel War", **Policy Watch 3150**, Washington Institute for Near East Policy, [file:///C:/Users/udi/Downloads/thirteen-years-since-the-hezbollah-israel-war%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/udi/Downloads/thirteen-years-since-the-hezbollah-israel-war%20(1).pdf); Amos Yadlin, "How Israel Created Deterrence in the Second Lebanon War", **Ynetnews**, 22 May 2015,

¹⁵¹ אודות התפתחות תפיסת ההרתעה של חזבאללה ופיגועי חו"ל ראה: כרמית ולנסי ויורם שוויצר, "תפיסת ההרתעה של חזבאללה כלפי ישראל על פי נאומי נצראללה: ממלחמת לבנון השנייה ועד היום", בתוך אודי דקל, גבי סיבוני ועומר עינב (עורכים), **העשור השקט: מלחמת לבנון השנייה ותוצאותיה, 2006-2016**, מזכר 161, המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2016, עמ' 101-112; Sobelman, "Learning to Deter", pp.174-196.

שיגרום לנפגעים רבים או פגיעה בבכיר ישראלי עשויים להיתפס כהסלמה ע"י ישראל ולגרור תגובה קשה.

מאז מלחמת לבנון השנייה נשמר שקט יחסי, חזבאללה נמנע מתגובה או שהגיב באופן מוגבל על פעולות ישראליות. אבל לא יהיה זה נכון לייחס את הימנעות חזבאללה ממלחמה וביצוע פעולות מוגבלות באופן שלא יגרום להסלמה רק להרתעה הישראלית. להרתעה יש השפעה, אך דומה שחזבאללה אימץ מדיניות ניהול הסלמה שהושפעה משיקולים אזוריים (מעורבותו במלחמת האזרחים בסוריה) ופנים לבנוניים וכן משאיפת פטרונ, איראן, לשמר ולבנות את כוחו של חזבאללה לשעת צורך, מקרה של עימות נרחב בין ישראל ו/או ארה"ב לאיראן. שינוי במערך שיקולים זה ובעיקר אינטרס איראני בהסלמה עשוי להניע את חזבאללה לפעול גם למול ההרתעה הישראלית.

6) סבבי הסלמה מול עזה

מאז מערכת "צוק איתן" עד 2018 נשמר שקט יחסי בזירת עזה הנובע מכך שהן ישראל והן חמאס למדו את לקחי "צוק איתן" ואינם מעוניינים במלחמה נוספת. זה בא לידי ביטוי במספר תקריות שהתרחשו אחרי "צוק איתן", למשל תקרית מנהרת הגא"פ באוקטובר 2017.

מנהרת הגא"פ 2017 ב-30 באוקטובר 2017 פוצץ צה"ל מנהרת טרור של הגא"פ אשר אותרה ליד כיסופים. בעקבות הפיצוץ נהרגו פעילי חמאס וג'יהאד אסלאמי. חלקם בעת ניסיון חילוץ של הלכודים. בצה"ל היה חשש שהגא"פ, יתכן בעידוד איראן, יגיב ויוביל להסלמה. צה"ל לא התכוון להרוג פעילי גא"פ וחמאס באמצעות הפיצוץ אלא לנטרל את המנהרה בלבד כפעולת מנע.

דובר צה"ל, תא"ל רונן מנליס, מסר מייד כי הפיצוץ בוצע בשטחנו, וכי מדובר בפעולה הגנתית שבוצעה למול הפרת ריבונות. הפיצוץ היזום נועד לקטוע את המנהרה ולהוציא אותה משימוש. המנהרה לא היוותה איום. מרבית ההרוגים נהרגו בפעולת החילוץ של החמאס והגא"פ. סיבת המוות היא עשן ואבק. לדבריו, צה"ל לא השתמש בשום אמצעי שהוא לא מוכר ורגיל. הגא"פ לא הגיב בירי לתקרית המנהרה, ככל הנראה בשל לחץ של מצרים והחמאס, על רקע מהלך פיוס פנים פלסטיני שהתקיים באותו זמן וכהתחשבות בדעת הקהל הפלסטינית¹⁵².

ניהול הסלמה בתפיסת חמאס 2018-2019

מאז מרץ 2018 עד יולי 2019 היו כעשרה סבבי הסלמה בין ישראל לחמאס. לפי מחקר של מרכז המידע למודיעין ולטרור, סבבי הלחימה הם תוצאה של מדיניות אלימות מבוקרת שאומצה ע"י חמאס, הבאה לידי ביטוי בצעדות השיבה לעבר הגבול, טרור ההצתות (שליחת בלוני תבערה לשטח ישראל) והודעה פומבית של חמאס והגא"פ לפיה "הפגזה תיענה בהפגזה ודם בדם". במקביל לכך, התנהל מהלך של הסדרה בין ישראל לחמאס, אשר הייתה בו התקדמות, אך גם קשיים ומחלוקות. לפי דיווח של גל ברגר, בינואר 2019 החליט חמאס על מדיניות של הסלמה הדרגתית עד הבחירות בישראל (אפריל

¹⁵² אמיר בוחבוט, "בצה"ל מעריכים: כ-14 מחבלים נהרגו בפיצוץ מנהרת הטרור", **וואלה חדשות**, 2 בנובמבר 2017, <https://news.walla.co.il/item/3108334>; אבי יששכרוף, "לא רוצים להרוס את החגיגה: בג'יהאד האסלאמי נכנעו ללחץ של חמאס", **וואלה חדשות**, 31 באוקטובר 2017; עמיר רפפורט, "תקיפה בשבעה נעלמים", **Israel Defense**, 3 בנובמבר 2017, <https://www.israeldefense.co.il/he/node/31560>;

2019) מבלי להיגרר למלחמה ובמטרה לכפות על ישראל את יישום הבנות הרגיעה. גם על פי דיווח זה, אין מטרת מדיניות ההסלמה של חמאס להוביל למלחמה מול ישראל והיא אף נועדה להוות חלופה למלחמה. לפי מילשטיין, חמאס פיתח בתהליך של ניסוי וטעייה שיטת פעולה המונעת מישראל לממש את עליונותה הצבאית. יתכן שמדיניות האלימות המבוקרת הושפעה מהערכה בחמאס לפיה ישראל רוצה להימנע ממלחמה¹⁵³.

ארגון חמאס מודע לכך שהרחבת טווח ירי הרקטות מעבר לעוטף עזה לאזורים רחוקים יותר כאשדוד ובאר שבע מהווה הסלמה ושירי לעבר תל אביב נתפס כדרגה גבוהה של הסלמה ע"י ישראל כפי שעולה מאיומים של מנהיגי חמאס וכן מהרחבת טווח הירי בתגובה למה שנתפס כהסלמה ישראלית. ראה לדוגמה, התבטאויות דוברי חמאס במהלך סבב הסלמה מנובמבר 2018 לפיהם אשקלון נכנסה לטווח הירי בעקבות תקיפת מבנים אזרחיים ע"י ישראל ואם ישראל תמשיך לתקוף מבנים אזרחיים, אשדוד ובאר שבע יהיו המטרה הבאה¹⁵⁴.

דפוס נוסף של הסלמה הוא הגברת קצב הירי ומספר הרקטות שנורות. הרקטות הן נשק סטטיסטי ואין לחמאס יכולת לכוון רקטות במדויק לעבר יעדים ספציפיים, כך שבמובן זה השליטה בהסלמה היא מוגבלת ומה שעושה את ההבדל עשוי להיות מטרים ספורים בין פגיעה ישירה בבית או באזרחים וגרימת הרוגים לירי שאינו גורם לנפגעים.

אולם גם בתוך מסגרת של הסלמה יזומה ומבוקרת שמנהל חמאס מאז מרץ 2018 יתכן שהיו מקרים של הסלמה בלתי מתוכננת אשר הובילו לסבבי לחימה קצרים בין ישראל לחמאס, אך לא הידרדרו לכדי מלחמה. ניתן לציין מספר דוגמאות בולטות לכך :

א. **הגא"פ שחקן לא מדינתי** - ב-22 בינואר 2019 ירה צלף של הג'יהאד האסלאמי בקצין צה"ל במהלך התפרעות סמוך לגדר, הכדור נבלם בקסדה והקצין נפצע קל. ישראל הגיבה בירי לעמדת חמאס ממנה נהרג פעיל הארגון. כמו כן, פרסמה ישראל את תמונתו של מפקד הזרוע הצבאית של הגא"פ בהאא או אל עטא כמי שפועל לפגוע בהסדר הרגיעה בין חמאס לישראל. מסר ברוח זו הועבר ע"י ישראל לחמאס דרך מצרים. חמאס העביר לישראל מסר לפיו הירי בקצין הישראלי לא מקובל¹⁵⁵

ב. **מחלוקת פנים ארגונית** – בלי ה-27-26 באוקטובר 2018 שיגר גא"פ 37 רקטות לעבר ישראל, שבוע קודם לכן נורו שתי רקטות שאחת מהן פגעה בבית בבאר שבע, ללא נפגעים, ואחת נחתה ביים.

¹⁵³ "המדיניות החדשה של חמאס כלפי ישראל: מריסון ורגיעה לאלימות מבוקרת ההולכת ומסלימה", **מרכז המידע למודיעין**

ולטרור ע"ש אלוף מאיר עמית, 25 ביוני 2018, [https://www.terrorism-](https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/06/H_164_18.pdf)

[info.org.il/app/uploads/2018/06/H_164_18.pdf](https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/06/H_164_18.pdf), גל ברגר, "חמאס החליט: הסלמה הדרגתית בדרום – שתגיע לשיא

לפני הבחירות", **כאן חדשות**, 27 בינואר 2019, <https://www.kan.org.il/item/?itemid=46263>; רון בן ישי, "הסיפור

המלא: כך סוכם על הסדרה בעזה – ומה כולל כל שלב", **ynet**, 3 במאי 2019, [https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-](https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5502632,00.html)

[5502632,00.html](https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5502632,00.html); מיכאל מילשטיין, "שנה למערכה החדשה ברצועת עזה: "המב"מ של חמאס", **מבט על**, גיליון 1145, 7

במרץ 2015, <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2019/03/1145.pdf>; ראיון עם מילשטיין, שם;

Ben Hur (b)

¹⁵⁴ "הסלמה ברצועת עזה תמונת מצב (עדכני ל-13 בנובמבר 2018)", **מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש מאיר עמית**,

https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/11/H_275_18.pdf;

¹⁵⁵ שלומי אלדר, "הג'יהאד האסלאמי בעזה שובר את הכלים ומסכן את הרגיעה", **אל-מוניטור**, 5 בפברואר 2019, גל ברגר,

"חמאס במסר לישראל: ירי הצלף בקצין לא מקובל עלינו, פתחנו בחקירה", **כאן חדשות**,

<https://www.kan.org.il/item/?itemid=46078>

צה"ל תקף כ-80 יעדים בעזה, הצמרת הישראלית שקלה פעולה רחבה נגד עזה בתגובה, ראש אמ"ן העריך שחמאס לא מעוניין במלחמה, לבסוף הוחלט על פעולה מוגבלת. באיחור התקבל בישראל מידע לפיו גא"פ שיגר רקטות לעבר ישראל בגלל סכסוך פנימי בין מפקדים בארגון ושחמאס התנגד לכך¹⁵⁶.

ג. **הסלמה בטעות: תרגיל חמאס** - ב-7 באוגוסט 2018 שני צלפים, אנשי חמאס שהשתתפו בתרגיל שנערך בפני בכירי הארגון בצפון הרצועה, זוהו ע"י כוחות צה"ל שחשבו שהירי מכוון לעברם. טנק השמיד את העמדה שבה שהו הצלפים והרג את שניהם. למרות שישראל התנצלה והבהירה את עצמה – במסר לחמאס, ביקש חמאס להגיב ולגבות מחיר מישראל. ב-8 באוגוסט, 24 שעות לאחר שמשלחת חמאס יצאה מעזה למצרים, החל ירי צלפים לעבר כלי הנדסה של צה"ל וכעבור מספר שעות, בוצע ירי של כ-180 רקטות ע"י חמאס והגא"פ לעבר עוטף עזה וכן לעבר אשקלון ונתיבות. צה"ל הגיב בתקיפה נרחבת נגד מטרות חמאס. כעבור 24 שעות החליט חמאס להפסיק את האש. לאחר ההודעה על הפסקת האש נורתה רקטה לעבר באר שבע, לפי דיווח פלסטיני ירי זה בוצע ע"י ארגון סלפי. בתגובה תקף צה"ל מבנה של חמאס. בכך הסתיים הסבב¹⁵⁷.

ד. **ירי בשוגג** - ב-11 ביולי 2019 פעיל מ"כוח הריסון" של חמאס, שהתקרב לגדר זוהה ע"י כוח צה"ל בטעות כמחבל ונורה. הפעיל התקרב לגדר כדי להרחיק ממנה שני פלסטינים בהתאם להבנות בין ישראל לחמאס. צה"ל הוציא הודעה לפיה "הירי בוצע ככל הנראה כתוצאה מאי הבנה ויתוחקר". חמאס איים להגיב, בוצע ירי של שתי רקטות מעזה. ישראל נמנעה מתגובה כדי למנוע הסלמה. לפי תחקיר צה"ל, החייל לא קיבל אישור לירי ממפקדיו כפי שנקבע בהוראות הפתיחה באש והעריך כנראה שבסמכותו לירות מחשש שהפעיל יחדור לישראל. הנהלים בנושא חודדו ופעילי ריסון של חמאס הוגדרו "אויב אפשרי" ולא כ"אויב מידי". לכן, מפקדים שמזהים זאת בשטח נדרשים לפעול בחוכמה ולנתח את המצב המבצעי הנתון מבלי לירות מיד לעבר אותו פעיל חמוש. מפקד אוגדת עזה תא"ל טולדנו ציין שלושה כללים ביחס לפעילות צה"ל מול הגדר בעזה: 1. אף אחד לא חודר. 2. ביטחון כוחותינו. 3. מינימום נפגעים בצד השני¹⁵⁸.

¹⁵⁶ אלכס פישמן, "תפירת הרגעה", ידיעות אחרונות המוסף לשבת, 9 בנובמבר 2018, <https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5393066,00.html>; "סיכום האירועים בגבול רצועת עזה", מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש מאיר עמית, 21 באוקטובר 2018, https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/10/H_252_18.pdf; יואב זיתון מתן צורי ואליאור לוי, "צה"ל תקף 80 יעדים בעזה בעקבות 30 שיגורים מהרצועה", Ynet, 27 באוקטובר 2018; אודות הגיהאד האסלאמי ראה יורם שוויצר ואביעד מנדלבאום, "האם הגיהאד האסלאמי בפלסטין מנסה לדרדר את רצועת עזה למערכה מול ישראל?", מבט על, גיליון 1185, 3 ביולי 2019

¹⁵⁷ אלכס פישמן, "טרגדיה של טעויות", ידיעות אחרונות המוסף לשבת, 10 באוגוסט 2018, עמ' 6-7; "סבב ההסלמה החמישי בין ישראל לחמאס 8-9 באוגוסט 2018", מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש מאיר עמית, https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/08/H_202_18.pdf

¹⁵⁸ יוסי יהושע, "תקלה בזיהוי", ידיעות אחרונות, 12 ביולי 2019; אמיר בוחבוט, "תחקיר התקרית בעזה: הכוח לא ביקש אישור – וירה בשוגג בפעיל חמאס", וואלה חדשות, 11 ביולי 2019, <https://news.walla.co.il/item/3246976>; יניב קובוביץ, אלמוג בן זכרי וגיקי חורי, "שתי רקטות נורו מרצועת עזה אל הדרום; איש לא נפגע", הארץ, 14 ביולי 2019, עמ' 1, 4; יואב זיתון, "צה"ל השלים תרגיל מלחמה בעזה: לפגוע חזק יותר בחמאס – אך לא עד הסוף", Ynet, 31 ביולי 2019, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5561283,00.html>; יואב זיתון, מ"אויב מידי" ל"אויב אפשרי": כך שונו הוראות הירי באוגדת עזה, Ynet, 1 באוגוסט 2019, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5561811,00.html>; יוסי יהושע וראובן וייס, "אנחנו כל הזמן על סף מלחמה" (ראיון עם תא"ד טולדנו), ידיעות אחרונות, 7 באוקטובר 2019, <https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5604082,00.html>

בזירה הצפונית זיהתה ישראל מאז 2013, על רקע מלחמת האזרחים בסוריה, תנאים המאפשרים לה הפעלת כוח כדי לצמצם איומים קיימים ומתפתחים מבלי שהדבר יוביל להסלמה ולמלחמה. צה"ל ביצע עשרות תקיפות נגד מטרות בשטח סוריה, למעשה בלי תגובה משמעותית. ישראל שמרה על עמימות, נמנעה מלקחת אחריות על התקיפות והוכיחה שליטה מרשימה בניהול הסלמה. מפקד חיל האוויר אמיר אשל טען שפוטנציאל חיכוך מול אויבים ומעצמות והידרדרות למלחמה קיים כאשר מבצעים פעולות מסוג זה, אך ישראל השכילה לבצע פעולות אלו מבלי לדרדר את ישראל למלחמות. בשנת 2018 היו מספר תקריות בנסגרת המב"מ שהמחישו את סכנת ההסלמה: הפלת מטוס F16I ישראלי מאש נ.מ סורית, הפלת מטוס ביון רוסי מאש נ.מ סורי לאחר תקיפה ישראלית אשר גרמה למתח ביחסי ישראל ורוסיה ובאפריל מאי 2018 עימות ישיר בין ישראל לכוחות איראניים על אדמת סוריה¹⁵⁹. המידע החלקי שברשותנו אינו מאפשר ניתוח מפורט של המב"מ והאופן בו נמנעה הסלמה בלתי מתוכננת למרות הפעלת כוח אינטנסיבית ע"י ישראל. אך נראה כי מדובר בתנאים ייחודיים שהתקיימו בזירה הסורית בזמן מלחמת האזרחים, אשר לא ניתן ליישם למניעת הסלמה בזירות אחרות (עזה ולבנון).

¹⁵⁹ אודות היגיון המב"מ ראה: ניצן אלון ודנה פרייזלר-סוויירי, "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב" המערכות שבין המלחמות בצה"ל (המב"מ), **בין הקטבים**, גיליון 22-23, אוקטובר 2019, עמ' 13-31; איתי ברון, "נקודת השיא של ההצלחה" – עומס יתר של סיכונים למב"מ בסוריה, **מבט על 1124**, 3 בינואר 2019, <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2019/01/1124.pdf>; אלכס פישמן, "קצין מבצעים ראשי", **ידיעות אחרונות – המוסף לשבת**, 2 במרץ 2018, עמ' 6-7; עמוס הראל, "בשורה התחתונה, אי אפשר יהיה לעצור את חיל האוויר", (ראיון עם אלוף אמיר אשל), **מוסף הארץ**, 25 באוגוסט 2017, עמ' 24-26; אודות ההיגיון של פעולות מוגבלות שנועדו להרתיע ולמנוע הסלמה או אף מלחמה ראה: לשכת הרמטכ"ל, **מסמך אסטרטגיית צה"ל**, אוגוסט 2015, עמ' 16, 19-21; ביידיץ ואדמסקי, עמ' 16

סיכום

מחקר זה התמקד בהסלמה בלתי מתוכננת כגורם לפרוץ מלחמה. הספרות התיאורטית בתחום היחב"ל הציגה שני טיפוסים אידיאליים של מלחמות:

(1) **מלחמה יזומה** בה מדינה רוויזיוניסטית מתכננת מלחמה ויוצאת למתקפה נגד מדינה אחרת במטרה להשיג עוצמה, כיבוש או מטרה מוגבלת. הדוגמה הקלאסית היא גרמניה הנאצית במלחמת העולם השנייה. בהקשר הסכסוך הישראלי ערבי ניתן להצביע על מתקפת הפתע של מצרים וסוריה במלחמת יום הכיפורים.

(2) **מלחמה בלתי מתוכננת** (Inadvertent War) – מלחמה בין מדינות סטטוס קוו שאף אחת מהן לא תכננה לצאת למלחמה כתוצאה של דילמת הביטחון. הדוגמה לכך היא מלחמת העולם הראשונה, אם כי זה שנוי במחלוקת. בהקשר הישראלי הדוגמה הבולטת היא מלחמת ששת הימים שלפי ההיסטוריוגרפיה הרווחת אף אחד מהשחקנים לא התכוון מראש לצאת למלחמה והיא התפתחה כתוצאה ממשבר וסדרת מהלכים של השחקנים, אשר הובילו לבסוף למלחמה.

הסקירה במחקר זה מראה שהמציאות ההיסטורית אינה דיכוטומית אלא מורכבת (הרבה) יותר ומציגה תחום אפור של תרחישי ביניים, תקרית או פיגוע המהווה נימוק ליציאה למבצע שתוכנן מראש ולאחר מכן מסתבך ומתפתח למלחמה (מלחמת לבנון הראשונה). משבר המתחיל באופן לא מתוכנן, אך בשלב מסוים אחד השחקנים מחליט שהוא מעוניין במלחמה או לפחות מוכן למלחמה (כפי שכנראה קרה לגבי נאצר במלחמת ששת הימים) וגם מקרים בהם יש קושי לקבוע האם מדובר במלחמה יזומה או בהסלמה בלתי מתוכננת, כפי שהראתה המחלוקת במודיעין הישראלי לגבי פרוץ האינתיפאדה השנייה.

לפיכך, נעשה במחקר זה שימוש במונח הסלמה בלתי מתוכננת המובילה למלחמה כמסגרת התפיסתית המסדרת ולא במונח מלחמה בלתי מתוכננת. אך הדיון בסוגיה אינו אקדמי בלבד ויש לו השלכות למדיניות, גיבוש המענה הנכון מול הסלמה בלתי מתוכננת, מניעתה וניהולה. לאור זאת, יש חשיבות לשיפור היכולת להבחין בין מלחמה יזומה להסלמה בלתי מתוכננת, לניתוח תופעת ההסלמה הבלתי מתוכננת, מאפייניה והגורמים לה. מחקר זה מבקש לתרום לכך.

המחקר הראה שהסלמה בלתי מתוכננת המובילה למלחמה אינה תופעה חדשה והדגים את השפעתה הן על פרוץ מלחמה קונבנציונלית (מלחמת ששת הימים) והן על התקוממות עממית (האינתיפאדה הראשונה) יש מקום למחקר נוסף ומפורט של מקרי עבר אלו ושל מקרים ומשברים נוספים, אשר לקחייהם עשויים להיות רלוונטיים כיום.

בשני מקרים עיקריים שנבחנו במחקר, מלחמת לבנון השנייה ומערכת "צוק איתן", הסלמה בלתי מתוכננת היוותה גורם מרכזי לפרוץ המלחמה. אך ניתן ללמוד מהם גם כיצד נתיבים שונים של הסלמה בלתי מתוכננת הובילו למלחמה.

במקרה של מלחמת לבנון השנייה, פעולת החטיפה של רגב וגולדווטר הייתה פעולה מתוכננת ויזומה בהנחיית הנהגת חזבאללה. הארגון העריך שפעולה זו היא במסגרת כללי המשחק ונמצאת מתחת לסף ההסלמה, כלומר תהיה תגובה ישראלית מוגבלת שתימשך מספר ימים לכל היותר. חישוב מוטעה (מיס קלקולציה) של חזבאללה שנבע מהערכת חסר לגבי הנכונות הישראלית להפעיל כוח, בהשפעת הריסון

שנקטה ישראל בעבר. הדרג המדיני והצבאי בישראל החליט על פעולת תגובה (מבצע) שהדרדר למלחמה, מבלי שהובן שמשמעות ההחלטה היא יציאה למלחמה ומבלי שנערכו בהתאם.

במקרה של מערכת "צוק איתן", על רקע מספר גורמים: מצוקה כלכלית בעזה וחשש חמאס מהתקוממות פנימית, חטיפת שלושת הנערים ע"י חמאס באיו"ש ומציאת גופותיהם, חילופי ירי בין ישראל לארגונים סלפיים, התעורר חשש של חמאס ממתקפה ישראלית קרבה נגדו, הארגון הכין ככל הנראה אפשרות תגובה באמצעות חולייה שנכנסה למנהרה. ישראל לא תכננה מלחמה וניסתה למנוע הסלמה בעזה, אך ראתה את כניסת החולייה למנהרה כאיום מיידי ופגעה במנהרה, חמאס הגיב בירי רקטות נרחב וישראל הכריזה על תחילת מבצע "צוק איתן".

החישוב המוטעה של חמאס התבסס על הערכת יתר לגבי כוונת ישראל לתקוף את עזה. מהלכים ישראלים שנועדו להרתיע הובילו להסלמה ולפרוץ מלחמה (מערכת "צוק איתן"). חמאס פעל בתחילה במטרה להרתיע את ישראל ובשלב מסוים של התפתחות העימות שאף לעימות קצר שיביא לשיפור המצב הכלכלי של עזה בלי הידרדרות למלחמה. אך התוצאה הייתה מלחמה שנמשכה 51 יום.

המחקר סקר גם מקרים בולטים של "כמעט מלחמה", תקריות בהן היה סיכון הסלמה למלחמה, אך ההסלמה נמנעה או נבלמה כעבור זמן קצר. במספר מקרים בהם הייתה הסלמה בשוגג, ירי רקטות לישראל, פיגוע ירי, הרג פעיל ע"י צה"ל, אשר הייתה יוזמה מקומית או טעות ללא אישור והנחיה של ההנהגה, הועבר מסר המבהיר זאת והצדדים, לעתים אחרי תגובה או סבב קצר, הצליחו לבלום את ההסלמה. **ניתן לראות ממקרים אלה, שרובם התרחשו אחרי 2006, כיצד הצדדים הפיקו לקחים ולמדו לנהל ולמנוע הסלמה**, בין ישראל לחזבאללה (ובמקרה אחד צבא לבנון) היו מספר תקריות עם נפגעים, אך הצדדים הגיבו באופן מוגבל והעבירו מסרים במטרה להימנע מהסלמה בלתי מתוכננת. בזירה העזתית, בלמו חמאס וישראל הסלמה של תקריות באמצעות תגובה מוגבלת והעברת מסרים. חמאס אימץ מאז שנת 2018 מדיניות של אלימות מבוקרת, אשר הובילה למספר סבבי הסלמה, חלקם פרצו באופן לא מתוכנן, ופגעו בחיי השגרה של תושבי עוטף עזה. ישראל מנסה לקיים מדיניות המאזנת בין הרתעה לניהול ומניעת הסלמה מתוך שיקול הנותן עדיפות להתמודדות עם איראן בחזית הצפונית.

הגורמים המשפיעים על הסלמה בלתי מתוכננת במבחן הניתוח האמפירי ולצדס המלצה כיצד לפעול

(1) ריבוי שחקנים

ריבוי שחקנים במזרח התיכון מוסיף מימד של מורכבות ואי ודאות לניהול הסכסוך ומגביר את הסיכון להסלמה בלתי מתוכננת למלחמה.

קיים צורך להבחין בין ריבוי שחקנים בזירת לחימה אחת (עזה או סוריה למשל) להשפעת גומלין אפשרית בין זירות שונות. בזירת עזה ריבוי השחקנים, חמאס, גא"פ ופלגים ג'האדיסטיים סוררים, תרם להסלמה שהובילה ל"צוק איתן" וגם למספר תקריות שהסלימו, אך לא הגיעו לכדי מלחמה. כמו כן, הייתה לאירועים בזירת איו"ש, חטיפת ורצח שלושת הנערים והתגובה הישראלית במבצע "שובו אחים", השפעה על ההסלמה בעזה שהובילה ל"צוק איתן".

במלחמת לבנון השנייה, העימות היה בין שני שחקנים, ישראל וחזבאללה. אך העובדה שלחטיפת שני החיילים ע"י חזבאללה קדמה חטיפת שליט ע"י חמאס בזירה אחרת, עזה, השפיעה על החלטת מקבלי ההחלטות בישראל לנקוט בתגובה קשה מול חזבאללה.

המלצה - לנוכח מציאות של ריבוי שחקנים יש צורך במודיעין מדויק, זיהוי מהיר מיהו הגורם שירה רקטה או ביצע פיגוע, חמאס, גא"פ או ארגון סורר. האם הפעולה בוצעה ע"י ארגון אחר בשת"פ/תמיכה של חמאס או בלי ידיעתו, כתוצאה מיריבות ומחלוקת בין ארגונים.

ניתן לקיים משחק מלחמה שבו בעימות בין שני צדדים תבחן התערבות של שחקנים נוספים הנראים שוליים וכן יבוצע פעולות טרור שבהן לא ברורה זהות המבצע כדי לבחון את התגובות וההשלכות האפשריות על הסלמה לא מתוכננת.

(2) פעילות שחקנים לא מדינתיים בזירה (ארגוני טרור וגרילה) מגבירה את הסכנה להסלמה בלתי מתוכננת.

כפי שעולה מהמקרים שנבחנו במחקר ומסקירת דוגמאות נוספות, בתנאים מסוימים גם שחקן לא מדינתי, ארגון טרור קטן ושולי לכאורה, עשוי למלא תפקיד חשוב בהסלמה למלחמה (ארגון פתח מילא תפקיד בהסלמה לקראת מלחמת ששת הימים, גא"פ מילא תפקיד בפרוץ האינתיפאדה הראשונה וארגונים סוררים בעזה השפיעו על תהליך ההסלמה שהוביל ל"צוק איתן").

חמאס נע בין היגיון מדינתי מתוקף שליטתו על אוכלוסייה בעזה ורצונו לשמר את שלטונו להיגיון של שחקן לא מדינתי המחויב להמשך המאבק בישראל.

במקרה של חזבאללה, הארגון הפך למשולב יותר במשטר הלבנוני, אך עדיין מחויב לאתוס של התנגדות ובעיקר פועל כשליח של איראן.

הזירה המזרח תיכונית מתאפיינת בהפעלת שחקנים לא מדינתיים, ארגון כחזבאללה למשל, כשליח (Proxy) של איראן ושל "מלחמה באמצעות שליחים", אשר פעמים רבות מבוצעת כדי להפעיל כוח מבלי להוביל להסלמה ולמלחמה בין מדינות¹⁶⁰.

במהלך מלחמה האזרחים בסוריה גייסה והפעילה איראן, באמצעות כוח "קודס", מיליציות שיעיות שכללו מיליציות ותיקות מעיראק הנקראות "הגיוס העממי, ומיליציות חדשות מאפגניסטן ופקיסטן, אשר מנו אלפי לוחמים. עם סיום מלחמת האזרחים ביצעו מיליציות שיעיות בהנחיית איראן ירי מרמת הגולן הסורית לעבר ישראל. בתגובה תקפה ישראל יעדים של המיליציות בסוריה וגם מערכות נ.מ של הצבא הסורי. כמו כן, היו תקיפות של מחסני נשק של המיליציות השיעיות בעיראק, אשר יוחסו לישראל¹⁶¹.

בהקשר של הסלמה בלתי מתוכננת, יש צורך לנתח את אופי היחסים בין המדינה לשליח (למשל האם פעולה של הגא"פ בעזה נובעת מהנחיה ואינטרס איראני בהסלמה או שמדובר ביוזמה מקומית) ואת הסכנה שמלחמה באמצעות שליחים תסלים לכדי מלחמה ישירה בין מדינות (ישראל ואיראן למשל) או לעימות בין ישראל למדינה משטחה פועל השחקן הלא מדינתי (סוריה ועיראק). עצם הפעלת השליח ע"י מדינה והענקת תמיכה צבאית, כלכלית ומדינית מעניקה לו אורך נשימה, מאפשרת ולעתים דוחפת אותו להלחם. בנסיבות מסוימות, תמיכת המדינה בשחקן הלא מדינתי עשויה להיות גורם מרסן המונע הסלמה.

המלצה

א. כיוון פעולה אפשרי הוא שישראל תתיר או אף תסייע לחיזוק ה"היגיון המדינתי" של השחקן הלא מדינתי. כאשר מדובר בארגון כחמאס המהווה למעשה ריבון בעזה, מדובר על צעדים כגון לאפשר נוכחות כוחות חמאס בגבול בתנאי שימנעו מארגונים אחרים לפעול, לראות בחמאס אחראי לכל פעילות טרור משטח עזה גם אם בוצע ע"י ארגונים אחרים ולהתייחס אל חמאס בעזה כמדינה מולה יש להפעיל הרתעה¹⁶².

ב. ישראל נקטה צעדים חלקיים בכיוון זה, חמאס פעל במקרים מסוימים למניעת הסלמה, אך לא נטש את היגיון הטרור. השאלה האם צעדים נוספים בכיוון זה כולל **מתן אפשרות לחמאס לבסס את שלטונו בעזה, בניית תשתיות, קיום קשרי חוץ ועוד יתרמו לריסונו.**

ג. לגבי החזבאללה בלבנון, הארגון השתלב בממשלת לבנון ובמוסדותיה (לארגון יש שרים בממשלה), משתף פעולה עם הצבא הלבנוני. ההנחה היא שכתוצאה מכך חזבאללה יהיה מרוסן יותר וימנע מביצוע פעולות נגד ישראל שיגררו תגובה ישראלית נגד מדינת לבנון. **ישראל יכולה להשפיע**

¹⁶⁰ יניב פרידמן ולייזר ברמן, "החרב השאולה": תובנות על לוחמת שלוחים (Proxy Warfare) במזרח התיכון, מרכז דדו, יולי 2019.

¹⁶¹ אודות הפעלת המיליציות השיעיות ע"י איראן והשלכותיה ראה: אפרים קם, "לגיון הזרים השיעי של איראן", **עדכן אסטרטגי**, כרך 20, גיליון 3, אוקטובר 2017, עמ' 39-47; אורית פרלוב ואודי דקל, "ישראל מרחיבה את גזרת העימות עם איראן לעיראק", **מבט על**, גיליון 1207, 25 באוגוסט 2019; עמוס הראל, "הירי בגבול סוריה הוא חלק ממשוואת ההרתעה החדשה של טהראן", **הארץ**, 19 בנובמבר 2019.

¹⁶² זוהי גישתו של אלוף מילי איילנד לפיה יש להתייחס לעזה כאל מדינה לאפשר תמריצים כלכליים, אך גם לנקוט תגובה קשה למתקפה מצד עזה, הפסקת העברת סחורה לעזה ותקיפת תשתיות. ראה: שי ניר, "דרושה מדיניות" **דבר**, 16 בנובמבר 2018, <https://www.davar1.co.il/159531/>

בעקיפין על ארה"ב ואולי על מדינות אירופיות, כדי שילחצו על לבנון, ימנעו משת"פ עם צבא לבנון למשל או לחילופין יתנו שת"פ כזה בריסון חזבאללה. עם זאת, הסיכון הקיים בכיוון פעולה זה הוא מתן לגיטימציה לארגון הטרור (חזבאללה וחמאס) וכן האפשרות שהארגון ימנע מפעולות בטווח הקרוב, יתעצם צבאית ויפתח בעימות בעתיד כשהוא חזק יותר. הדילמה אינה צבאית בלבד אלא תלויה בשיקולים מדיניים.

3) העדר קיום ערוץ תקשורת אמין להעברת מסרים בין הצדדים מגביר את הסכנה להסלמה בלתי מתוכננת.

כישלון בהעברת מסר הרתעתי לגבי כוונת ישראל להגיב בחריפות על חטיפה השפיע על חישוב מוטעה של חזבאללה שביצע את פיגוע החטיפה שהוביל לפרוץ מלחמת לבנון השנייה. מסרים שלא הובנו והעובדה שהמתווך המצרי לא היה פעיל תרמו לפרוץ מערכת "צוק איתן" ולהתארכותה. למרות העדר ערוץ קשר רשמי וישיר בין ישראל לחזבאללה ולחמאס קיימים ערוצים להעברת מסרים, בפומבי ע"י הצהרות בתקשורת ובאמצעות צד שלישי. יוניפי"ל משמש ערוץ להעברת מסרים בין ישראל לצבא לבנון וממנו לחזבאללה, שליח האו"ם מלדאנוב, מצרים וקטאר העבירו מסרים בין ישראל לחמאס וסייעו לסיים מספר סבבי הסלמה.

לגבי חמאס, קיום מספר מתווכים והעובדה שלא מדובר בערוץ רשמי המופעל בשגרה יוצר קושי. יש צורך שהמתווך יתפס כמהימן ע"י שני הצדדים ויהיה זמין בעיתות משבר. כאשר המתווך המצרי נכח בפגישה עם חמאס ובמקביל נורה בטעות טיל לישראל זה אפשר העברה מהירה של מסר לפיו מדובר בטעות¹⁶³, אך זה אינו המצב בשגרה. נראה כי קיום מספר מתווכים או ערוצי קשר (שליח האו"ם, מצרים, קטאר) מסרבל את העברת המסרים ועשוי לגרום למסרים סותרים ואי הבנות¹⁶⁴.

המלצה

- א. יש חשיבות לשימור וחיזוק ערוצי תקשורת אמינים בין ישראל לאויב גם בעיתות שגרה ובמיוחד בעת משבר וכן למעקב מודיעיני שיאפשר לוודא שהמסר עבר והובן ע"י האויב.
- ב. בעת משבר יש להביא בחשבון גם את השיקול של צורך לאפשר תקשורת בתוך ארגון חמאס וממנו אל המתווך כדי למנוע או לסיים הסלמה¹⁶⁵.

¹⁶³ לפי אלדר, בזמן עימות בין ישראל לחמאס באפריל 2010 הוחלט בחמאס שכל אחד המכיר ישראלים יעביר דרכם מסר שחמאס לא מעוניין בהסלמה ומעוניין בהפסקת אש, פעיל חמאס העביר מסר לד"ר גרשון בסקין, אזרח פעיל שלום שאינו נושא תפקיד רשמי, בסקין העביר מסר למערכת הביטחון וזיום הפסקת אש של 24 שעות שסיימה את הלחימה. בסקין שימש ערוץ להעברת מסרים גם במו"מ לשחרור גלעד שליט. השימוש בסקין כערוץ קשר וולונטרי ותלוי ברצון הטוב של האדם הרלוונטי במערכת הביטחון. ראה אלדר, **להכיר את חמאס**, עמ' 324-335. אודות העברת מסר בעזרת מצרים ראה: יניב קובוביץ', גיקי חורי ואלמוג בן זיכרי, "צה"ל: גוברת ההערכה שהירי מהרצועה היה בטעות; שרידי רקטה אותרו במרכז הארץ", **הארץ**, 15 במרץ 2019, <https://www.haaretz.co.il/news/politics/LIVE-1.7022656>

¹⁶⁴ רון בן ישי, הסיפור המלא, שם; אבי יששכרוף, "חמאס וישראל מציגים: כך מקיימים תיאום ביטחוני במהלך מלחמה", **וואלה חדשות**, 31 במאי 2018

¹⁶⁵ לפי אלדר, בתחילת מבצע "עופרת יצוקה" בכירי חמאס בעזה התקשו ליצור קשר עם מצרים בשל שיבושי תקשורת (לוחמה אלקטרונית) שהפעילה ישראל. ראה: אלדר, **להכיר את חמאס**, עמ' 308.

4) פיקוד ושליטה

בעיות תיאום ביחסי דרג מדיני דרג צבאי וכן בעיות של פיקוד ושליטה בהיררכיה הצבאית מגבירים את הסיכון להסלמה בלתי מתוכננת.

א. חזבאללה וחמאס - שמואל בר טען שסוגיית הפיקוד והשליטה חשובה בהקשר של הרתעה. קרי, יותר קל להרתיע ארגון טרור שמקיים שליטה הדוקה בפעיליו. קביעה זו נכונה גם לגבי האפשרות של ניהול ההסלמה מול ארגון כזה ומניעת הסלמה בלתי מתוכננת שתוביל למלחמה.

ב. ארגון חזבאללה מקיים תיאום בין הדרג המדיני ובראשו נצראללה, כולל מעורבות איראנית, לדרג הצבאי ויכולת פיקוד ושליטה מרבית. הארגון למד את לקחי מלחמת לבנון השנייה ובעקבות פעולות ישראליות נגדו הפגין ריסון או שפעל באופן מבוקר (ירי הנ"ט לעבר רכב צבאי בעקבות הפגיעה שיוחסה לישראל במתקן דיוק טילים בבירות למשל, שבמקביל לו הודיע חזבאללה שאינו מעוניין בהסלמה¹⁶⁶).

ג. ארגון חמאס עבר, מאז השתלטותו על עזה, תהליך התמסדות, אך עדיין סובל ממתחים פנימיים (בין הזרוע הצבאית להנהגה המדינית ובין חמאס חו"ל לחמאס עזה)¹⁶⁷. הארגון מקיים שליטה טובה בהיקף ההסלמה מול ישראל, אך השליטה אינה מלאה, גם בשל אופי הפעילות (ירי רקטות, נשק סטטיסטי ולא מדויק, שימוש באזרחים לצורך הפגנות על הגדר). ביהודה ושומרון מנסה חמאס לעודד ביצוע פיגועים, אשר רובם המכריע מסוכל ע"י ישראל¹⁶⁸. פיגוע שיצא לפועל עלול בנסיבות מסוימות לגרום להסלמה ביהודה ושומרון ו/או בעזה.

ד. בצד הישראלי, במלחמת לבנון השנייה היו פערי תפיסה ובעיות בדיאלוג בין הדרג המדיני לדרג הצבאי, אשר תרמו להסלמה הבלתי מתוכננת, החלטה על יציאה למבצע ועל אופי התגובה (מבצע "משקל סגולי" ולאחר מכן תקיפת הדאחיה) מבלי שנדונו ההשלכות והובן שמשמעות ההחלטות היא מלחמה. בדרג הצבאי היה באירוע החטיפה של רגב וגולדווסר פער בין המודעות של מפקד האוגדה הירש לסכנת החטיפה ולצעדים נדרשים, לתרגום בשטח, מיעוט כוחות, האופן בו יצא לסיור כוח המילואים שהותקף, העדר תצפית על הכוח. עיכוב מסוים בדיווח ובתגובה לחטיפה והכנסת טנק לשטח לבנון, אשר עלה על מטען. אירועים טקטיים אלו ומספר ההרוגים השפיעו על קבלת ההחלטות בדרג האסטרטגי. במקרה של "צוק איתן" לא ניתן להצביע על בעיית פיקוד ושליטה כגורם שהשפיע על ההסלמה שהובילה למלחמה.

בהקשר של תקריות בעלות פוטנציאל הסלמה, בגזרת עזה, היו מספר תקריות של ירי בשוגג ע"י חיילי צה"ל שהובילו להסלמה וכן מקרים בהם העדר משמעת מבצעית העלה את הסיכון להסלמה.

המלצות

א. יש חשיבות לפיקוח של הפיקוד הבכיר על הפעלת הכוח, קביעת הוראות הפתיחה באש בהתאם לזירה ולשינויים בה (מעבר משגרה לעימות, הפסקת אש, תחלופת יחידות בגזרה).

¹⁶⁶ עמוס הראל, "בתקיפה בבירות נפגע מתקן איראני חיוני לייצור טילי חזבאללה מדויקים", הארץ, 28 באוגוסט 2019, עמ' 1, 4; יוסי יהושע, "הסיבוב הראשון", ידיעות אחרונות, 2 בספטמבר 2019, עמ' 2-3.

¹⁶⁷ בעקבות "צוק איתן" התחזק מעמדו של יחיא סינואר בהנהגת חמאס. לפי בן חור, תחת הנהגתו של סינואר, בעל הרקע בזרוע הצבאית של חמאס, יתכן שתישמר היררכיה פנימית ויימנעו מחלוקות בין הדרג הפוליטי/מדיני לדרג הצבאי, אשר בעבר תרמו להסלמה. מרדכי ומילשטיין, "שש חטיבות", עמ' 9-10; Ben Hur (b);

¹⁶⁸ נדב שרגאי, "כוננות בחריין", ישראל היום מוסף ישראל השבוע, 21 ביוני 2019, עמ' 4-5

ב. **שמירה על ריסון ואף לקיחת סיכונים מחושבים**, הכשרה ואימון של הכוחות כאמצעים למניעת טעויות והסלמה בשוגג. אם כי לא ניתן למנוע לחלוטין טעויות ותקלות במציאות של עימות א-סימטרי, ריבוי שחקנים בזירה, וקושי להבחין בין גורמים לוחמים עוינים לאוכלוסייה אזרחית המקשים על הכוחות בשטח¹⁶⁹.

ג. **השהיית התגובה** - כאשר מתרחשת תקרית לא מתוכננת ולא מדובר באיום חמור ומיידי, למקבלי ההחלטות יש מרחב תגובה מסוים בו הם יכולים לאסוף מידע מפורט ככל האפשר, לבחון האם מדובר בהסלמה יזומה או בלתי מתוכננת ולהחליט האם להכיל את התקרית, להגיב באופן מוגבל מבלי לגרום להסלמה או ליזום הסלמה. ניתן לשקול השהיה מכוונת של התגובה כדי שניתן יהיה לבחון האם מדובר בהסלמה יזומה ע"י האויב או בהסלמה בלתי מתוכננת.

ד. **תדריכים ותרגול הסלמה בלתי מתוכננת** - עצם המודעות של מקבלי ההחלטות בדרג המדיני והצבאי לאפשרות של הסלמה בלתי מתוכננת שתוביל למלחמה עשוי לתרום למניעת הסלמה. יש צורך בתדריכים וכן ביצוע תרגילים של תרחישי הסלמה בלתי מתוכננת, גם ברמת הפיקוד הטקטי, ניתוח מקרים בהם פעולה טקטית שגויה גרמה להסלמה והן ברמה האסטרטגית בהשתתפות הדרג המדיני.

5) מודיעין – מידע מוטעה או הערכה לא נכונה מובילים להסלמה בלתי מתוכננת.

כפי שעולה מסקירת המקרים (מלחמת ששת הימים, האינתיפאדה השנייה) לעתים יש קושי להעריך בזמן אמת, ובמקרים מסוימים גם בדיעבד, האם מלחמה הייתה יזומה או תוצאה של הסלמה בלתי מתוכננת. מידע מוטעה (לגבי זהות הגורם שביצע ירי למשל) או כוזב (המידע הסובייטי אודות ריכוז כוחות ישראלים בגבול סוריה ערב מלחמת ששת הימים, דיווחי יהודה גיל על כוונת מלחמה סורית בקיץ 1996) עלול לגרום להסלמה.

במלחמת לבנון השנייה, המודיעין התריע לגבי כוונת חטיפה של חזבאללה (אם כי לא הייתה התרעה ספציפית במועד בו בוצע החטיפה) וגם לגבי סכנת הסלמה בצפון, אך ההתרעה האסטרטגית לא תורגמה להיערכות ודיון ברמת מקבלי ההחלטות בהשלכות של חטיפה ובתגובות אפשריות לכך.

במקרה של "צוק איתן", המודיעין העריך נכון שחמאס לא תכנן ולא יזם מלחמה. אך לא ניתן דגש מספיק לאפשרות ששילוב של מצוקה כלכלית בעזה, מחאה נגד חמאס וצעדים ישראלים שנתפסו ככוונה ישראלית לתקוף את חמאס, יגרמו לדחיקת חמאס לפינה ולהסלמה למלחמה.

המלצה

א. **מוכנות להסלמה מהירה** - לקח מרכזי של צה"ל ממלחמת לבנון השנייה וממערכת "צוק איתן" הוא האפשרות שיתכן הסלמה מהירה ולא בטוח שתהיה התרעה מודיעינית על הסלמה או מלחמה שתאפשר השלמת אימונים, צמצום פערים וכו'. לכן הצבא צריך להיות מוכן לתגובה

¹⁶⁹ איציק וולף, "ראש המטה הכללי מתריע: שינוי הוראות פתיחה באש יגרום לאיבוד שליטה", **מחלקה ראשונה**, 28 במאי 2013, <https://www.news1.co.il/Archive/001-D-329477-00.html>; Morgan Et Al, 27, 129-130,165

להסלמה מהירה עקב אירוע באחת החזיתות¹⁷⁰. אולם יש לקיים מוכנות זו באופן שלא ייתפס כאיום ע"י האויב ויוביל להסלמה בלתי מתוכננת.

ב. **שיפור המודיעין** - סוגיה מרכזית הנוגעת למודיעין הוא שיפור יכולת ההערכה וההתרעה על הסלמה בלתי מתוכננת. לאחר "צוק איתן" הומשגה הסלמה בלתי מתוכננת והתווספה להערכות המודיעין, לצד ההתרעה מפני הסיכוי למלחמה יזומה, גם התרעה בדבר סכנת הסלמה בלתי מתוכננת¹⁷¹. ברון, רח"ט מחקר באמ"ן הגדיר זאת כ"אתגר ההתהוות" המחייב את המחקר המודיעיני להתמודד בעיקר עם אירועים שהם באופן מובהק תוצאה של "התהוות" ושל "דינמיקה", שבבסיסן לא היה תכנון מוקדם ואף לא הגדרה של מטרה ברורה מצד "מקבלי החלטות" באחד הצדדים. קיים קושי רב במתן התרעה על הסלמה בלתי מתוכננת. לשם כך נדרשת הערכה לגבי האויב, "האדום" ובנפרד הערכת "הכחול", כוחותינו, ע"י גורמי תכנון ומבצעים. לפי סער, כדי לזהות התהוות של הסלמה בלתי מתוכננת גורמי המודיעין צריכים לעקוב אחר הדינמיקה בין כוחותינו לבין האויב¹⁷². המודיעין נדרש לזהות ולעקוב אחר גורמים ותרחישים העלולים להוביל להסלמה, גם כאשר אין מידע שהאויב מתכנן מלחמה. כפי שעולה מעיקרי הערכת המודיעין שהתפרסמו בשנים האחרונות ומדברי בכירי צה"ל קיימת הכרה בכך שסכנת המלחמה היזומה נמוכה, אך יש אפשרות להסלמה בלתי מתוכננת שתוביל למלחמה, אפילו כתוצאה של טעות או תקרית מקומית בגבול¹⁷³.

ג. **ניהול הסלמה מוכוון מודיעין** – לצד שיפור היכולת וההערכה המודיעינית להתרעה על הסלמה בלתי מתוכננת התלויה גם בפעילות כוחותינו, יש צורך בהיערכות תפיסתית ואופרטיבית להפעלת כוח ע"י צה"ל שיתבסס על המודיעין באופן שימנע ו/או יגביל הסלמה במידה וזוהי הנחיית הדרג המדיני. המודיעין צריך להשקיע בזיהוי סף ההסלמה של האויב, ניתוח כוונות האויב ותשומת לב לשינוי אפשרי בכוונות מקבלי החלטות של האויב במהלך משבר (למשל מעבר מרצון למנוע מלחמה לנכונות לצאת למלחמה או לתפיסה לפיה המלחמה היא בלתי נמנעת).

¹⁷⁰ ראה אלכס פישמן, "חפירה נגדית", ידיעות אחרונות המוסף לשבת, 3 במרץ 2017, עמ' 6; ראוין עם אלוף מיל' יואב הראבן, ראש אגף המבצעים, שם.

¹⁷¹ סער, "כיצד מתחילה", עמ' 37 הערה 60, עמ' 54; עמוס הראל, "צה"ל משנה גישה", עמ' 4; רון בן ישי, "כך רואה המודיעין הישראלי את 2014", Ynet, 28 בנובמבר 2013, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4458897,00.html>; מערכת Israel Defense, "השינויים במזוה"ת עלולים להביא למלחמה", Israel Defense, <https://www.israeldefense.co.il/he/content/%D7%94%D7%A9%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%99%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%9E%D7%96%D7%94%D7%AA-%D7%A2%D7%9C%D7%95%D7%9C%D7%99%D7%9D-%D7%9C%D7%94%D7%91%D7%99%D7%90-%D7%9C%D7%9E%D7%9C%D7%97%D7%9E%D7%94>

¹⁷² ברון, המחקר המודיעיני, עמ' 12, 32-33; סער, "כיצד מתחילה", עמ' 62-63.

¹⁷³ ראה דברי הרמטכ"ל אייזנקוט בראיון: עמוס הראל ויניב קובוביץ, "האיום הגדול ביותר עלול לבוא מתוך הבית", הארץ, 30 במרץ 2018, עמ' 6; אלוף הרצי הלוי אמר בעת כהונתו כראש אמ"ן: "מלחמות מתחילות ומסתיימות היום אחרת. אלה מלחמות בארגונים, הן לא מתחילות בהחלטה אלא בהידרדרות בין הארגונים". ראש אמ"ן: "חזבאללה בונה תעשייה צבאית, דאעש לא ייעלם", Ynet, 22 ביוני 2017, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4979579,00.html>; אמיר בוחבוט, "הירי בגבול לבנון: טעות אחת עלולה להבעיר את האזור", וואלה חדשות, 6 באוקטובר 2014, <https://news.walla.co.il/item/2791027>

6) דעת קהל ולחצים פנים פוליטיים מקשים על ניהול משבר ומגבירים את הסכנה להסלמה בלתי מתוכננת

ישראל - נוקטת בצעדים כגון העברת מסרים מרגיעים בפומבי ע"י צה"ל וריסון מול פעולות האויב, אלו זוכים לביקורת פנימית במערכת הפוליטית ובדעת הקהל. פער הולך וגדל בין המדיניות והשיקולים של צה"ל, אשר במקרים מסוימים נותרים חשאיים, לתפיסות ועמדות הציבור עשוי להקשות על ניהול הסלמה.

מנגד, הלך רוח של חוסר רצון לצאת למלחמה קיים בדעת הקהל ומקבל ביטוי בתקשורת הישראלית. חמאס וחזבאללה הם צרכני תקשורת ישראלית, מנתחים ומעריכים באמצעותה את המדיניות הישראלית (תיאורית "קורי העכביש" של חסן נצראללה, הערכה לפיה ישראל לא תצא למלחמה לפני בחירות ועוד) מה שעשוי לגרום לתפיסות מוטעות ולהוביל להסלמה.

חמאס, למרות שלטון הדיכוי שהוא מקיים בעזה, מתחשב בלחצי דעת קהל ובביקורת פנימית, אשר בנסיבות מסוימות מהווה גורם מרסן ובנסיבות אחרות, למשל לאחר פגיעה ישראלית באזרחים פלסטינים, מהווה דווקא גורם הדוחף לתגובה והסלמה. כמו כן, חמאס עשוי להתמודד עם מחאה וביקורת המופנית כלפי שלטונו באמצעות העלאת המתיחות מול ישראל¹⁷⁴.

המלצה

- א. נדרש מעקב מודיעיני אחר האופן בו נתפסת המדיניות הישראלית ע"י האויב (כולל כיצד רואה האויב את דעת קהל הישראלית והמגבלות על הפעלת הכוח).
- ב. יתכן שניתן ליזום מבצעי תודעה אשר יבהירו לאויב את המסר שישראל מעוניינת להעביר, מסר הרתעתי או מסר מרגיע לפי הצורך.
- ג. העברת מסרים ומאמץ להשפיע על דעת הקהל בעזה, כולל חשיפת מידע שחמאס מנסה להסתיר. בספרות בנושא טרור יש מונח המכונה "אפקט בומרנג", פיגוע של ארגון טרור הפוגע בתמיכת האוכלוסייה בארגון, לעתים אף מניע את הארגון להסביר או להתנצל. ניתן לזהות אירוע מסוג זה ולנצלו כדי לפגוע בדימוי של חמאס ובתמיכה בו.

תובנות והמלצות נוספות

בין ניהול הסלמה להתעה

כאשר מדובר באויב אשר ישראל שיתפה פעולה עימו בעבר, אויב/שותף (Frenemy) דוגמת ירדן לפני מלחמת 67 והרש"פ, נראה שיש יותר נכונות של ישראל לקבל אפשרות של הסלמה בלתי מתוכננת מצדו ולנקוט ריסון, לקבל ולהעביר מסרים. זאת בשל העובדה שיש עבר של שת"פ בין הצדדים וכן בגלל האפשרות שיתקיים שת"פ ואולי אף מו"מ מדיני בעתיד. כאשר מדובר באויב טוטאלי דוגמת חמאס וחזבאללה, כלומר אויב המצהיר בגלוי שמטרתו היא השמדת ישראל, למדינת ישראל יש מדיניות רשמית לפיו היא אינה מדברת עם חזבאללה וחמאס והיא פועלת לעשות להם דה לגיטימציה כדי שהקהילה הבינלאומית תכיר בהם כארגוני טרור. נראה כי היה קושי תפיסתי ואולי גם פסיכולוגי ליחס לאויב מסוג זה הסלמה בלתי מתוכננת, לקבל מסרי הרגעה מצד האויב וכן לנקוט ריסון או הסלמה מבוקרת, מפני שמול אויב זה אין ציפייה לתהליך מדיני בעתיד. אולם גם מול אויב מסוג זה מתקיימים לעיתים מפגשי אינטרסים, רצון הדדי במניעת מלחמה בתקופות מסוימות, כך שישראל נדרשת לשילוב מורכב בין הרתעה כללית מול מתקפה או מלחמה יזומה מצידו לצעדי מניעת הסלמה בלתי מתוכננת כל עוד זה משרת את האינטרס הישראלי.

כאמור, לישראל יש עליונות צבאית מול האויבים הלא סימטריים המתורגמת גם לעליונות הסלמתית, אך שחקנים לא מדינתיים כחזבאללה וחמאס הצליחו לאתגר את העליונות הישראלית, לאתר את נקודות התורפה של ישראל ובאמצעות טילים ויכולת פגיעה בעורף, ליצור הרתעה הדדית, גם אם לא סימטרית, מול ישראל¹⁷⁵. במציאות של הרתעה הדדית, עשוי להתקיים בתקופות מסוימות אינטרס משותף במניעת הסלמה בלתי מתוכננת או בניהול הסלמה שלא יוביל למלחמה.

אבחנה בין צעדים הגנתיים לצעדים התקפיים והשלכות להסלמה בלתי מתוכננת

תיאוריית דילמת הביטחון הצביעה על הקושי להבחין בין כלי נשק ומדיניות ביטחון הגנתית של מדינה לכלי נשק ומדיניות ביטחון התקפית כאחד מגורמי היסוד היוצרים חשד הדדי בין הצדדים ומובילים למרוצי חימוש ואף להסלמה¹⁷⁶. במלחמות הקונבנציונליות של המאה ה-20 ניתן היה להצביע על צעדים שמדינה נוקטת כדי לצאת למלחמה (גיוס מילואים, הנעת כוחות גדולים לחזית) ועל ניסיון להבחין בין אמצעים ומהלכים הגנתיים והתקפיים, אם כי לעתים היה קושי באבחנה בין צעדים הגנתיים והתקפיים כפי שהודגם במקרה של מלחמת יום הכיפורים.

בהקשר של מלחמות א-סימטריות ושחקנים לא מדינתיים, ארגונים כחזבאללה וחמאס פיתחו תורת לחימה של "ניצחון באמצעות אי הפסד" המתבססת על מלחמת התשה. עיקר הכוחות שלהם נפרסים בשטחם באופן הגנתי במטרה לגרום לנפגעים ולהאט את קצב ההתקדמות של צה"ל. הטמעת כוחות בתוך אוכלוסייה אזרחית "מגן אנושי", ביזור ועוד. הנשק ההתקפי העיקרי של שחקנים אלה הוא ירי טילים.

¹⁷⁵ ראיון עם אלוף מילי יואב הראבן, יולי 2019; Or Honig, "Explaining Israel's Misuse of Strategic Assassinations", *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 30, N.6, 2007, pp. 572-573; Daniel Sobelman, "Learning to Deter: Deterrence Failure and Success in the Israel-Hezbollah Conflict, 2006-16", *International Security*, Vol.41, N.3 (Winter 2016/2017), 164

¹⁷⁶ לניתוח הסוגיה בהקשר מלחמות קונבנציונליות ונשק גרעיני ראה: Jervis, "Cooperation", pp. 199-210

כתוצאה מכך יש קושי לזהות הכנות להתקפה ולספק התרעה¹⁷⁷. יתכן שהכנות לשיגור טילים בהיקף גדול או שינועם יכול להיות סימן מעיד על כוונות התקפה. צעדים דוגמת ירידת בכירי ופעילי ארגון הטרור למחתרת, עזיבת בתיים ומעבר למקום מסתור, עשויים להעיד על כוונה התקפית, אך גם על חשש מפני מתקפה ישראלית. לנוכח, אסטרטגית לחימה זו יש קושי להבחין בין הגנה להתקפה ובהתאמה בין מתקפה יזומה לבין צעדים המעידים על הסלמה בלתי מתוכננת.

בצד הישראלי, פריסת ותגבור מערך היירוט "כיפת ברזל", נשק הגנתי מובהק, עשוי להעיד על חשש ישראלי ממתקפה, אך גם להיות מפורש ע"י הצד השני ככוונה ישראלית לתקוף והיערכות לתגובה.

מרכיב נוסף באסטרטגית הלחימה שהופיע ב"צוק איתן" וגם בתכניות חזבאללה למלחמה עתידית הוא ביצוע פעולות התקפיות מיוחדות של חדירה לישראל באמצעות מנהרות, חדירת חוליות מהים, רחפנים ועוד. נראה ששני הארגונים שואפים לחזק את היכולות ההתקפיות לקראת עימות עתיד¹⁷⁸. יתכן שנוכח אסטרטגיה זו ניתן יהיה לזהות הכנות למתקפה יזומה ולהבחין בינה לבין הסלמה לא מתוכננת.

השמשות מנהרה/מנהרות התקפיות יכול להיות סימן מעיד לכוונה לצאת למלחמה, אך גם לתגובה על פעולת צה"ל, כפי שקרה ערב "צוק איתן"¹⁷⁹. שיפור יכולות ההגנה והגילוי מול מנהרות עשויה לצמצם את דילמת הביטחון ולאפשר לישראל להימנע או לעכב תקיפת מנהרות שתוביל להסלמה.

כוחות בינלאומיים ומניעת הסלמה לא מתוכננת

התפיסה הישראלית המסורתית נוטה לזלזל בכוחות בינלאומיים ולהטיל ספק בתרומתם לביטחונה. אחרי פינוי כוח האו"ם מסיני לפני מלחמת ששת הימים כינה אבא אבן את כוח האו"ם:

"מטריה אשר נלקחת כשמתחיל לרדת גשם".

אכן כוח או"ם לא ימנע מאויב נחוש לצאת למתקפה יזומה. אך בהקשר של הסלמה בלתי מתוכננת התמונה שונה. בסיום מלחמת לבנון השנייה הוסכם על פריסת כוח יוניפי"ל מחוזק שמנה כ-12000 חיילים (מכונה גם יוניפי"ל 2 כדי להבדילו מהכוח שפעל באזור מ-1978 עד 2006) כחלק מהחלטת מועצת הביטחון 1701. כוח יוניפי"ל זכה לביקורת רבה, הוא לא מנע את התחמשות חזבאללה, נוכחות חזבאללה בדרום לבנון ופעילותו, כולל חפירת מנהרות לשטח ישראל. אך הוא ממלא תפקיד יעיל, גם אם מוגבל, כערוץ תקשורת בין ישראל לצבא לבנון ובאופן עקיף גם לחזבאללה. מאז 2006 מתכנסת הוועדה המשולשת בה יש נציגים מצה"ל, יוניפי"ל וצבא לבנון. נערכו יותר ממאה פגישות של הוועדה. חזבאללה אינו שותף רשמי לפורום או לדיאלוג עם יוניפי"ל, אך מעביר מסרים ומעברים אליו באמצעות צבא לבנון. נציג צבא לבנון הודה שהוא התייעץ עם נציג חזבאללה וגורמים נוספים בלבנון לפני כל פגישה של הוועדה המשולשת. הוועדה שימשה לפתרון בעיות טקטיות, ניהול הסכסוך, מניעת הסלמה של תקריות (תקרית עדיסה בה נהרג סא"ל הררי וסדרת עימותים בחוות שבעא בשנת 2015). הגורם העיקרי המונע הסלמה למלחמה הוא חוסר רצון

¹⁷⁷ תא"ל איתי ברון וכרמית ולנסי, "המהפכה בעניינים צבאיים של הציר הרדיקלי", **מערכות**, גיליון 432, אוגוסט 2010, עמ' 17-4; סער, "כיצד מתחילה", עמ' 40-46; קוליק, "המודיעין", שם.

¹⁷⁸ אודות התפתחות היכולת והאסטרטגיה הצבאית של חמאס וחזבאללה ראה: סער, "כיצד מתחילה", עמ' 45-46; עמוס הראל, "צה"ל משנה גישה: חיזבאללה אינו ארגון גרילה, אלא צבא", **הארץ**, 4 במרץ 2016, עמ' 1, 4; סא"ל נ', "מלחמת לבנון השלישית לקראת השתנות הרעיון המערכתי של חזבאללה", **מערכות**, גיליון 454, אפריל 2014, עמ' 4-8; מרדכי ומילשטיין, "שש חטיבות", עמ' 7-8.

¹⁷⁹ סער, "כיצד מתחילה", עמ' 53-51.

של שני הצדדים, ישראל וחזבאללה, לצאת למלחמה נוספת ומאזן הרתעה הדדי המובילים לריסון, יוניפי"ל מהווה נדבך נוסף המסייע במניעת הסלמה לא מתוכננת¹⁸⁰.

ניהול הסלמה ומלחמה במספר חזיתות

אחד הלקחים שצה"ל הפיק ממלחמת לבנון השנייה ומ"צוק איתן" הוא שאיפה להימנע ממלחמה ארוכה, שימוש בכוח אש רב כבר מפתיחת המלחמה במטרה לקצר את משך המלחמה ולהגיע להכרעה¹⁸¹. אולם יתכנו נסיבות ומגבלות (צורך להתמודד בחזית נוספת שתזכה לעדיפות למשל) אשר יחייבו ניהול הסלמה או הסלמה מוגבלת בחזית אחת במטרה למנוע הסלמה בלתי מתוכננת למלחמה ויש לגבש תפיסה ולהיערך גם לאפשרות פעולה כזו.

הצעות למחקר נוסף

- (1) **תחום הסייבר** הוא תחום שחשיבותו עולה כתווד לחימה נוסף. גם בהקשר זה יש לבחון את תופעת ההסלמה הבלתי מתוכננת למלחמה, הן הסלמה בתווד הסייבר והן פעולת סייבר המובילה לפעולות קינטיות.
- (2) **טכנולוגיה למניעה וניהול הסלמה** - חלו התפתחויות טכנולוגיות בתחום הנשק המדויק, המודיעין והשליטה והבקרה ניתן לעשות בהם שימוש לניהול הסלמה באופן יעיל ומבוקר יותר, לקבלת מידע בזמן אמת שימנע טעויות, פערי מידע ואי הבנות המגבירות את הסיכון להסלמה בלתי מתוכננת.

¹⁸⁰ אסף אוריון, "דרום לבנון: ארץ שלוש הצבאות", **מבט על**, גיליון 1184, 2 ביולי 2019; אסף אוריון, "עשור ליוניפי"ל 2: כוח חזק, מנדט חלש", **מבט על**, גיליון 844, 7 באוגוסט 2006; אודות תפקוד יוניפי"ל בטיפול בתקריות גבול ראה: https://wikileaks.org/plusd/cables/07BEIRUT240_a.html

¹⁸¹ רון בן ישי, "הסדרה או הכרעה: דילמה גורלית של ישראל מול עזה", **Ynet**, 24 ביוני 2018, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5294465,00.html>

פרמטרים לניתוח הסלמה בלתי מתוכננת

מערכת "צוק איתן"	מלחמת לבנון השנייה	מלחמת ששת הימים	פרמטר
ירי רקטות, כניסת כוח חמאס למנהרה	מארב בגבול ופעולת חטיפת רגב וגולדווסר	כניסת כוח צבא מצרי לסיני	הפעולה שהחלה את ההסלמה
חמאס, גא"פ וארגונים נוספים. ארגונים סוררים ביצעו ירי בתחילת המשבר, חמאס הצטרף	עימות דו צדדי ישראל – חזבאללה, השפעה לחטיפת שליט ע"י חמאס בעזה	סוריה ירדן, מצרים, פתח. יריבות בינערבית	ריבוי שחקנים
חמאס נע בין היגיון מדינתי, השלטון בעזה להיגיון של שחקן לא מדינתי. ארגונים סוררים ביצעו ירי בתחילת המשבר	חזבאללה שחקן לא מדינתי גרר את לבנון למלחמה	פתח ביצע פיגועי טרור שתרמו להסלמה	שחקנים לא מדינתיים
חמאס אינו מעוניין במלחמה	היו התרעות על כוונות חטיפה (לא התרעה ממוקדת), התרעה אסטרטגית על הסלמה בצפון	לא צפויה מלחמה יזומה, מצרים אינה מעוניינת במלחמה. במהלך המשבר שונתה ההערכה ונקבע שמצרים מוכנה למלחמה	הערכת המודיעין הישראלי
	העדר בקרה של הדרג המדיני על הצבא, פערי ידע ותיאום בין הדרגים	העדר פיקוח של הממשלה על הפעלת הכוח לפני המשבר, מתח בין הממשלה למטכ"ל	יחסי דרג מדיני דרג צבאי ישראל
מחלוקות דרג מדיני ודרג צבאי, חמאס חוץ וחמאס פנים. לא ברור מידת ההשפעה על פרוץ המלחמה	הפעולה בוצעה בהנחיית הנהגת חזבאללה	חוסר תיאום בין נאצר לרמטכ"ל עאמר	יחסי דרג מדיני דרג צבאי אויב
המתווך המצרי לא פעיל בתחילת המשבר	מסרים פומביים	מסר פומבי וכן העברת מסרים באמצעות המעצמות	העדר ערוץ אמין להעברת מסרים
חשש חמאס ממתקפה ישראלית	חזבאללה העריך שישראל לא תצא למלחמה בתגובה לחטיפה	דברי הרמטכ"ל רבין פורשו כאיום בהפלת המשטר הסורי	אי הבנת מסרים ע"י הצד השני
		חשש בדעת הקהל בתקופת ההמתנה, לחץ למינוי דיין כשר ביטחון	פוליטיקה פנימית ודעת קהל ישראל
מצוקה כלכלית בעזה ומחאה נגד חמאס	חזבאללה חושש מלחץ פנימי בלבנון על רק פניוי הכוחות הסוריים	אווירת מלחמה בעולם הערבי לאחר כניסת הכוח לסיני	פוליטיקה פנימית ודעת קהל אויב

Abu Amr, Ziad. **The Intifada Causes and Factors of Continuity**. (Jerusalem: Passia, June 1989.

Askenov, Pavel. "Stanislav Petrov: The Man Who May Have Saved The World", **BBC News**, 26 September 2013, <https://www.bbc.com/news/world-europe-24280831>

Ben Hur, Nadav. "Managing Escalation in Gaza (Part 1): Lessons from Operation Protective Edge", **Policy Watch** 2996, 26 July 2018, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/managing-escalation-in-gaza-part-1-lessons-from-operation-protective-edge>

Ben Hur, Nadav. "Managing Escalation in Gaza (Part 2): Breaking The Dynamic", **Policy Watch** 2997, 27 July 2018, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/managing-escalation-in-gaza-part-2-breaking-the-dynamic>

Blainey, Geoffrey. **The Causes of War** (Third Edition). New York: Free Press, 1988.

Bar, Shmuel. "Can Cold War Deterrence Apply to a Nuclear Iran?", **Strategic Perspectives** N.7, Jerusalem: Jerusalem Center for Public Affairs, 2011

Bar, Shmuel. "Deterring Nonstate Terrorist Groups: The Case of Hizballah", **Comparative Strategy**, 2007, pp. 469-493.

Bar Joseph, Uri. "Israel's Military Intelligence Performance in the Second Lebanon War", **International Journal of Intelligence and CounterIntelligence**, Vol.20, N.4, 2007, pp.583-601

Ben-Yehuda, Hemda. "Territoriality, Crisis and War in the Arab-Israel Conflict 1947-94", **Journal of Conflict Studies**, Vol.21, No.2, Winter 2001

Brecher, Michael. "Crisis Escalation: Model and Findings", **International Political Science Review**, 1996, Vol.7, No.2, pp.215-230.

Cambanis, Thanassis. "The Israel-Hezbollah Channel" , **The Century Foundation**, 7 March 2018, <https://production-tcf.imgix.net/app/uploads/2018/03/03152430/the-israel-hezbollah-channel.pdf>

Duyvesteyn, Isabelle "The Escalation and De-escalation of Irregular War: Setting Out the Problem", **Journal of Strategic Studies**, Vol.35, No.5, October 2012, 601-611.

Eisenkot, Gadi. "Thirteen Years since the Hizbollah-Israel War", **Policy Watch 3150**, Washington Institute for Near East Policy, [file:///C:/Users/udi/Downloads/thirteen-years-since-the-hezbollah-israel-war%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/udi/Downloads/thirteen-years-since-the-hezbollah-israel-war%20(1).pdf);

Freedman, Lawrence. "Ukraine and the Art of Crisis Management", **Survival**, Vol. 56 No.3, June-July 2014, pp. 7-42.

Gardner, David. "Risks Rise of an Accidental War in the Middle East", **Financial Times**, 8 May 2019.

George, Alexander L. **Avoiding War: Problems of Crisis Management**. Boulder: Westview Press, 1991.

George, Alexander L.. The Tension Between "Military Logic" and Requirements of Diplomacy in Crisis Management, I Alexander George (Ed.), **Avoiding War Problems of Crisis Management**. Boulder: Westview Press, 1991, pp. 13-21.

Gross Stein, Janice. "The Arab-Israeli War of 1967: Inadvertent War Through Miscalculated Escalation", In Alexander L. George (Ed.), **Avoiding War**, Boulder: Westview Press, 1991, pp.126-159.

Gross Stein, Janice. "Reassurance in International Conflict Management", **Political Science Quarterly**, Vol.106, No.3, 1991, pp.431-451.

Honig, Or. "Explaining Israel's Misuse of Strategic Assassinations", **Studies in Conflict and Terrorism**, Vol. 30, N.6, 2007, pp. 563-577.

Jervis, Robert. "Cooperation Under the Security Dilemma", **World Politics**, Vol.30, Issue 2, January 1978, pp.167-214.

Johnson, Loch K. "On Drawing A Bright Line For Covert Operations", **American Journal of International Law**, Vol. 96, Issue 2, April 1992, pp. 284-309

Kahn, Herman. **On Escalation: Metaphors and Scenarios**, New York: Praeger, 1965

Karsh, Efraim. "The Six-Day War: An Inevitable Conflict", **Middle East Quarterly**, Summer 2017, pp. 1-12

Lai, Brian. "The Effects of Different Kinds of Mobilization on The Outcome of International Crises", **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 48, Issue 2, 2004, pp.

Legro, Jeffrey w. "Military Culture and Inadvertent Escalation in World War II", **International Security**, Vol.18, No.4, Spring 1994, pp. 108-142

Levy, Jack S. and Thomas J. Christensen Marc Trachtenberg," Correspondence Mobilization and Inadvertence in the July Crisis", **International Security**, Vol.16, N.1, (Summer 1991), pp.189-203

Lieber, Keir. "The New History of World War I and What it Means for International Relations Theory", **International Security**, Vol.32, No.2, Fall 2007, pp. 155-191

Leng, Russel J. "Escalation: Competing Perspectives and Empirical Evidence", **International Studies Review**, vol. 6, 2004, pp. 51-64

Miller, Benjamin. "Polarity, Nuclear Weapons, and Major War", **Security Studies**, Vol.3, No.4, 1994, pp. 598-649.

Morgan, Forrest A. Karl P. Mueller, Evan S. Medeiros, Kevin L. Pollpeter and Roger Cliff, **Dangerous Thresholds: Managing Escalation in the 21st Century**. Santa Monica: Rand Corporation, 2008.

Popp, Roland. "Stumbling Decidedly into the Six-Day War", **Middle East Journal**, Vol. 60 N.2, Spring 2006, pp. 281-309.

Posen, Barry. **Inadvertent Escalation Conventional War and Nuclear Risks**, Cornell University Press, 1991

Saad-Ghorayeb, Amal. "Hizbollah's Outlook in The Current Conflict", **Policy Outlook**, Carnegie Endowment for International Peace, August 2006, https://carnegieendowment.org/files/saad_ghorayeb_final.pdf

Schweller, Randall L. Neorealism's Status-Quo Bias: What Security Dilemma?", **Security Studies**, Vol.5, Issue 3, 1996, pp. 90-121.

Shadid, Anthony. "Inside Hezbollah, Big Miscalculations Militia Leaders Caught Off Guard By Scope of Israel Response in War", **Washington Post**, 8 October 2006,

https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2006/10/08/inside-hezbollah-big-miscalculations-span-classbankhead-militia-leaders-caught-off-guard-by-scope-of-israels-response-in-warspan/7a112e7a-cec5-4149-9426-fea8a73d52a0/?utm_term=.ce474a5fe1f4

Smoke, Richard. **War: Controlling Escalation**. Cambridge: Harvard University Press, 1977.

Sobelman, Daniel. "Learning to Deter: Deterrence Failure and Success in the Israel-Hezbollah Conflict, 2006–16", **International Security**, Vol.41, N.3, Winter 2016/2017, pp.151-196.

Snyder, Jack and Keir A. Lieber Correspondence Defensive Realism and The "New" History of World War I, **International Security**, Vol.33, No.1, Summer 2008, pp. 174-194.

Talmadge, Caitlin. "Emerging technology and Intra-war Escalation Risks: Evidence from The Cold War, Implications for Today", **Journal of Strategic Studies**, Vol.42, No.6, 2019, pp.864-887.

Tang, Shiping. "The Security Dilemma: A Conceptual Analysis", **Security Studies**, Vo.18, 2009, pp.587-623.

Tertrais, Bruno. "On The Brink" – Really? Revisiting Nuclear Close Calls Since 1945", **The Washington Quarterly** (Summer 2017), pp. 51-66.

Trachtenberg, Marc. "The Meaning of Mobilization in 1914", **International Security**, Vol.15, No.3, (Winter 1990/91), pp.120-150.

"UK foreign secretary warns of 'first world war risk' in middle east", **Middle East Eye**, <https://www.middleeasteye.net/news/britains-hunt-warns-another-first-world-war-middle-east-2121358881>

Yadlin, Amos. "How Israel Created Deterrence in the Second Lebanon War", **Ynetnews**, 22 May 2015,

אביעד, גיא. "הזרוע הצבאית של חמאס ברצועת עזה: התפתחות דפוסי פעולה וצפי", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1, אפריל 2009, עמ' 5-15.

אבן, שמואל. "הערכת המודיעין ואומנות מניעת המלחמה", **מבט על**, גיליון 1023, 14 בפברואר 2018.

אייזנקוט, רב אלוף גד. "אתגרי צה"ל 2015-2016", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 8, גיליון 1, יולי 2016, עמ' 16-5.

אורן, מיכאל. **שישה ימים של מלחמה המערכה ששינתה את פני המזרח התיכון**. אור יהודה: דביר, 2004.

אוריון, אסף. "דרום לבנון: ארץ שלושת הצבאות", **מבט על**, גיליון 1184, 2 ביולי 2019;

אוריון, אסף. "עשור ליוניפי"ל 2: כוח חזק, מנדט חלש", **מבט על**, גיליון 844, 7 באוגוסט 2006

אורן, אמיר. "הנשר התעופף: כשארצה"ב עוזבת את סוריה – ברור מי המעצמה השולטת", **וואלה חדשות**, 13 באוקטובר 2019;

איילנד, גיורא. **לא נרדם בלילות: אוטוביוגרפיה ראשון לציון**: ספרי חמד ידיעות אחרונות, 2018.

אלדר, שלומי. **להכיר את חמאס**. ירושלים: כתר ספרים, 2012.

אלדר, שלומי. "הג'יהאד האסלאמי בעזה שובר את הכלים ומסכן את הרגיעה", **אל-מוניטור**, 5 בפברואר 2019.

אלון, ניצן ודנה פרייזלר-סווירי, "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב" המערכות שבין המלחמות בצה"ל (המב"ס), **בין הקטבים**, גיליון 22-23, אוקטובר 2019, עמ' 13-31.

בוחבוט, אמיר. "הירי בגבול לבנון: טעות אחת עלולה להבעיר את האזור", **וואלה**, 6 באוקטובר 2014,

<https://news.walla.co.il/item/2791027>

בוחבוט, אמיר. "תחקיר התקרית בעזה: הכוח לא ביקש אישור – וירה בשוגג בפעיל חמאס", **וואלה חדשות**,

11 ביולי 2019, <https://news.walla.co.il/item/3246976>

בידץ, יוסי ודימה אדמסקי. "התפתחות הגישה הישראלית להרתעה – דיון ביקורתי בהיבטיה התיאורטיים והפרקטיים", **עשתונות**, גיליון 8, אוקטובר 2014.

בייקר, פיטר, מגי הברמן ותומאס גיבסון-נף, "היעדים התחזיות והיועץ מפקס ניוז: כך בוטלה התקיפה", **ניו יורק טיימס, הארץ**, 23 ביוני 2019, עמ' 4.

בן זכרי, אלמוג, יניב קובוביץ, ג'קי חורי, יהושע (גיוש) בריינר, נעה לנדאו ועידו אפרתי, "מתקפת רקטות בדרום: חייל נפצע קשה מפגיעת טיל נ"ט באוטובוס", **הארץ**, 13 בנובמבר 2018.

בן ישי, רון. "הסדרה או הכרעה: דילמה גורלית של ישראל מול עזה", **Ynet**, 24 ביוני 2018,

<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5294465,00.html>

בן ישי, רון. "הסיפור המלא: כך סוכם על הסדרה בעזה – ומה כולל כל שלב", **Ynet**, 3 במאי 2019,

<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5502632,00.html>

בן ישי, רון. "כך רואה המודיעין הישראלי את 2014", Ynet, 28 בנובמבר 2013, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4458897,00.html>

ברגר, גל. "חמאס החליט: הסלמה הדרגתית בדרום – שתגיע לשיא לפני הבחירות", כאן חדשות, 27 בינואר 2019, <https://www.kan.org.il/item/?itemid=46263>

ברגר, גל. "חמאס במסר לישראל: ירי הצלף בקצין לא מקובל עלינו, פתחנו בחקירה", כאן חדשות, <https://www.kan.org.il/item/?itemid=46078>

ברום, שלמה. "תקרית האש בגבול הצפון", מבט על, גיליון 196, 5 באוגוסט 2010.

ברון, איתי. **המחקר המודיעיני: בירור המציאות בעידן של שינויים ותמורות**. רעות: אפי מלצר מחקר והוצאה לאור, 2015.

ברון, תא"ל איתי וכרמית ולנסי, "המהפכה בעניינים צבאיים של הציר הרדיקלי", מערכות, גיליון 432, אוגוסט 2010, עמ' 4-17

ברון, איתי. "נקודת השיא של ההצלחה" – עומס יתר של סיכונים למב"מ בסוריה, מבט על 1124, 3 בינואר 2019.

בר-יוסף, אורי. **הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה**. אור יהודה: כנרת זמורה ביתן, דביר מוציאים לאור, 2013.

ברנע, נחום. "נאום הניצחון", ידיעות אחרונות המוסף לשבת, 1 בספטמבר 2006, עמ' 2-3.

גלוסקא, עמי. **אשכול, תן פקודה! צה"ל וממשלת ישראל בדרך למלחמת ששת הימים 1963-1967**. תל אביב: מערכות, 2004.

גורדון, שמואל. **מ'חניבעל' למלחמה החלטות אסטרטגיות במלחמת לבנון השנייה**. בן שמן: מודן הוצאה לאור והוצאת מערכות לבדוק, 2012

דקל, אודי. "מלחמת לבנון השנייה – מגבלות החשיבה האסטרטגית" בתוך אודי דקל, גבי סיבוני ועומר עינב (עורכים), **העשור השקט: מלחמת לבנון השנייה ותוצאותיה, 2006-2016**, מזכר 161, המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2016, עמ' 1-8.

"המדיניות החדשה של חמאס כלפי ישראל: מריסון ורגיעה לאלימות מבוקרת ההולכת ומסלימה", **מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש אלוף מאיר עמית**, 25 ביוני 2018, https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/06/H_164_18.pdf

הנסון, ויקטור דייויד. "מדוע ללמוד על המלחמה?", **מידה**, <https://mida.org.il/2019/06/06/%D7%9E%D7%93%D7%95%D7%A2->

https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/11/H_275_18.pdf

הנקיין, יגיל. "מותו של הרב"ט האסטרטגי", **מערכות**, גיליון 464, דצמבר 2015, עמ' 45-53.

"הסלמה ברצועת עזה תמונת מצב (עדכנית ב-13 בנובמבר 12:00)", **מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש מאיר עמית**,
https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/11/H_275_18.pdf

הראל, עמוס ואבי יששכרוף. **המלחמה השביעית: איך ניצחנו ולמה הפסדנו במלחמה עם הפלסטינים**. תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2004.

הראל, עמוס ואבי יששכרוף. **קורי עכביש סיפורה של מלחמת לבנון השנייה**. תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2008.

הראל, עמוס. "טעות בחישוב", **הארץ**, 3 ביולי 2015.

הראל, עמוס. "בשורה התחתונה, אי אפשר יהיה לעצור את חיל האוויר", (ראיון עם אלוף אמיר אשל), **מוסף הארץ**, 25 באוגוסט 2017, עמ' 24-26.

הראל, עמוס. "הסלמה על רקע דתי", **הארץ**, 23 ביולי 2017.

הראל, עמוס "הירי בגבול סוריה הוא חלק ממשוואת ההרתעה החדשה של טהראן", **הארץ**, 19 בנובמבר 2019.

הראל, עמוס. "על סף מלחמה", **הארץ**, 13 בנובמבר 2018, עמ' 1, 3.

הראל, עמוס. "צה"ל משנה גישה: חיזבאללה אינו ארגון גרילה, אלא צבא", **הארץ**, 4 במרץ 2016, עמ' 1, 4.

וולף, איציק. "ראש המטה הכללי מתריע: שינוי הוראות פתיחה באש יגרום לאיבוד שליטה", **מחלקה ראשונה**, 28 במאי 2013, <https://www.news1.co.il/Archive/001-D-329477-00.html>

ולנסי, כרמית ויורם שוויצר, "תפיסת ההרתעה של חזבאללה כלפי ישראל על פי נאומי נצראללה: ממלחמת לבנון השנייה ועד היום", בתוך אודי דקל, גבי סיבוני ועומר עינב (עורכים), **העשור השקט: מלחמת לבנון השנייה ותוצאותיה, 2006-2016**, מזכר 161, המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2016, עמ' 101-112

זאבי פרקש, אהרון ודב תמרי, **ואיך נדע? מודיעין מבצעים מדינאות**, תל אביב: ספרי עליית הגג, 2011.

זינו, אבירם. "יעלון: גלנט לא יהיה הרמטכ"ל הבא, המינוי יהיה של אלוף מכהן", **מעריב**, 16 ספטמבר 2014 <http://www.maariv.co.il/landedpages/printarticle.aspx?id=448546>

זיתון, יואב מתן צורי ואליאור לוי, "צה"ל תקף 80 יעדים בעזה בעקבות 30 שיגורים מהרצועה", **Ynet**, 27 באוקטובר 2018.

זיתון, יואב. צה"ל השלים תרגיל מלחמה בעזה: לפגוע חזק יותר בחמאס – אך לא עד הסוף", **Ynet**, 31 ביולי 2019, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5561283,00.html>

זיתון, יואב. מ"אויב מייד" ל"אויב אפשרי": כך שונו הוראות הירי באוגדת עזה, **Ynet**, 1 באוגוסט 2019, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5561811,00.html>

חכם, דוד. **עזה בגובה העיניים: מבט לאינתיפאדה מבפנים**, בן שמן: מודן הוצאה לאור; תל אביב: משרד הביטחון ההוצאה לאור, 2016.

טוכמן, ברברה. **אוגוסט 1914**, תל אביב: הוצאת מערכות, 1982.

יהושע, יוסי. "המלחמה שלפני המלחמה", **ידיעות אחרונות**, 27 בפברואר 2017, עמ' 2-3.

יהושע, יוסי. "תקלה בזיהוי", **ידיעות אחרונות**, 12 ביולי 2019.

יהושע, יוסי וראובן וייס, "אנחנו כל הזמן על סף מלחמה" (ראיון עם תא"ד טולדנו), **ידיעות אחרונות**, 7 באוקטובר 2019, <https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5604082,00.html>

יערי, אהוד. חמאס: "הירי לתל אביב – רק אזהרה", **חדשות 12**, 8 ביולי 2014, <https://www.mako.co.il/news-military/security/Article-39fb9fd11071741004.htm>

יששכרוף, אבי. "לא רוצים להרוס את החגיגה: בג'יהאד האסלאמי נכנעו ללחץ של חמאס", **וואלה חדשות**, 31 באוקטובר 2017.

כהן, אביחי. **גבולות ההרתעה: פעולות התגמול ומדינות ההרתעה בעשור השני לקיומה של ישראל**, תל אביב: רסלינג, 2016.

כספית, בן. "בצה"ל מאשימים את השב"כ: מפץ שקרים", **מעריב**, 12 בנובמבר 2014, <https://www.maariv.co.il/news/new.aspx?pn6Vq=E&Or9VQ=GIJHJ>;

כספית, בן ונועם אמיר, "שב"כ הוציא הבהרה: התרענו על פיגוע גדול, לא על מלחמה", **מעריב**, 13 בנובמבר 2014.

לביא, אלי"מ מילי אפרים. "עבודת המודיעין בזירה הפלסטינית הערכה ביקורתית", **מבט מל"מ**, גיליון 52, דצמבר 2008, עמ' 30-33.

לימור, יואב. "הערכת אמ"ן ל-2018: הסיכוי להסלמה גדל", **ישראל היום**, 31 בדצמבר 2017;

לימור יואב ובוועד ביסמוט, "הסבירות למלחמה עלתה בצורה משמעותית, אבל אני לא רואה שום איום קיומי על ישראל" (ראיון עם הרמטכ"ל אייזנקוט), **ישראל היום מוסף ישראל השבוע**, 30 במרץ 2018, עמ'

ליש, גור. "מלחמת לבנון השנייה והתקופה שקדמה לה מקרה מבחן של תפיסת הביטחון", **מערכות**, גיליון 466-467, ספטמבר 2016, עמ' 40-41

לנדאו, נעה, יניב קובוביץ, ג'קי חורי ואלמוג בן זכרי, "ישראל וחמאס סיכמו על הפסקת אש וחזרה להבנות צוק איתן", **הארץ**, 14 בנובמבר 2018, עמ' 1, 4; עמוס הראל, "הסדרת אש", **הארץ**, 14 בנובמבר 2018, עמ' 3.

לשם, רון. "שיגידו מה שיגידו כל מה שאמרנו התגשם" (ראיון עם עמוס גלעד), **ידיעות אחרונות מוסף שבעה ימים**, 24 באוגוסט 2001, עמ' 22-25.

מורה, דרור. **שומרי הסף: שישה ראשי שב"כ מדברים**. תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2014.

מרדכי, אלוף יואב (פולי) ומיכאל מילשטיין, "שש חטיבות או שני מיליון בני אדם? כיצד שינה מבצע צוק איתן את דרך ההתבוננות של ישראל על רצועת עזה", **מערכות**, גיליון 473, אוקטובר 2017, עמ' 4-11.

מילשטיין, מיכאל. "שנה למערכה החדשה ברצועת עזה: "המב"מ של חמאס", **מבט על**, גיליון 1145, 7 במרץ 2019.

סא"ל נ', "מלחמת לבנון השלישית לקראת השתנות הרעיון המערכתי של חזבאללה", **מערכות**, גיליון 454, אפריל 2014, עמ' 4-8.

ניר, שי. "דרושה מדיניות דבר", 16 בנובמבר 2018, <https://www.davar1.co.il/159531/>

ניו יורק טיימס, רויטרס ונעה לנדאו, טראמפ "אישר תקיפות באיראן עקב יירוט המל"ט – וחזר בו דקות לפני שהיו אמרות לצאת לפועל", **הארץ**, 23 ביוני 2019, עמ' 1, 4.

"סבב ההסלמה החמישי בין ישראל לחמאס 8-9 באוגוסט 2018", **מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש מאיר עמית**, https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/08/H_202_18.pdf

"סיכום האירועים בגבול רצועת עזה", **מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש מאיר עמית**, 21 באוקטובר 2018, https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2018/10/H_252_18.pdf

סער, אל"מ עמית. "כיצד מתחילה מלחמה שאיש לא רומה בה: בירור תופעת ההסלמה הלא מתוכננת", **עיונים בביטחון לאומי**, גיליון מס' 24, מרס 2019.

סקל, עמנואל **הסדיר יבלום? כך הוחמזה ההכרעה בסיני במלחמת יום הכיפורים**. תל אביב: ספרית מעריב, 2011.

עילם, עוזי. **עדות מן הבור: מלחמת יום הכיפורים: יומן אישי**. תל אביב: ידיעות אחרונות: ספרי חמד, 2013.

פינקל, מאיר. **הרמטכ"ל: מחקר השוואתי של שיש היבטים בתפקודו של מפקד הצבא**. בן שמן: מודן, הוצאת מערכות L משרד הביטחון ההוצאה לאור, 2018.

פישמן, אלכס. "הצבא הסורי הפתיע את ישראל גם לפני כשנה", **ידיעות אחרונות המוסף לשבת**, 17 באוקטובר 1997, עמ' 2-4.

פישמן, אלכס. "טרגדיה של טעויות", **ידיעות אחרונות המוסף לשבת**, 10 באוגוסט 2018, עמ' 6-7.

פישמן, אלכס. "קצין מבצעים ראשי", **ידיעות אחרונות – המוסף לשבת**, 2 במרץ 2018, עמ' 6-7.

פישמן, אלכס. "תפירת הרגעה", **ידיעות אחרונות המוסף לשבת**, 9 בנובמבר 2018, <https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5393066,00.html>

פישמן, אלכס. "מצפה כוכבי", **ידיעות אחרונות המוסף לשבת**, עמ' 19 בספטמבר 2014, עמ' 13.

פרידמן, יניב ולייזר ברמן, "החרב השאולה": תובנות על לוחמת שלוחים (Proxy Warfare) במזרח התיכון, מרכז דדו, יולי 2019

פרלוב, אורית ואודי דקל, "ישראל מרחיבה את גזרת העימות עם איראן לעיראק", **מבט על**, גיליון 1207, 25 באוגוסט 2019.

קובוביץ, יניב, אלמוג בן זכרי וג'קי חורי, "שתי רקטות נורו מרצועת עזה אל הדרום; איש לא נפגע", **הארץ**, 14 ביולי 2019, עמ' 1, 4.

קובר, אבי. **הכרעה: הכרעה צבאית במלחמות ישראל – ערב 1948-1982**. תל אביב: צה"ל הוצאת "מערכות", משרד הביטחון 1995

קוליק, אמיר. "המודיעין ואתגרי הירי תלול המסלול", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1, גיליון 3, דצמבר 2009, עמ' 19-31

קופרווסר, תא"ל מיל יוסי. "על הערכת המודיעין ערב האינתיפאדה השנייה" תגובה למאמרו של לביא, **מבט מל"מ**, גיליון 52, דצמבר 2008 עמ' 34-37.

קיסניגר, הנרי. **משבר: ניהול מדיניות החוץ במלחמת יום כיפור וביציאה מוויטנאם**. ירושלים: הוצאת שלם, עמ' 8-19.

קס, אפרים. "המזרח התיכון כאתגר מודיעיני", **עדכן אסטרטגי**, כרך 16, גיליון 4, ינואר 2014, עמ' 83-93

קס, אפרים. "מצרים, חמאס וישראל: המתווך הלא ניטרלי", בתוך: 'צוק איתן' - השלכות ולקחים, ענת קורץ ושלמה ברום, עורכים. המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל אביב, 2014,

קס, אפרים. "לגיון הזרים השיעי של איראן", **עדכן אסטרטגי**, כרך 20, גיליון 3, אוקטובר 2017, עמ' 47-39.

ראש אמ"ן: "חזבאללה בונה תעשייה צבאית, דאעש לא ייעלם", Ynet, 22 ביוני 2017,
<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4979579,00.html>

רפפורט, עמיר. **אש על כוחותינו**. תל אביב: ספרית מעריב, 2007.

רפפורט, עמיר. "תקיפה בשבעה נעלמים", Israel Defense, 3 בנובמבר 2017,
<https://www.israeldefense.co.il/he/node/31560>

שאלתיאל, אלי. "מי אשם במלחמת העולם הראשונה", מגזין **אודיסאה**, 28 ביולי 2014,

<https://www.haaretz.co.il/news/world/ww1-centenary/1.2389914>

שוויצר, יורם ואביעד מנדלבאום, "האם הג'יהאד האסלאמי בפלסטין מנסה לדרדר את רצועת עזה למערכה מול ישראל?", **מבט על**, גיליון 1185, 3 ביולי 2019.

שיף, זאב ויעדי אהוד. **אינתיפאדה**. ירושלים: שוקן, 1990.

שיפר, שמעון. **המתריע שיחות עם האלוף (במיל') עמוס גלעד**. ראשון לציון: משכל, 2019.

שלו, אריה. **האינתיפאדה**. תל אביב: פפירוס, 1990.

שמש, משה. "אש"ף: הדרך לאוסלו – שנת 1988 כמפנה בתולדות התנועה הלאומית הפלסטינית", **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 9, 1999, עמ' 193-204

שלח, עפר ויואב לימור. **שבויים בלבנון: האמת על מלחמת לבנון השנייה**. תל אביב: ידיעות אחרונות, 2007.

שלח, עפר. **האומץ לנצח: מדיניות ביטחון לישראל**. תל אביב: ידיעות אחרונות, 2015.

שמש, משה. **מהנכבה לנכסה: הסכסוך הערבי-ישראלי והבעיה הלאומית הפלסטינית 1957-1967: דרכו של נאצר למלחמת ששת הימים**. קרית שדה בוקר: מכון בן גוריון לחקר הציונות, ישראל ומורשת בן גוריון, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, 2004

שרגאי, נדב. "כוננות בחריין", **ישראל היום מוסף ישראל השבוע**, 21 ביוני 2019, עמ' 4-5.

תיבון, אמיר. "הייתה התרעה?", עימות חריף בין ראש השב"כ לשרים", **וואלה חדשות**, 8 בספטמבר 2014,
<https://news.walla.co.il/item/2783388>

מסמכים

לשכת הרמטכ"ל, **אסטרטגית צה"ל**, אפריל 2018, <https://www.idf.il/media/34416/strategy.pdf>

הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 ועדת וינוגרד, **מלחמת לבנון השנייה דין וחשבון חלקי**,
אפריל 2007,

<http://www.vaadatwino.gov.il/pdf/%D7%93%D7%95%D7%97%20%D7%97%D7%9C%D7%A7%D7%99.pdf>

הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 ועדת וינוגרד, **דין וחשבון סופי**, כרך א', ינואר 2008,

<http://reut-institute.org/data/uploads/Articles%20and%20Reports%20from%20other%20organizations/Full%20Winograd%20Report.pdf>

מבקר המדינה, דו"ח מיוחד תהליכי קבלת החלטות בקבינט בנוגע לרצועת עזה לפני מבצע צוק איתן

ובתחילתו, 28 בפברואר 2017, https://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Report_568/8c39fc9d-80f5-4b12-a593-8d0396178bd8/zuk-eitan-10.pdf

ראיונות

ראיון עם אלי"ם מילי מיכאל מילשטיין, ראש זירת פלסטינים באמ"ן ויועץ למתאם הפעולות בשטחים, קרית אונו, יולי 2019.

ראיון עם אלוף מילי יואב הר אבן, ראש אגף מבצעים 2012-2015, 31 ביולי 2019.

עיצוב, ביצוע והפקה: אמ"ץ'חטי' תוה"ד - המדור לפרסומים ולמינוח